

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı

**TÜRKİYE’DE DİJİTALLEŞTİRİLEN KÜLTÜREL MİRAS ÜRÜNLERİNE AÇIK
ERİŞİM: BİR MODEL ÖNERİSİ**

Semanur ÖZTEMİZ

Doktora Tezi

Ankara, 2016

TÜRKİYE’DE DİJİTALLEŞTİRİLEN KÜLTÜREL MİRAS ÜRÜNLERİNE AÇIK
ERİŞİM: BİR MODEL ÖNERİSİ

Semanur ÖZTEMİZ

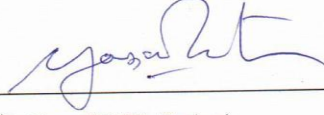
Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı

Doktora Tezi

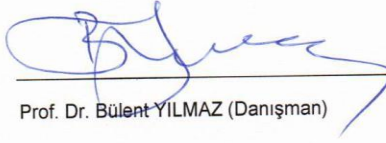
Ankara, 2016

KABUL VE ONAY

Semanur ÖZTEMİZ tarafından hazırlanan "Türkiye'de dijitalleştirilen kültürel miras ürünlerine açık erişim: Bir model önerisi" başlıklı bu çalışma, 30.06.2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

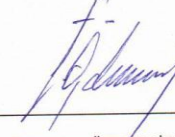
Prof. Dr. Yaşar TONTA (Başkan)

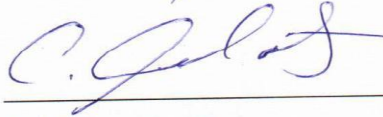
Prof. Dr. Bülent YILMAZ (Danışman)

Prof. Dr. Doğan ATILGAN

Prof. Dr. Fahrettin ÖZDEMİRCİ

Prof. Dr. Coşkun POLAT

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Sibel BOZBEYOĞLU

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☒ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

30.06.2016

Semanur ÖZTEMİZ

CANIM OĞLUM EYMEN'E....

TEŞEKKÜR

“Hiç söylenmemiş sözler duymaya ve yeniden cümleler kurmaya ihtiyacım var. Yetmiyor bildiklerim” diyordu Can Yücel, lisans eğitimimi tamamlamak üzereyken hissettiklerime tercüman olan mısralarında. Yaşam boyu sürecek eğitimimin lisansüstü düzeyini tamamlama aşamasında, yoluma ışık tutan ve birlikte yol aldığım herkese, ilham veren her söze ve güce teşekkürü bir borç bilirim.

Üniversite ikinci sınıftan itibaren beni bugünlere cesaretlendiren, bilge kişiliği, üretkenliği, hep çözüme ve pratikliğe dönük yaklaşımları ile örnek olan çok değerli tez danışmanım ve hocam Sayın Prof. Dr. Bülent Yılmaz’a katkıları için sonsuz teşekkür ederim. Tez İzleme Komitesi’nin değerli üyesi, kendisinden hep çok şey öğrendiğim, çok değerli hocam Sayın Prof. Dr. Yaşar Tonta’ya, anlamlı önerileri ve benim için önemi çok büyük öğretileri için teşekkürü bir borç bilirim. Yüksek lisans tez savunma sınavımda ve doktora yeterlik jürimde bulunma inceliğini doktora tez izleme komitesi ve savunma sınavımda da gösteren Sayın Prof. Dr. Doğan Atılğan Hocam’a sağladığı tüm katkılar için çok teşekkür ederim. Katılımları ve yol gösterici önerileri için tez savunma sınavımın Değerli Jüri Üyeleri: Prof. Dr. Fahrettin Özdemirci ve Prof. Dr. Coşkun Polat Hocalarıma içtenlikle teşekkür ederim. Desteği ve dost yaklaşımı için Sayın Hocam Prof. Dr. Özgür Külcü’ye çok teşekkür ederim. Ve... Bana hep çok şey katan çok sevdiğim hocam, değerli büyüğüm Sayın Prof. Dr. İrfan Çakın’a cesaretlendiren her tavrı ve hayatımdaki “varlığı” için çok teşekkür ederim.

Tez öneri sürecine doğumuyla başladığım biricik oğlum Miraç Eymen: neşemi, sabrımı, hoşgörümü artırarak, çalışmamın kısa sürede başarıyla tamamlanmasına verdiği katkı paha biçilemez. Teşekkürler meleğim. Canım Annem: İlk öğretmenim, can dostum: Çok şükür ki bir süreci daha tamamladık birlikte. Umuyorum daha nicelerine. Sevgili Eşim Miraç Bahadır: Sevgin, gücün, desteğin ve fedakârlıkların olmadan, olmazdı! Her şey için minnettarım can yoldaşım. Ve canım kuzenlerim, her şey için sonsuz teşekkürler.

Hayallerimi hedefe dönüştürmeme farkında olarak ya da olmayarak sağladıkları katkılarla çalışma azmimi besleyen herkese teşekkür ederim. Ve siz... Yanımda olmasa da, uzaklardan izlediğini bildiklerim. Bir söz’ü daha tutabilmiş olmanın huzurunu yaşıyorum... Diğerlerine, gayretle...

ÖZET

ÖZTEMİZ, S. (2016). *Türkiye’de dijitalleştirilen kültürel miras ürünlerine açık erişim: Bir model önerisi*. Doktora Tezi, Ankara, 2016.

Kültürel miras; toplumların bilgi ve deneyimleri sonucunda oluşan ve çeşitli yollarla korunarak sonraki nesillere aktarılan fiziksel ya da soyut ürünlerdir. Folklor, gelenekler, bilgi, vb. ürünler kültürel mirasın soyut yönünü; bina, anıt, kitap, sanat çalışmaları gibi eserler ise somut yönünü oluşturmaktadır. Bu eserleri toplamak, düzenlemek, korumak, erişilebilir ve kullanılabilir olmasını sağlamak, kütüphane, arşiv ve müze gibi kültürel örgütlerin temel işlevleri arasında yer alır. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızla gelişen teknolojilerin etkisiyle iç içe geçen bu örgütler, “kültürel bellek kurumları” kavramı altında bir arada anılmaya başlamışlardır. Bilgiye zaman, donanım, mekân, ücret gibi sınırlamalardan bağımsız erişim, çağın bu kurumlar için gerektirdiği hizmet anlayışının en temel karakteristikleri arasında yerini almıştır. Bu anlayışın gerçekleştirilmesi, kültürel bellek kurumlarının dijital kapılarını aralamaları ve web ortamında görünürlüklerini artırmaları ile olanaklı hale gelmektedir. Anılan koşullar, kültürel bellek kurumları için açık erişimin sunduğu çözümsel yaklaşımları ön plana çıkarmaktadır.

Dijital kültürel miras ürünlerine engelsiz erişimle ilgili süreci içeren açık erişim, kültürel bellek kurumlarının bilgi erişim işlevlerini günün gereklerine uygun bir biçimde gerçekleştirmelerinin yanı sıra başka pek çok açıdan yarar sağlayıcıdır. Tarihi hakkında bilinçli, kültürü evrensel değerlerle beslenen ve zenginleşen bir toplum yapısının oluşumuna katkı sağlamak söz konusu yararın toplumsal boyutuna verilebilecek örnekler arasındadır. Kültürel mirasa açık erişim, esinlenme/ilham alma gibi dürtülerin gelişmesinde teşvik edici bir rol üstlenerek yenilikçi ve yaratıcı girişimlerin önünü açar. Bu durum bireysel ya da tüzel kazançların ötesinde ulusal ekonominin gelişmesine de destek olabilir. Açık erişim, kültürel bellek kurumlarının webde keşfedilebilirliğini artırırken, yenilikçi uygulamalarda öncü olduklarının da göstergeleri arasında yer alır.

Bu çalışmada öncelikle, Türkiye’de dijitalleştirme uygulamalarında bulunan kamuya bağlı bazı kültürel bellek kurumlarında açık erişim uygulamalarına yönelik mevcut durum ve

eğilimi ortaya koymak amacıyla bir araştırma yapılmıştır. Araştırma verilerinin elde edilmesinde kullanılan anket, belirlenen kamuya bağlı kültürel bellek kurumlarında, açık erişim sürecini yönetmesi beklenen kimselere ya da karar verici konumda bulunan yetkililere uygulanmıştır. Elde edilen veriler üzerinde herhangi bir istatistiksel test yapılmamakla birlikte, frekans dağılım tablolarına dayalı bulguların bazı araştırma hipotezlerini destekleyici nitelikte olduğu saptanmıştır. Çalışma kapsamında ayrıca, örnekleme alınan kurumlar çerçevesinde açık erişim arşivlerinin kayıtlı olduğu uluslararası kütükler taranmış, kültürel bellek kurumlarının büyük çoğunluğunun irdelenen kütüklerde yer almadığı tespit edilmiştir. Bir başka inceleme dijital kayıtların uluslararası standartlara uyumlu olup olmadığını belirlemek amacıyla örnekleme alınan kurumların web siteleri üzerinde yapılmıştır. Buna göre dijitalleştirilen kültürel miras ürünlerinin standartlardan oldukça uzak ve son derece yetersiz öğelerle tanımlandıkları, uzun uğraşlar gerektiren üyelik ve ücret ödeme süreçlerinden sonra erişilebilir oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Sonraki aşamada, Türkiye’de dijitalleştirilen kültürel mirasa açık erişim sağlanmasıyla ilgili sürecin ideal işleyişine yönelik bir öneri niteliği taşıyan “Dijitalleştirilen kültürel mirasa açık erişim kavramsal modeli”ne yer verilmiştir. Kültürel miras ürünlerinin dijitalleştirme aşaması ve erişim süreçleri üzerine odaklanılarak hazırlanan modelin kamuya bağlı kültürel bellek kurumlarında açık erişimle ilgili gereksinim duyulan rehber görevini gerçekleştirmesi ve toplumun ortak hafızası sayılan kültürel mirasa erişim engellerinin ortadan kaldırılmasına katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Sözcükler

Dijital kültürel miras, açık erişim, kültürel mirasa açık erişim.

ABSTRACT

ÖZTEMİZ, S. (2016). *Open Access to digitized cultural heritage products in Turkey: A model offer*. Phd Dissertation, Ankara, 2016.

Cultural heritage; is the combination of intangible and tangible products originated from society's knowledge and experiences which are adapted to next generations in various ways of preservation. While outputs of folklore, traditions and knowledge etc. constitute intangible sides of cultural heritage; achievements of building, monument, book and artworks constitute tangible sides of cultural heritage. Gathering, editing, preserving and making accessible and useful those achievements are amongst the major functions of cultural organizations like library, archive and museums. Organizations which have been engaged by the effect of rapidly improved technology from the beginning of 20th century's second half, are referred together under the concept of "cultural memory institutions". Access to knowledge independent from limitations like time, hardware, place and price, gained a place among the basic characteristics of service mentality required by the necessities of the time. This mentality becomes reality by cultural memory institutions to open their digital doors and increase their apparency on web. Abovementioned conditions feature analytical approaches which are provided by open access for cultural memory institutions.

Containing the process regarding the free access to digital cultural heritage products, the open access is beneficial in several ways, besides performing information retrieval of cultural memory institutions in accordance with the modern day's needs. Contribution to generation of society structure which is aware of its history while feeding and enriching its culture with universal morals, can be considered within the scope of abovementioned benefit, as an example for the common interest. Open access to cultural heritage leads up the innovative and creative initiatives by acting an encouraging role for improvement of motivations like inspiration. This may also support development of national economy, beyond the individual or corporate earnings. While open access increases the visibility of cultural memory institutions' discoverability on web, it also indicates an institute remains one of the most pioneers of innovative applications.

This study is primarily intended to set forth the tendency and the current situation of digitalization applications in Turkey, devoted to open access applications in some state owned cultural memory institutions. Research data is gathered by survey method; in this context the survey is applied to individuals who are expected to manage open access process or to decision maker officials in designated state owned cultural memory institutions. Even though there are no statistical tests made using gathered data, it's determined based on frequency distribution tables that findings support some research hypothesis. Under the study, within the scope of sampling institutions, international logs containing registered open access archives are searched and it's determined that a great majority of cultural memory institutions do not exist in those logs. Another research is performed on web sites of sampling institutions, in order to determine whether digital records are in accordance with international standards. Accordingly, it's reached that cultural heritage outputs are identified well beyond the standards by extremely ineligible elements, and these outputs are only available to open access upon effortful membership and payment processes.

In the next phase, "Open access conceptual model to digitized cultural heritage" is taken a place, which is generated as the ultimate objective of the study and an offer devoted to ideal functioning of the process with regard to providing open access to digitized cultural heritage in Turkey. It's expected that the model, which is prepared focusing on next phases of digitalization of cultural heritage outputs, will make a contribution in eliminating obstacles on the access to society's common memory, cultural heritage, and take on the task for guidance about open access which is in need of in state owned cultural memory institutions.

Keywords

Digital cultural heritage, open access, open access to cultural heritage.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
ADAMA	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar DİZİNİ	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ	xii
1. BÖLÜM: GİRİŞ	1
1.1. Konunun Önemi	1
1.2. Literatür Özeti	3
1.3. Araştırmanın Problemi, Amacı ve Hipotezi	4
1.4. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi	5
1.5. Araştırmanın Düzeni	8
1.6. Kaynaklar	9
2. BÖLÜM: KÜLTÜREL MİRAS VE DİJİTALLEŞTİRME	10
2.1. Kültürel Miras	10
2.2. Dijitalleştirme	11
2.3. Dijitalleştirme Süreci	13
2.3.1. Seçim	13
2.3.2. Dönüştürme	15
2.3.3 Kalite kontrol	15
2.3.4. Üstveri Oluşturma	16
2.3.5. Dağıtım/ Sunum	19
2.3.6 Saklama ve Koruma	21
2.4. Kültürel Miras İle İlgili Uluslararası Düzenlemeler	21
2.5. Kültürel Miras Ürünlerinin Dijitalleştirilmesinde Öncü Girişimler	23
2.6. Türkiye’de Kültürel Miras Ürünlerinin Dijitalleştirilmesiyle İlgili Uygulamalar ...	24
2.7. Türkiye’de Dijital Kültürel Mirasa Erişimle İlgili Düzenlemeler	27
2.8. Türkiye’de Dijital Kültürel Mirasa Erişimde Öncü Girişimler	29
3. BÖLÜM: KÜLTÜREL MİRASA AÇIK ERİŞİM	32
3.1. Açık Erişimi Ortaya Çıkaran Nedenler	32
3.2. Açık Erişimle İlgili Uluslararası Girişimler	34

3.3. Açık Erişim Strateji ve Yaklaşımları	37
3.4. Kültürel Miras Ürünlerine Açık Erişim	40
3.5. Dijital Materyallere Açık Erişimle İlgili Modeller	42
3.6. Kültürel Miras ve Yasal Yapı	48
3.7. Türkiye’de Açık Erişim Uygulamaları	50
4. BÖLÜM: ARAŞTIRMA BULGULARI ve DEĞERLENDİRMELER	53
4.1. Katılımcı Kurumlarla İlgili Genel Bulgular	54
5. BÖLÜM: DİJİTALLEŞTİRİLEN KÜLTÜREL MİRASA AÇIK ERİŞİM İÇİN KAVRAMSAL BİR MODEL ÖNERİSİ	69
5.1. Stratejik ve Yasal Yapılanma	70
5.2. Teknik Yapılanma	72
5.3. Dijitalleştirilen Kültürel Mirasa Açık Erişim Kavramsal Modeli.....	73
5.3.1. Politika	74
5.3.2. Paydaşlar	79
5.3.3. Dijitalleştirme ve Açık Erişim Danışma ve Düzenleme Kurulu	80
5.3.4. Dijitalleştirme	81
5.3.4.1. Mevcut Durum Analizi	82
5.3.4.2. Planlama.....	82
5.3.4.3. Açık Erişime Sunulacak Materyallerin Seçimi	84
5.3.4.4. Yasal Durum	85
5.3.4.5. Dönüştürme	88
5.3.4.6. Kalite Kontrol	89
5.3.4.7. Depolama	90
5.3.4.8. Dağıtım / Sunum Biçimine Dönüştürme.....	90
5.3.5. Yükleme ve Üstveri Üretme	91
5.3.6. Uzun Dönem Koruma Sistemi (UKS) Hizmetleri	93
5.3.7. Kullanıcı Arayüzü	95
5.3.8. Sistemin Sürdürülebilirliği ve Gelecek Planı.....	97
6. BÖLÜM: SONUÇ VE ÖNERİLER	101
6.1. Sonuç	101
6.2. Öneriler	104
KAYNAKÇA.....	109
EK-1: TÜRKİYE’DE DİJİTAL KÜLTÜREL MİRAS ÜRÜNLERİNE AÇIK ERİŞİM ÖLÇME ARACI	128
EK-2: ETİK KURUL İZNİ	134
EK-3: ORJİNALLİK RAPORU	135

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1: Araştırmaya dâhil edilen kültürel bellek kurumları	8
Tablo 2: Koleksiyonlarını açık erişime sunan kültürel bellek kurumları	42
Tablo 3: Kültürel bellek kurumlarındaki karar vericilerin araştırmaya katılım durumu	53
Tablo 4: Kültürel bellek kurumlarının koleksiyon içeriği	55
Tablo 5: Kültürel bellek kurumlarında dijitalleştirilen materyallerin koleksiyondaki kültürel miras ürünlerine oranı	55
Tablo 6: Kültürel bellek kurumlarında açık erişim uygulamalarını gerçekleştirenler	56
Tablo 7: Kültürel bellek kurumlarında açık erişimle ilgili kurumsal mevzuat	56
Tablo 8: Kültürel bellek kurumlarında dijital içeriğin saklandığı format	57
Tablo 9: Kültürel bellek kurumlarında kullanılan dijital kütüphane/arşiv yazılımı	57
Tablo 10: Kültürel bellek kurumlarında kullanılan üstveri standartları	58
Tablo 11: Kültürel bellek kurumlarında dijitalleştirilen içeriği yayınlama ve erişim yolları	59
Tablo 12: Kültürel bellek kurumlarında açık erişim hakkında bilgi sahibi olma durumu	60
Tablo 13: Kültürel bellek kurumlarında dijitalleştirilen kültürel mirasa açık erişim farkındalığı	61
Tablo 14: Kültürel bellek kurumlarında dijitalleştirilen kültürel mirasa açık erişim istek durumu	62
Tablo 15: Kültürel bellek kurumlarında açık erişime yönelik endişeler	64
Tablo 16: Kültürel bellek kurumlarında açık erişimin yaratacağı fırsat/avantajlar	65
Tablo 17: Kültürel bellek kurumlarında kurumsal açık erişim uygulamaları	66
Tablo 18: Kültürel bellek kurumlarında açık erişime sunulacak dijitalleştirilen kültürel miras ürünleri için seçim ölçütleri	67

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: OAI-PMH Protokolünün temel işleyişi	19
Şekil 2: Türkiye Yazmaları web sitesinde yapılan bir katalog taraması örneği	29
Şekil 3: Dijital Kütüphane Oluşturma Süreci	43
Şekil 4: Açık Dijital Kütüphane (Open Dijital Library - ODL) ağ mimarisi	44
Şekil 5: Dijital kültürel mirasa açık erişim süreci	44
Şekil 6: Açık Arşiv Bilgi Sistemi Referans Modeli	45
Şekil 7: Finlandiya Ulusal Dijital Kütüphane Modeli	46
Şekil 8: Europeana	47
Şekil 9: Dijital Kültürel Mirasa Açık Erişim Kavramsal Modeli	74
Şekil 10: Dijitalleştirilen kültürel mirasa açık erişim kavramsal modelinde paydaşlar	80
Şekil 11: Dijitalleştirilen kültürel miras ürünlerine açık erişim kavramsal modelinde dijitalleştirme süreci	81
Şekil 12: Dijitalleştirilen kültürel miras ürünlerine açık erişim kavramsal modelinde seçim	84
Şekil 13: Dijitalleştirilen kültürel miras ürünlerine açık erişim kavramsal modelinde yasal durum	85
Şekil 14: Dijitalleştirilen kültürel miras ürünlerine açık erişim kavramsal modelinde dönüştürme aşaması	88
Şekil 15: Dijitalleştirilen kültürel miras ürünlerine açık erişim kavramsal modelinde dijital kaydı sisteme yükleme ve üstveri üretme	91
Şekil 16: Dijitalleştirilen kültürel miras ürünlerine açık erişim kavramsal modelinde uzun dönem koruma sistemi	93
Şekil 17: Dijitalleştirilen kültürel miras ürünlerine açık erişim kavramsal modelinde kullanıcı arayüzü mantıksal arka planı	96

1. BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Konunun Önemi

M.Ö. 3500’lü yıllarda bilgiyi “kaydetmek” ya da “kaybetmek” ikileminde kalan insan, biyolojik depolama alanında (korteks) sakladığı bilgileri zamanla farklı ortamlara kaydetme gereksinimi duymuştur. Bu gereksinimin karşılanmasıyla ilgili dürtünün eyleme dönüşmesi sonucu ortaya çıkan ilk ürün yazıdır. Yazı, ağızdan ağıza aktarma yoluyla yayılan sözlü kültürün, kayıt altına alınarak yazılı/kayıtlı bilginin (belgenin) doğmasına; kayıtlı bilgilerin hızla artması ise bu bilgileri düzenleyen ve gerektiğinde erişilmesini sağlamak üzere bir arada toplayan kütüphane, arşiv ve müze gibi kültürel bellek kurumlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Geçmiş yazı kadar eski olan bu kurumların öncelikli işlevlerinden biri, kültürel mirası korumak ve bu mirasın erişilebilir olmasını sağlamaktır. Gerek kütüphaneler gerekse arşiv ve müzeler koleksiyonlarında bulunan kültürel miras ürünlere fiziksel erişimi “kamu malı” kapsamında engelsiz bir biçimde gerçekleştirerek temel karakteristikleri arasında yer alan “kamuya açıklık” ilkesinin gereğini yerine getirmektedirler.

Kültürel bellek kurumlarının temel işlevlerini gerçekleştirmek adına yürüttükleri çalışmalar modern teknolojilerin sunduğu olanaklarla farklı boyutlar kazanmış, teknolojinin bu kurumlar üzerindeki belki de en büyük etkisi dijitalleştirme uygulamaları ile ortaya çıkmıştır. Dijitalleştirme, çeşitli nedenlerle değerli olan malzemelerin korunmasını sağlamak, çok kullanılan koleksiyonların yıpranmasını engellemek ve bu malzemelere erişimi artırmak gibi amaçlarla gerçekleştirilmektedir (Ataman, 2004). Erişim, koruma ve onarım başlıkları altında özetlenebilen bu amaçlar, müze, kütüphane ve arşiv koleksiyonları için dijitalleştirmeyi kaçınılmaz hale getirmektedir.

Kültürel bellek kurumlarında fiziksel gösterimi herkese açık olan materyaller, dijital biçimlere, üstelik kamu kaynaklarıyla dönüştürüldükten sonra, belirli koşulların (ücret, üyelik, vb.) sağlanması halinde erişilmektedir. Dijitalleştirmenin nihai amaçlarından biri olan “erişimi artırmak” ile örtüşmeyen bu durum, çoğu zaman kültürel miras ürünlerini ticarileştirme ve kopyalama gibi durumlara karşı “koruma”, bilgi güvenliğini sağlama

gerekçesiyle açıklanmaktadır (Schaefer, 2014, s. 15). Kurumların kültürel mirası koruma işlevini, erişim boyutuna getirilen sınırlamalarla sağlama çabası, açık erişimin sunduğu pek çok kazanımdan bireysel ve toplumsal düzeyde yoksun kalınmasına neden olmaktadır.

Kendi ürettiği kültüre “koşulsuz” erişemeyen geçmişinden bihaber toplumlar, hafızasını kaybetmiş ve bilişsel gelişimi dış öğretilere mahkûm bireylerden farksızdır. Kültürel mirasa isteyen herkesin, engelsiz bir biçimde erişimi kültürel bellek kurumlarında açık erişim uygulamalarının gerçekleştirilmesiyle sağlanır. Kültürel miras ürünlerine açık erişim, toplumların ortak geçmişini görünür kılarak kültürel ve tarihsel bilincin oluşmasına katkı sağlar. Kültürel mirasa açık erişimin zemin hazırlayacağı entelektüel özgürlük ise “yenilik ve yaratıcılığın” gelişmesine yol açar. Bu durumun etken olacağı ar-ge temelli yeni yaklaşımlar, ülkelerin ekonomik ve bilimsel açıdan gelişmesinde önemli bir rol üstlenir. Kültürel zenginliğin turizm başta olmak üzere, sektörel boyutta sağlayacağı yararlar ve neden olacağı yeni iş alanları ekonomik gelişme açısından büyük öneme sahiptir. Bu yönüyle kültürel mirasa erişim, toplumların geçmişinden kazanç sağlamasına da zemin hazırlayacaktır.

Kuşkusuz açık erişimin toplum açısından sağladığı kazanımlardan bir diğeri de bilgi temelli gelişen, sorunları bilgiyle çözüme ulaştıran bir toplum yapısını teşvik etmesidir. Amerikalı yazar Scott Trow’un “kamu eğitimi gibi, halkın bilgiye yaygın olarak erişmesi de demokrasinin temel kaynaklarından biri olup, bilgili vatandaşlar olabilmenin garantisidir” (QuippyQuotes, 2014) sözü açık erişimin toplumsal gelişim açısından önemini yalın bir ifadeyle ortaya koymaktadır.

Mekân ve zaman sınırlamaları çerçevesinde gerçekleştirilen erişimin, kullanıcılar üzerinde yarattığı caydırıcı etki, kültürel miras ürünlerinin geniş kitlelerce tanınmasını engelleyen temel nedenlerden biridir. Buna karşılık açık erişim bilgi erişimde zaman ve mekân zorunluluğunu ortadan kaldırarak, kültür mirasının engelsiz bir biçimde erişilebilir ve kullanılabilir olmasını sağlamakta ve bu yönüyle kültürel bellek kurumlarının bilgi erişim işlevini herkes için eşit bir biçimde gerçekleştirme ilkesini de desteklemektedir.

Açık erişim uygulamaları, kültürel bellek kurumlarının webde daha kolay keşfedilmelerini ve kurumsal görünürlüklerinin artmasını sağlar (Afzali ve Tonta, 2010, s. 157; Ertürk ve Küçük, 2010, s. 63). Türkiye'nin zengin kültür mirasının uluslararası düzeyde tanınmasına olanak yaratan bu durum, kültürel bellek kurumlarına benzer işlevleri gerçekleştiren uluslararası platformlarla işbirliği yapma fırsatı da verir. Söz konusu işbirliğinin doğuracağı proje temelli ortaklıklar, kültürel bellek kurumları için oldukça masraflı bir süreç olarak değerlendirilen dijitalleştirme ve erişim giderlerinin karşılanmasında katkı sağlayıcı olabilir.

Anılan gerekçeler, kültürel bellek kurumlarında açık erişim uygulamalarının ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Kültürel mirasa erişimin standartlara uygun ve işlevsel bir biçimde gerçekleştirilmesi, Türkiye'deki kültürel bellek kurumlarında açık erişim uygulamalarına yol göstermesi beklenen bir modelin geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Yapılan bu çalışmanın açık erişim uygulamalarıyla ilgili iş akış süreçlerine kavramsal bir yaklaşım kazandırmanın yanı sıra, konuyla ilgili yayın sayısının az olduğu mesleki literatüre de katkı sağlaması beklenmektedir.

1.2. Literatür Özeti

Ulusal literatürde dijitalleştirilen kültürel miras ürünlerine açık erişimle doğrudan ilgili bir yayın bulunmamakla birlikte mevcut çalışmaların daha çok kültürel bellek kurumlarında dijitalleştirme uygulamaları üzerine odaklandığı, erişim ve dağıtım konularına da dijitalleştirme süreci kapsamında değinildiği görülmektedir (Ataman, 2004; Deren, 2006; Ergün, 2007; Külcü, 2012; Şahin, 2010; Yılmaz, 2011). Benzer şekilde uluslararası literatürün de konu kapsamında çok zengin olmadığı, mevcut bazı örneklerin daha çok dijitalleştirme süreçleriyle ilgili rehber (Ayrıs, 1998; Banach, vd.,2011; Chapman, 2000; Conway, 2000) ya da proje üretme çabası taşıdığı söylenebilir (Agnarsson, 2001; Creativech, 2016). Agnarsson (2001) çalışmasında İzlanda ve İskandinav ırkına ait el yazmaları ve basılı materyallerin dijitalleştirilmesi ve açık erişimi konulu bir proje olan SagaNet'i değerlendirmektedir. Agnarsson (2001, s. 28) SagaNet'in İzlanda ve İskandinav ırkına ait kültür ürünlerini yansıtmının yanı sıra bu ürünlere olan ilginin artmasına ve dolayısıyla ilgili ülkelerde turizmin gelişmesine katkı sağlayacağını vurgulamaktadır. Kapsalis (2016) kültürel bellek kurumlarının benimseyecekleri açık erişim politikalarıyla koleksiyonlarında bulunan materyalleri adil

kullanım (ticari olmayan, eğitim amaçlı kullanım) yoluyla engelsiz ve ücretsiz erişime açabileceklerine dikkat çekmektedir. Latin Amerika’da kültürel miras ürünlerine açık erişim konulu çalışmasında Suaiden (2010), ekonomik statü, sosyal, kültürel, toplumsal ya da yönetimle ilgili engellerin, bilgi toplumunda kültürel mirasa ve bilgiye erişimde ortadan kaldırılması gerektiğini öne sürmektedir.

1.3. Araştırmanın Problemi, Amacı ve Hipotezi

Alanyazında yer alan bazı çalışmalar (Ataman, 2004; Atılgan ve Keten, 2008; Külcü, 2012; Yılmaz, 2011) günümüzde kültürel miras ürünlerinin dijitalleştirme yoluyla “isteyen herkes tarafından erişilebilir” olduğuna vurgu yapmaktadır. Buna karşılık kültürel bellek kurumlarının çoğu, yoğun çaba gerektiren bir üyelik aşamasını tamamlamak ve belirlenen kullanım bedelini ödemek gibi kısıt ve koşullarla koleksiyonlarına erişim sağlamaktadır. Bundan hareketle araştırmanın problemi, “Türkiye’de dijitalleştirme faaliyetlerinde bulunan kamuya bağlı kültürel bellek kurumlarında, dijitalleştirilen kültürel miras ürünlerine açık erişim genellikle sağlanamamaktadır.” şeklinde belirlenmiştir. Bu probleme neden olan etmenleri ortaya koymak için araştırmaya katılan kültürel bellek kurumlarında şu araştırma sorularına yanıt aranacaktır:

1. Karar vericilerin kültürel miras ürünlerine açık erişimle ilgili farkındalık, istek ve bilinç düzeyleri nasıldır?
2. Kurumsal açık erişim uygulamaları ve açık erişimle ilgili yasal düzenlemeler ne durumdadır?
 - Kurumların açık erişimle ilgili bir politika, plan ya da stratejileri var mıdır?
 - Kurumsal mevzuat açık erişimle hangi ölçüde ilişkilidir?
 - Açık erişime sunulması planlanan materyallerle ilgili telif hakları durumu nedir?
 - Dijitalleştirilen içeriğe erişim hangi yollarla gerçekleşmektedir?
 - Kurumlar açısından dijitalleştirilen kültürel miras ürünlerine açık erişimin yaratacağı fırsatlar ve sorunlar nelerdir?
 - Türkiye’de kamuya bağlı kütüphane, arşiv ve müzeler için nasıl bir açık erişim modeli geliştirilebilir?

Bu araştırmanın temel amacı; Türkiye’de dijitalleştirme faaliyetlerinde bulunan kamuya bağlı bazı kültürel bellek kurumlarında, açık erişim uygulamalarına yönelik mevcut durum ve eğilimi ortaya koyarak, kültürel miras ürünlerine açık erişim sağlanmasına rehberlik edecek bir “Dijitalleştirilen Kültürel Miras Ürünlerine Açık Erişim Kavramsal Modeli” önermektir. Buna bağlı alt amaçlar ise şöyle tasarlanmıştır:

- Türkiye’de dijitalleştirme faaliyetlerinde bulunan kamuya bağlı bazı kültürel bellek kurumlarında dijital içeriğe hangi yollarla erişim sağlandığını ortaya koymak.
- Kültürel miras ürünlerine açık erişimle ilgili farkındalık, bilinç ve istek durumlarını ortaya koymak.
- Kültürel miras ürünlerine açık erişimle ilgili sorun ve endişeleri ortaya koymak.
- Kültürel miras ürünlerine açık erişimin sağlayacağı fırsatları ortaya koymak.
- Açık erişime sunulması beklenen dijital kültürel miras ürünlerinin hangi ölçütler çerçevesinde seçildiğini ortaya koymak.

Tüm bunlardan yola çıkarak araştırmanın hipotezleri şöyle belirlenmiştir:

1. Türkiye’de dijitalleştirme faaliyetlerinde bulunan kamuya bağlı kültürel bellek kurumlarında, açık erişim uygulamalarını düzenleyen bir politikanın bulunmaması; açık erişim uygulamalarında telif hakları, personel, finansman ve teknik altyapıya dayalı sorunlarla karşılaşma endişesi gibi nedenlerle kültürel miras ürünlerine açık erişim genellikle sağlanamamaktadır.
2. Türkiye’de dijitalleştirme faaliyetlerinde bulunan kamuya bağlı kültürel bellek kurumlarında açık erişim farkındalığı genellikle zayıftır.
3. Türkiye’de dijitalleştirme faaliyetlerinde bulunan kamuya bağlı kültürel bellek kurumları dijitalleştirilen kültürel mirasa açık erişim sağlamaya genellikle isteklidir.
4. Türkiye’de dijitalleştirme faaliyetlerinde bulunan kamuya bağlı kültürel bellek kurumlarında açık erişim uygulamalarına yol gösterecek bir rehber gereksinim vardır.

1.4. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Bu araştırma; hali hazırda yaşanan olayların daha önceki olaylar ve koşullar ile ilişkilerini dikkate alarak, durumlar arasındaki etkileşimi açıklamayı hedefleyen

betimleme yöntemine (Kaptan, 1995, s. 63) dayalı olarak yapılmıştır. Araştırma modeli, geçmişte ve halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan tarama modeline uygun olarak tasarlanmıştır. Tarama modelinde amaç bir olay ya da durumu değiştirmek ya da etkilemek değil, olduğu gibi ortaya koymaktır (Karasar, 2012, s. 77).

Araştırmanın kapsamını, Türkiye’de dijitalleştirme uygulamalarını yürüten ya da tamamlamış kamuya bağlı kültürel bellek kurumları (kütüphane, arşiv ve müzeler) arasında otorite sayılabilecek ve koleksiyonunda dijitalleştirilen kültürel miras ürünleri bulunan kurumlar oluşturmaktadır. Bu çerçevede araştırma örnekleminin,

- Amaç, hedef ve görevlerini içeren bildirgenin 12. maddesinde “Türkiye’de dijital kültür mirası yaratma çabalarını desteklemek” vurgusu yapılan (Halk Kütüphaneleri Bildirgesi, 2004) ve temel işlevleri gereği halka açık bilgi/kültür kurumları olan halk kütüphaneleri;
- Kar amacı gütmeyen ve hizmetlerini halka açıklık ilkesiyle yerine getiren, yaşantılar sonucu ortaya çıkan ürünler üzerine araştırmalar yapan, bunları toplayan, koruyan, bilgisini paylaşan ve inceleme, eğitim ya da zevk alma gibi amaçlarla sergileyen, sürekliliği olan bir kurum (ICOM, 2004) olarak müzeler,
- Koleksiyonları toplumsal, ekonomik ve idari yaşamın tarihini yansıtan ve bu yönü ile kültürel mirasın belgesel yüzünü oluşturan arşivler,
- Kültürel miras ürünlerinin dijitalleştirilmesi ve erişime sunulması konularında öncü sayılabilecek kamu kurumları, arasından seçilmesine karar verilmiştir.

Türkiye’de dijitalleştirme uygulamalarını yürüten ya da tamamlayan kamuya bağlı kültürel bellek kurumlarının oldukça kapsamlı ve belirlenmesi güç olabileceğinden örneklemin, verilerin en kolay, hızlı ve ekonomik bir biçimde elde edilebileceği bir yöntemle belirlenmesine karar verilmiş, bu kapsamda “kolayda örnekleme” tekniğinden yararlanılması uygun bulunmuştur. Kolayda örnekleme, araştırmanın amacı çerçevesinde kolay ulaşılabilen birimlerin en ideal örneklem olduğu mantığına dayanır (Aytekin, 2015; Haşıloğlu, Baran ve Aydın, 2015, s. 20). Örneklemin evreni sınırlı olarak temsil edebildiği bu yaklaşımla elde edilen verilerin genellenmesi zordur (Atılğan, 2015). Bu kapsamda araştırma ile ulaşılabilecek sonuçların yalnızca araştırmaya

katılan/örnekleme alınan kurumlardan alınan cevaplara göre yorumlanacağı ve genelleme kaygısı taşımayacağı söylenmelidir.

Araştırmada önceden belirtilen problem ve alt problemlere yanıt bulabilmek amacıyla; nicel veri toplama tekniklerinden yararlanılmıştır. Söz konusu tekniklerden biri ankettir. Anket; kişi ve grupların çeşitli fikir ve konularda benimsedikleri düşünceleri ortaya koymak amacıyla belirli bir plana göre hazırlanan soru listesidir (Oğur ve Tekbaş, 200, s. 336). Kültürel bellek kurumlarında açık erişim uygulamalarına yönelik mevcut durumu ve genel eğilimi ölçmek amacıyla hazırlanan ve toplam 61 soru içeren anket, yanıtlayıcılardan kendilerine uygun olan seçenekleri işaretlemelerinin istendiği liste biçimi sorular, belirlenen kategorilerden sadece birini seçebilecekleri kategorik sorular, tam ya da yaklaşık bir sayısal cevap istenen nicel sorular ve her maddenin anlamına ilişkin tutum derecesinin belirtildiği Likert tipi sorulardan oluşmaktadır.

Dijitalleştirilen kültürel miras ürünlerinin açık erişime sunulmasına yönelik sürecin işleyişinde, kurumlarda karar verici/yönetici konumunda bulunanlar ile dijitalleştirme ve açık erişim uygulamalarından birincil derecede sorumlu olan kimselerin etkin olabilecekleri düşünülerek, anketin anılan bu nitelikleri taşıyanlar tarafından yanıtlanmasına karar verilmiştir. Bu çerçevede anket, 28 Aralık 2015-28 Ocak 2016 tarihleri arasında, örnekleme alınan kurumlarda ilgili kişilere yüz yüze görüşme ya da e-posta yoluyla uygulanmıştır.

Sürecin ilk aşamasında, araştırmanın amacı çerçevesinde bilgi sağlayabileceği düşünülen bazı kurumlarda ön araştırma yapılarak anket sorularının uygulanabilirliği sınanmıştır. Bu çerçevede anket, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Bitlis İl Halk Kütüphanesi, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Hatay İl Halk Kütüphanesi, Kocaeli Müzesi Müdürlüğü, Manisa İl Halk Kütüphanesi ve Türk Tarih Kurumu yetkililerine yüz yüze görüşme ya da e-posta yoluyla uygulanmıştır. Yapılan ön araştırma sonunda mevcut anketten herhangi bir madde eksiltilmemesine ya da ekleme yapılmamasına karar verilmiştir. Ön araştırmada ayrıca, kültürel miras ürünlerini dijitalleştirme ve söz konusu ürünlere erişim gibi uygulamaların, kültürel bellek kurumlarının bağlı bulunduğu üst kurum ya da genel müdürlük kararlarına bağlı olarak gerçekleştirileceği saptanmıştır. Bu nedenle araştırma anketinin halk kütüphaneleri, müzeler ve arşivler adına karar verici konumunda bulunan Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü,

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü kapsamında uygulanmasına karar verilmiştir. Bu bilgiler ışığında örnekleme alınan kurumlar Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Araştırmaya dâhil edilen kültürel bellek kurumları

Kurumlar
Ankara Üniversitesi Kütüphanesi
Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi
İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Atatürk Kitaplığı
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü
Kütüphaneler Yayınlar Genel Müdürlüğü
Marmara Üniversitesi Kütüphanesi
Milli Kütüphane
Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi
T.B.M.M Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı
Türk Dil Kurumu Kütüphanesi
Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi

Araştırmadan elde edilen veriler, frekans (sıklık) ve yüzde bilgilerinden oluşan istatistiksel dağılım tabloları ile sunulmuş ve bunu bulguların saptanması ve yorumlanması izlemiştir. Araştırma kapsamında elde edilen nicel verilerin değerlendirilmesinde SPSS 23 paket programı kullanılmıştır.

1.5. Araştırmanın Düzeni

Araştırma altı bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde, konunun önemi, literatür özeti, araştırmanın problemi ve soruları, araştırmanın amacı ve hipotezleri, araştırmanın kapsamı, yöntemi ve veri toplama teknikleri ile araştırma düzenine yer verilmektedir.

İkinci bölümde, kültürel miras ve dijitalleştirme, dijitalleştirme süreci, bu sürecin aşamaları, ulusal ve uluslararası uygulamalar ve yasal düzenlemeler irdelenmektedir.

Üçüncü bölümde, açık erişim, açık erişimin ortaya çıkış nedenleri, ulusal ve uluslararası girişimler, kültürel mirasa açık erişim ve bu yönde gerçekleştirilen uygulamalar ele alınmaktadır.

Dördüncü bölümde, örnekleme alınan kurumlarda kültürel mirasa açık erişimle ilgili mevcut durum ve eğilimleri ortaya koymak amacıyla yapılan araştırmanın bulguları ve yorumlarına yer verilmektedir.

Beşinci bölümde, dijitalleştirilen kültürel mirasa açık erişimle ilgili kavramsal model önerisi ve buna bağlı iş akış planları sunulmaktadır.

Altıncı bölümde, araştırma ile ulaşılan sonuçlar ve önerilere yer verilmektedir.

1.6. Kaynaklar

Kültürel mirasa açık erişim süreci ve buna ilişkin modelin tasarım sürecinde, kültür mirası niteliğindeki materyallere engelsiz erişim yanlısı uygulamaların öncüsü konumunda bulunan Rijksmuseum, Europeana, Açık Arşivler Girişimi Referans Modeli (Open Archives Initiative (OAI) Reference Model), Açık Galerî, Kütüphane, Arşiv ve Müzeler (OpenGLAM) Girişimi, İsveç Açık Kültürel Mirası (Swedish Open Cultural Heritage-SOCH), Amerika Dijital Halk Kütüphanesi (Dijital Public Library of America-DPLA, 2015), Amsterdam Müzesi (Amsterdam Museum), OpenAirePlus Projesi, Finlandiya kültürel mirasına ortak bir yapı üzerinden erişim sunan Finlandiya Ulusal Dijital Kütüphanesi (National Digital Library-NDL of Finland) ve Finna.Fi, Türkiye’den ise İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Akademik Açık Erişim Sistemi (DSpace@IZTECH) gibi örneklerden yararlanılmıştır. Çalışmanın kuramsal kısmı oluşturulurken yararlanılan kaynaklar ve veri tabanları şu şekilde sıralanabilir:

- Bilgi Dünyası
- EBSCO Host Research Databases (1975-)
- Google Scholar
- JSTOR
- Library and Information Science and Technology Abstracts (1969-)
- Digital Applications in Archaeology and Cultural Heritage
- ScienceDirect
- SCOPUS
- Springer E-Books
- Türk Kütüphaneciliği
- Web of Knowledge
- Journal of Cultural Heritage
- International Journal of Heritage Studies

“Kültürünü tanımayan insan kendi ülkesine yabancıdır.”

Ludwig Tieck

2. BÖLÜM

KÜLTÜREL MİRAS VE DİJİTALLEŞTİRME

2.1. Kültürel Miras

Disiplinler arası bir kavram olan kültür tek bir tanımla açıklanamayacak kadar geniş bir içeriğe sahiptir. Kültür kavramı etimolojik açıdan incelendiğinde, Latince 'de yetiştirmek, büyütmek, ekip biçmek gibi anlamlara gelen “colere” sözcüğünden kök alan ve Fransızca 'da tarım anlamına gelen “cultura” kelimesinden türediği görülmektedir (Alakuş, 2004). Zamana bağlı olarak evrilmeye devam eden kültür sözcüğü, 18. yüzyılda insan topluluklarının, halkın ya da bir ulusun özgün yapısını ifade eden, düşünce ve değer birliğini oluşturan zihinsel, sanatsal, teknik ve felsefi tüm ürünleri kapsar hale gelmiştir (Özlem, 2000, s. 143). UNESCO (2001), kimlik, sosyal uyum ve bilgi tabanlı ekonominin gelişmesi gibi konuların merkezinde yer alan kültürün, toplum veya bir sosyal gruba özgü maddi, manevi, entelektüel ve duygusal özelliklerin tümü olarak kabul edilmesi gerektiğini; sanat ve edebiyatın yanı sıra yaşam biçimi ve değerler sistemi, gelenekler ve inançları da kuşattığını vurgulamaktadır.

Miras kavramı; “1. Birine, ölen bir yakınından kalan mal mülk, para veya servet, kalıt, bırakıt, tereke. 2. Kalıtım yoluyla gelen herhangi bir özellik. 3. Bir neslin kendinden sonra gelen nesle bıraktığı şey.” anlamlarına gelmektedir (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, 2014). Kültür ve miras kavramlarını bir araya getiren “kültürel miras”; kuşaktan kuşağa aktarılan, tüm kültürlerle ve insanlığa ait sanatsal ya da sembolik, maddesel simgeleri ifade etmektedir (UNESCO, 2001). Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültürel Kurumu'nun (UNESCO) 17. Genel Kurulu tarafından 16 Kasım 1972 tarihinde kabul edilen ve Türkiye'nin de aralarında bulunduğu toplam 191 ülkenin imzaladığı, “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme ”ye¹ göre kültürel miras anıtlar, yapı toplulukları ve sitleri kapsamaktadır. Bu bağlamda kültürel miras ürünleri,

¹ Bkz. <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14269/dunya-kulturel-ve-dogal-mirasin-korunmasi-sozlesmesi.html>

geçmişten günümüze ulaşan değerlerin, inançların, bilgilerin ve geleneklerin bir yansıması olarak değerlendirilebilir (Avrupa Konseyi... 2005, s. 75).

Kültürel miras soyut ve somut olmak üzere iki türde ele alınabilir. Bu çerçevede anıtlar, mozaikler, giyim eşyaları, el yazmaları gibi ürünler somut kültür olarak nitelendirilebilir (Şahin; 2010, s. 2). Toplumların gelişimini ve fiziki yerleşim yerlerini zamanlar ötesine taşıyarak, sosyal, ekonomik ve kültürel yönleri hakkında bilgi veren ve günümüzde özellikle turizm sektörü için cazibe merkezi olarak değerlendirilen, insanlar için eğlenme ve dinlenme mekânı olarak görülen doğal alanlar da somut kültürel miras kapsamına alınmaktadır (Müşerref, 2009, s. 2).

UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde kültürel çeşitliliğin potası ve sürdürülebilir kalkınmanın güvencesi olarak görülen somut olmayan kültürel miras, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar ile açıklanmaktadır (UNESCO, 2003, s. 2). Kültürel miras ürünlerinin araştırılması, derlenmesi ve korunmasını sağlayacak dokümantasyon merkezlerinin kurulması da yine bu sözleşmenin temel amaç ve eylem planları arasında yer almaktadır (UNESCO, 2003, s. 5).

2.2. Dijitalleştirme

Dijitalleştirme kültürel bellek kurumlarının yeni fenomeni gibi görünse de, materyalleri dijital formatta da kullanılabilir hale getirmeye yönelik ilk çabalar, kurumların elektronik kataloglarla bilgisayar sistemlerini kullanmaya başladığı 1970'li yıllara rastlar. Bu dönemde yapılan dijitalleştirme uygulamaları, dönemin el verdiği koşullar çerçevesinde, “başlangıç” düzeyinde gerçekleşmiştir. 1980'li yıllarda basılı formatta bulunan kitap ve makale gibi yayınların dijitalleştirilmesi yaygınlaşmaya başlamış; ancak bu dönemde gerçekleştirilen dijitalleştirme çalışmaları da dar kapsamlı ve küçük ölçekli (kurumsal düzeyde) uygulamalarla sınırlı kalmıştır (Terras, 2011, s. 4). 1990'lı yıllarda World Wide Web'in icat edilmesi, dijital bilginin yayımı ile ilgili yeni olanaklar yaratmıştır. Görüntüleme teknolojisine olan ilginin hızla arttığı ve dijital görüntüleme araçlarının daha ekonomik bir düzeye ulaştığı bu dönemde özellikle kütüphaneler, arşivler ve müzelerde dijital görüntüleme projelerine yönelik uygulamalar çoğalmıştır.

1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren gelişimi hız kazanan ve günümüzde mobil teknolojilerin de eklenmesiyle farklı boyutlar kazanan bilgisayar ve iletişim teknolojileri, veri miktarında meydana gelen artışın temel gerekçeleri arasındadır. Söz konusu teknolojiler aynı zamanda, verilerin sağlanması, düzenlenmesi, saklanması, analizi ve paylaşılması gibi süreçler üzerinde de kolaylaştırıcı etkiler yaratmıştır.

Veriler üretildikleri ortama ya da biçime göre analog ve dijital olmak üzere ikiye ayrılır. Temsil ettikleri şeyi analog veriler doğrudan, dijital veriler ise 0'lı ve 1'li sayılar yolu ile gösterirler (Şahbaz, Alpaslan ve Sökmen, 2014, s. 2). Analog veriler çeşitli süreçlerden geçirilerek dijital yapılara dönüştürülebilirler. Dijitalleştirme kavramı ile açıklanan bu süreç, analog bir dokümanın tarayıcı ile taranarak bilgisayarlarca anlaşılabilir bir yapıya dönüştürülmesi işlemlerini kapsamaktadır. Yılmaz'ın (2011, s. 118) fiziksel ya da analog materyallerin tarama, yakalama, işleme, depolama ve erişim gibi evreleri tamamlayarak, elektronik ortama ya da elektronik ortamda depolanan görüntülere dönüştürülmesi şeklinde açıkladığı dijitalleştirme, süreç olarak elektronik sistemler tarafından algılanamayan bilgilerin söz konusu sistemlerce algılanabilir bir biçime çevrilmesiyle tamamlanmaktadır.

Alanyazında dijitalleştirmenin nedenleri üzerine odaklanan çoğu çalışmada koruma ve erişim gibi faktörler ön plana çıkmaktadır. Dijitalleştirme çalışmaları belgenin aslının korunması ve belgeye erişimin artırılması gibi kazanımların yanı sıra sağladığı pek çok avantajla kültürel bellek kurumlarının sıklıkla başvurduğu çözüm yolları arasındadır. Uzun vadede karlı bir uygulama olarak görülen dijitalleştirme genel olarak;

- Erişimi artırır. Dijitalleştirme işlemlerinin öncelikli sebeplerinden biri erişimi artırmaktır.
- Kullanıcıların, kütüphanelerin ya da arşivlerin daha özel bir koleksiyon geliştirmeye yönelik taleplerini karşılar.
- Sayısı her geçen gün artan kullanıcı gruplarına yaşam boyu öğrenme ve eğitimle ilgili hizmetler sunar.
- Kurumların teknik altyapı ve personel kapasitesini artırmalarını sağlar.
- Sanal koleksiyonlarla dünya genelinden erişilebilir olmayı sağlar.
- Diğer kurumlardaki paydaşlarla ekonomik açıdan avantaj sağlayacak ortak yaklaşımlar benimsemeye fırsat verir.

- Finansal fırsatlar yakalama avantajı sunar. Örneğin finansman kaynağı olabilecek bir program uygulamak ya da belirli bir proje yürütmek gibi (IFLA, 2002, s. 6-7).

2.3. Dijitalleştirme Süreci

Dijitalleştirme detaylı planlama gerektiren masraflı bir süreçtir. Kurumlar dijitalleştirmeye karar verirken harcayacakları para ve zamanı elde edecekleri faydalar ile orantılı olarak göz önünde bulundurmalıdır. Karar verme sürecinde kullanıcı grubu, koruma ve saklama yolları, maliyet, personel, teknik altyapı gibi öğeler dikkatle belirlenmelidir (IFLA, 2002, s. 9). Bir dijitalleştirme projesinin teknik altyapısı bilgisayarlar, ekranlar, tarayıcılar, dijital kameralar ve saklama ortamları gibi donanım araçları, yazılım ve ağlardan oluşur. Bunlara ek olarak protokoller, standartlar, politikalar ve izlenecek yol ve yöntemler de teknik altyapı kapsamında algılanabilir. Teknik donanım ile ilgili gereksinimler karşılanırken son derece titiz davranılmalıdır. Yüksek maliyet ve teknolojinin değişim hızıyla baş edebilmek için tek ve patentli çözümlerden uzak durulmalıdır (Moving Theory into Practice, 2003, s. 1- 2).

IFLA (2002) tarafından hazırlanan dijitalleştirme rehberine göre genel olarak bir dijitalleştirme süreci planlama, seçim, dönüştürme, kalite kontrol, üstveri oluşturma, dağıtım ve sunum aşamalarından oluşur.

2.3.1. Seçim

Dijitalleştirme için uygun olan malzemelerin ya da dijitalleştirilecek koleksiyonun belirlenmesi ile ilgili işlemleri kapsar. Seçim sürecinin bir politika kapsamında gerçekleşmesi, seçilecek materyallere ilişkin ölçütlerin ve dijitalleştirme süreçlerinin gerçekleşmesini sağlayacak yazılım ve donanım unsurlarının belirlenmesi, sürecin başarıya ulaşması açısından büyük önem taşımaktadır (IFLA, 2002, s. 15). Seçim sürecinde;

- Materyal ya da koleksiyonun dijitalleştirilecek kadar değerli olup olmadığı,
- Materyal ya da koleksiyonun dijitalleştirilmesi, yayımı ve dağıtımıyla ilgili yasal bir engelin bulunup bulunmadığı,
- Dijitalleştirmenin sağlayacağı kazanımlar,
- Dijitalleştirmeyi sağlayacak teknik altyapıya sahiplik,

- Maliyetin uygunluğu, gibi ölçütler dikkate alınmalıdır (Ayrıs, 1998; Harvey, 2011, s. 70)

Dijitalleştirilecek materyallerin seçimi yalnızca değeri ve içeriğine göre değil, teknik açıdan uygunluk, kurumsal koşullar ve telif hakları gibi etkenlere göre de gerçekleştirilir (IFLA, 2002, s. 11). Yasal açıdan eserlerin dijitalleştirilmesi 3 yolla gerçekleşmektedir:

- Telif hakkı yasasıyla korunmayan eserlerin doğrudan dijitalleştirilmesi,
- Telif hakkı ya da ilgili yasal düzenlemede eserlerin çoğaltılmasına izin verilmiş olması,
- Dijitalleştirme/dijital korumanın eserin telif hakkı sahibi tarafından ya da onun izniyle gerçekleştirilmesi (Besek vd., 2008, s.105).

Dijitalleştirme sonucunda ortaya çıkan ürünlerin doğurduğu haklar ise:

- Dijital nesnelerin indekslenmesi,
- Üstverilerin oluşturulması,
- Veri tabanı hakkı,
- Dijitalleştirme süreçlerinde görevli personele ilişkin haklar,
- Üçüncü tarafların entelektüel mülkiyet hakları, şeklinde gruplandırılabilir (Dietrich ve Pekel, 2012, s. 8).

Dijital kültürel mirasa açık erişim sağlamak isteyen kurumlar, yukarıda sıralanan ilk dört hakka bizzat kendileri sahiptir. Üçüncü şahısların (eserlerin yaratıcısı, yazarı, kazı işlerinden sorumlu arkeolog, vb.) entelektüel mülkiyet hakkına dayalı durumunun sorunsal boyutuna ulaşmadan çözümlenebilmesi, açık erişimi engelleyen etkenlerin ortadan kalkmasını sağlayacaktır. Bu kapsamda;

- Kurumsal düzeyde eserin telif hakkının ödenmesi bu ödemeye bağlı giderin kullanıcıya yansıtılmaması,
- Doğrudan eser sahibinden açık erişim izninin alınması,
- Yazar haklarını da koruyan açık lisans anlaşmalarının kullanılması gibi uygulamalar çözüm sağlayıcı olabilir.

Uygun olan materyaller seçildikten sonra dijitalleştirme süreci dönüştürme aşaması ile devam eder.

2.3.2. Dönüştürme

Basılı ortamdaki dokümanların tarayıcı ya da dijital bir fotoğraf makinesi kullanılarak bit-eşlemleri görüntülere dönüştürülmesi işlemidir (IFLA, 2002, s. 17). Dönüştürme aşamasında kullanılan ve taramanın yüksek ya da düşük kalitede olmasını belirleyen standartlar materyallerin saklama, koruma, düzenleme, dağıtım gibi kullanım amaçlarına yönelik olarak belirlenir (Ergün, 2007, s. 2). Dönüştürme aşamasında kullanılacak tarayıcının; dokümanın boyutu, renk ve ton gibi ayrıntıları ve fiziksel koşullarıyla uyumlu olması gerekmektedir. Beyaz kâğıt üzerinde siyah görüntülerin olduğu metinsel taramalar için çift tonlu, fotografik malzemeler için gri tonlama ve renkli dokümanlar için renkli tarama yapılması, materyalin özellikleriyle uyumlu ve bilgiye dayalı içeriğin taşınmasını sağlayacak bir bit derinliği seçilmesi bu aşamada göz önünde bulundurulması gerekenler arasındadır. Ana dosya ve gerektiğinde erişim dosyaları için kayıpsız sıkıştırma tekniklerinin kullanılması ve ulaşılan dijital görüntü kalitesinin standartlara uygun olması yine dönüştürme sürecinde beklenen özellikler arasındadır (IFLA, 2002, s. 20).

2.3.3 Kalite kontrol

Kalite kontrol dijitalleştirme sürecinin her aşaması için önemli bir bileşendir. Kalite kontrol yapılmadan görüntü dosyalarının bütünlüğünü ve tutarlılığını garanti etmek mümkün değildir (IFLA, 2002, s. 21). Kalite kontrol sırasında değerlendirilecek ürünler (ana materyal ve ondan türeyen kopyalar ya da üstveriler gibi) belirlenmeli, ne üretilecek? Ne zaman üretilecek? gibi sorulara yanıt aranmalıdır. Bir sonraki aşamada, dijital biçimlere dönüştürülmüş ürünlerin kabul edilme ölçütleri açıkça tanımlanmalıdır. Kalite kontrolünde kullanılacak yöntem ve kaliteyle ilgili kararların nasıl uygulanacağı belirlenmelidir. Kalite kontrol sürecinde, donanım, yazılım, tarama işlemini gerçekleştiren personelin özellikleri, parlama ve doğrusalılık gibi sistem performansı, renkler, koşullar, monitör kalibrasyonu gibi çevresel etmenlerin kalite kontrolü de değerlendirilmelidir. Kalite kontrol sonrasında beğenilmeyen işlem yinelenmelidir (Moving Theory into Practice, 2003, s.44-50). Bu aşamadan sonra materyalleri tanımlayan, açıklayan, erişimini ve kullanımı kolaylaştıran üstverilerin üretilmesi gerçekleştirilir.

2.3.4. Üstveri Oluşturma

Çoğu zaman veri hakkında veri ya da bilgi hakkında bilgi tanımıyla karşımıza çıkan üstveri, kaynak keşfi, elektronik bilgilerin düzenlenmesi, karşılıklı işlerlik, dijital bilgilerin tanımlanması arşivleme ve koruma gibi pek çok avantaj sağlar. Dijitalleştirilecek materyaller için ne tür bir üstveri kullanılacağını belirlenmesi, materyallerin tanımlanması ve materyallere erişim açısından büyük önem taşımaktadır. Bu noktada koleksiyonda bulunan materyallerin türü ve kullanıcı grubunu özellikleri belirleyici rol üstlenir (Ergün, 2007, s. 10). Üstveri uygulamaları, materyalin içeriği hakkında bilgi veren tanımsal; mülkiyet haklarıyla ilgilenen yönetimsel; dosyalar arasındaki ilişkiyi tanımlayan yapısal ve dijital dosyanın özellikleriyle ilgili bilgileri içeren teknik üstveri olmak üzere dört başlık altında incelenebilir (IFLA, 2014).

Dijitalleştirme sürecinin önemli bileşenlerinden biri olan üstveri yaratma aşaması, materyal türüne uygun olan standartlar odağında rahatlıkla gerçekleştirilebilmektedir. Kültürel bellek kurumları için tercih edilebilecek çok sayıda üstveri şeması bulunmaktadır. Kütüphane uygulamalarında kullanılmak üzere geliştirilen Metadata Object Description Schema (MODS), metin ve görsel materyaller için tanımsal, yönetimsel ve yapısal üstveri kodlamaları için geliştirilen Metadata Encoding and Transmission Standard (METS), müzelerde bulunan arkeolojik ve mimari nesneleri tanımlamak için oluşturulan Lightweight Information Describing Objects (LIDO), antik ve arkeolojik nesneleri tanımlamak için kullanılan Connecting Archaeology and Architecture in Europeana (CARARE), elektronik olarak erişilmeyi ve webde görünebilir/taranabilir olmayı isteyen arşivler tarafından kullanılan Encoded Archival Description (EAD) bunlardan bazılarıdır. Çalışma kapsamında öne çıkan üstveri standartlarına daha ayrıntılı değinilecektir:

DC (Dublin Core): Tüm kaynaklar için kullanılan Dublin Core, belgelerin tanımlanması, farklı uygulamalar ile kolay iletişim kurması ve yapısal değişikliklerin bir bütün olarak kendi içerisinde tutulması açısından çözümleyici bir standart olarak görülmektedir (Dublin Core, 2013; Ertürk, 2008, s. 90). Dublin Core, kaynak tanımlama işlemini kapsadığı 15 öge çerçevesinde gerçekleştirmektedir:

☐ Başlık	☐ Biçim
☐ Oluşturan (yazar/yaratıcı)	☐ Tanımlayıcı
☐ Konu	☐ Kaynak
☐ Tanımlama	☐ Dil
☐ Yayıncı	☐ İlişki
☐ Katkıda bulunanlar	☐ Kapsam
☐ Tür	☐ Haklar
☐ Tarih	

ESE (Europeana Semantic Elements): Europeana tarafından, kütüphane, arşiv ve müzelerden sağlanan içeriğin tanımlanması için kullanılan üstveri şemasıdır. ESE Dublin Core üstveri öğelerinin yanı sıra başka birtakım öğeler içerir (Europeana, 2013):

☐ Ülke	☐ Tür
☐ Veri sağlayıcı	☐ Haklar
☐ Dil	☐ Kullanıcı etiketi
☐ Nesne	☐ URI (üstveri kaydının tanımlayıcısı)
☐ Veri sağlayıcı kurum	☐ Yıl

EDM (Europeana Data Model): Europeana Veri Modeli, kurum ve kaynak tipi ayrımı gözetmeksizin birden çok standardı tek bir modelde bütünleştiren bir yapı sunar. EDM bir önceki model olan Europeana Anlamsal Öge (ESE) modeli yerine geçmiştir. ESE'ye kıyasla daha doğru ve esnek bir modeldir (Europeana, 2016a).

EDM'nin, Dublin Core, OAI-ORE, SKOS ve CIDOC-CRM gibi hali hazırda geliştirilmiş söz dağarcıklarından gelen elementleri kullanıyor olması kolay benimsenmesine olanak tanımaktadır. EDM'ye göre her materyalin zorunlu olarak içermesi beklenen 9 tanımlayıcı öğesi olmalıdır (Europeana, 2016b):

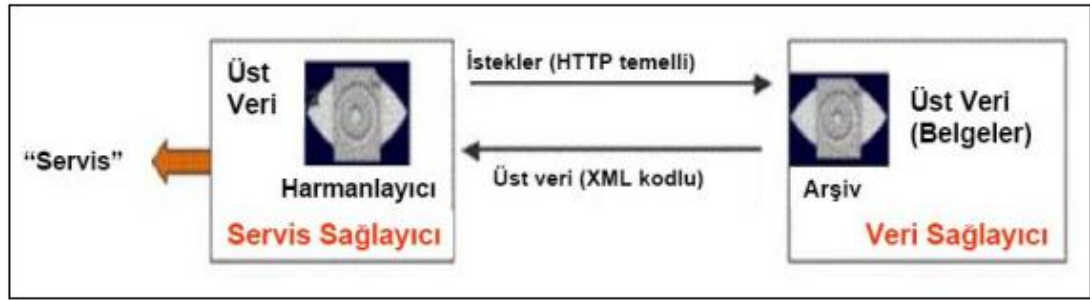
☐ Başlık	☐ Veri sağlanan platform
☐ Tanımlama	☐ Haklar
☐ Dil	☐ Bağlantılar
☐ Tür	☐ URI (üstveri kaydının tanımlayıcısı)
☐ Veri sağlayıcı kurum	

TS 13298 Elektronik Belge ve Arşiv Yönetimi Standardı: Elektronik belgelerin arşivlenmesi ve yönetimine ilişkin konuları kapsayan bu standart, dijital görüntüleme sistemleri aracılığıyla elektronik olmayan resim, fotoğraf, nadir eser gibi belge ve

dokümanların tarayıcılar, dijital fotoğraf makineleri ve dijital kameralar aracılığı ile elektronik ortama aktarılmasına ilişkin esaslar içermektedir. Standartta, belgeler için dijital görüntüleme teknikleri, çözünürlük yoğunluğu, bit derinliği, tonlama, renk, sıkıştırma teknikleri ve dosya formatı gibi pek çok unsur detaylandırılmıştır (Türk Standartları Enstitüsü, 2016).

RDF (Resource Description Framework): Webde bulunan kaynaklar hakkında bilgi içeren bir veri modelidir. Bu model, varlık-ilişki modelinde (FRBR) olduğu gibi bir kavramsal modelleme yaklaşımı olup, “üçlüler” olarak adlandırılan, kaynak(nesne)-özellik-değer (nesne-özne-yüklem) yapılarıyla ifade edilir. Kaynak, üzerinde konuşulan yayın, obje, vb. bir varlığı temsil eder. RDF ile her kaynağın bir URI’ye (“Uniform Resource Identifier- Tektip Kaynak Tanımlama”) sahip olması ve XML etiketleriyle ifade edilen kaynak-özellik-değer üçlüsüyle kodlanması anlamsal yapının ortaya çıkmasını sağlar. URI, internet adresi, kimlik numarası gibi kaynağa özel olan bir tanımlayıcı, özellikler ise, kaynaklar arasındaki ilişkiyi tanımlayan diğer kaynaklardır. RDF üçlüsünün son kavramı olan “Değer”, kaynakların özelliklerinin aldığı değeri ifade etmektedir (Keskin ve Sezer, 2009, s. 290).

Açık Arşivler Girişimi Üstveri Harmanlama Protokolü: Oluşturulan üstveriler arasında etkileşim sağlamak Üstveri Harmanlama Protokolü’nün kullanımıyla mümkündür. Açık Arşivler Girişimi (Open Archives Initiative - OAI) tarafından geliştirilen Üstveri Harmanlama Protokolü (Protocol for Metadata Harvesting-PMH), karşılıklı işlerlik olanağı ile farklı platformlarda bulunan benzer içerik ya da kaynaklara erişme imkânı sağlar (NISO, 2004, s. 2). Tek başına bir kütüphanenin gücü, kullanıcıların gereksinim duyduğu tüm bilgileri kapsamaya yetmeyebilir. 1999 yılı Ekim ayında Açık Arşivler Girişimi’nin (OAI) kurulmasıyla, her biri bağımsız uygulamalar geliştiren dijital kütüphaneler arasında birlikte çalışabilirliğin nasıl gerçekleştirilebileceğine dikkat çekilmiştir. Sorunun çözümüne yönelik olarak geliştirilen ve işlevi veri sağlayıcılar arasında üstveri iletişimi ve veri değişimini olanaklı hale getirmek olan Üstveri Harmanlama Protokolü, geniş bir dijital kütüphanenin bileşenlerini bir arada tutan bir yapılandırıcı olarak düşünülebilir (Pandey, 2003, s. 14).

Şekil 1: OAI-PMH Protokolünün temel işleyişi

Kaynak: OAI, 2006.

OAI-PMH Protokolünün çalışma prensibine göre, iki temel unsur ön plana çıkmaktadır: Veri sağlayıcı ve hizmet sağlayıcı. Veri sağlayıcı, üstveriye ve gerekli olmamakla birlikte tam metin ya da diğer materyallere açık erişim sağlamaktadır. Hizmet sağlayıcı ise, üstveriyi harmanlamak ve depolamak için veri sağlayıcısının OAI arayüzünü kullanır (OAI, 2006). Şekil 1'e göre, servis sağlayıcı konumundaki üstveri harmanlayıcısı bilgisayar, harmanlanacak üstverileri olan bir arşive arama isteğini HTTP protokolünü (HTTP GET/POST) kullanarak iletir. Veri sağlayıcısı durumundaki arşiv, istenen ölçütleri sağlayan bilgi kaynaklarının XML'le kodlanmış Dublin Core standardına göre hazırlanmış üstverilerini servis sağlayıcıya geri gönderir (OAI, 2006; Tonta vd., 2006, s. 29).

2.3.5. Dağıtım/ Sunum

Materyallere erişim, söz konusu materyallerin dağıtımlarının yapılması ile olanaklıdır. Dağıtım çevrimiçi erişim ortamlarından doğrudan olabileceği gibi, kullanıcı talepleri doğrultusunda e-posta ya da faks yoluyla da gerçekleştirilebilir. Biri son kullanıcılar diğeri ise kütüphaneciler ve sistem yöneticileri için olmak üzere dijital içeriğin dağıtımıyla ilgili iki farklı arayüz geliştirilir. Dijital kütüphanenin kullanıcıyla iletişimi için standart bir tarayıcı kullanılır (Pandey, 2003, s. 3). Bu sürecin tamamlanmasının ardından;

- Web sitesi tasarımı ve güncellenmesi,
- Navigasyon ve sunum,
- İş süreçlerinin kontrolünü programlama,
- Sistem güvenliği ve yetkilendirme gibi konularla ilgili kararlar alınır (IFLA, 2002, s. 58) .

Günümüzde kültürel mirasa erişim sağlamak amacıyla geliştirilen bazı sistemler anlamsal web üzerine kurgulanmaktadır (Özbağ, 2010, s. 39). **Anlamsal web**, bilginin tanımlanmış bir anlama sahip olduğu, otomatik olarak işlenebildiği ve insanlar ile bilgisayarların birlikte çalışabildikleri (webin hem insanlar hem de makineler tarafından anlaşılabilirdiği) bir ortamı ifade etmektedir (Berners-Lee, Hendler ve Lassila, 2001). Çalışma prensibi gereği anlamsal webin hem veriyi hem de veri hakkında fikir yürütmeyi sağlayan kuralları ifade eden bir dile gereksinimi vardır. Bu durum, XML (Extensible Markup Language-Genişletilebilir Biçimleme Dili), RDF (Resource Description Framework-Kaynak Tanımlama Çerçevesi), RDFS (Resource Description Framework Schema-Kaynak Tanımlama Çerçevesi Şeması, RDF sözlüğünü oluşturmak için kullanılır) SPARQL ve RDF tabanlı OWL (Web Ontology Language-Web Ontoloji Dili) teknolojilerini ön plana çıkarmaktadır (Kardaş, 2008, s. 17-18; W3C Semantic Web..., 2009).

Anlamsal webin temel bileşenlerinden biri olan ontolojiler, herhangi bir alana ait kavramlar ve bunlar arasındaki ilişkileri içeren dokümanlardır. Ontolojiler, aynı kavramı ifade eden farklı tanımlayıcıların belirlenmesini de gerçekleştirmektedir. Kardaş'a göre (2008, s. 18) ontolojiler, XML şemaları için isim uzaylarının gördüğü işi anlamsal boyutta yerine getirmektedirler. W3C (World Wide Web Consortium) ontolojilerin hazırlanması için RDF tabanlı OWL'ı standart olarak kabul etmiştir. OWL, SPARQL ile sorgulama imkânı sunan, dolaylı çıkarsamalara olanak veren, var olan kavramların mantıksal işlemler ile birbiri cinsinden ifade edilebilmesi gibi güçlü özelliklere sahip olan bir ontoloji dilidir. OWL anlamsal yaklaşıma bağlı olarak, farklı web kaynakları arasında sağladığı anlamsal ilişkilerin makineler tarafından da anlaşılmasına olanak sağlar². SPARQL, anlamsal web için bir sorgulama dili ve veri erişim protokolüdür. W3C tarafından RDF veri modeli için tanımlanmıştır. SPARQL herhangi bir sorguyu, RDF kalıpları üzerinden eşleştirme yolu ile sonuçlandırır (Keskin ve Sezer, 2009, s. 291).

Europeana, Rijksmuseum, gibi kültürel mirasa erişimle ilgili anlamsal web yaklaşımlarından yararlanılarak oluşturulan siteler de bulunmaktadır. Museum 24³ DSpace ve FEDORA tarafından hazırlanan Java ile yazılmış bir RDF veri tabanı

² <https://www.w3.org/2001/sw/wiki/OWL>

³ <http://www.museo24.fi/>

uygulaması olan Mulgara, NARA ve SHAMAN gibi (Özbağ, 2010, s. 39; Watry, 2007, s.43). Yakın dönemde anlamsal web uygulamalarına dayalı olarak geliştirilen sistemlere British Museum⁴, the “CulturaSampo”⁵, DigiCULT⁶, ve CHARISMA⁷ projeleri örnek gösterilebilir (Vavliakis, Karagiannis ve Mitkas, 2012, s. 3).

2.3.6 Saklama ve Koruma

Dijitalleştirme projelerinin son aşaması dijitalleştirilen içeriğin saklanması/korunmasıdır. Dijital koruma, bilginin doğru bir ortamda depolanması, depolama ve elde etme konusunda prosedürlerin uygulanması, dijital bilginin üzerinde bulunduğu taşıyıcı eskimeden yeni taşıyıcılara aktarılması, kopyalama süreci boyunca bilginin bütünlüğünün korunması gibi amaçlarla gerçekleştirilir (Küçük ve Alır, 2003, s.342). Dijital teknolojiler yeni bir koruma paradigmasını da beraberinde getirirler. Koruma sürecinde, öykünüm ve göç kavramları ile ifade edilen stratejiler sıklıkla karşılaşılan yaklaşımlardır. Teknoloji göçü, nesnelerin yeni yazılım ve donanım teknolojileri kullanılarak arşivlenebilmesi için kopyalanması; öykünüm ise eski sistemlerin yeni sistemler üzerinde, kullanılıp erişilebilir olmasını sağlamak amacıyla yürütülen işlemleri kapsamaktadır (Saha, 2006, s. 268). Dijitalleştirilen materyallerin uzun dönem korunmasını sağlayacak güvenilir bir arşiv oluşturmak ve koruma sürecini bir politika odağında gerçekleştirmek bu aşamanın başarıyla tamamlanmasında önemli bir rol oynayabilir (IFLA, 2002, s. 53).

2.4. Kültürel Miras İle İlgili Uluslararası Düzenlemeler

Avrupa Konseyi başkalarının hak ve özgürlüklerine saygı gösteren herkesin Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyannamesi’nde (1948) vurgulanan ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’nde (1966) garanti edilen “bireylerin kültürel yaşamda özgürce yer alma hakkının bir parçası olarak istedikleri kültürel miras ile ilgilenebilme hakkına sahip olduğunu” kabul eder (Council of Europe, 2005). Bu çerçevede, Avrupa Kültür Sözleşmesi (1954, Paris), Avrupa’nın Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi (3 Ekim 1985, Granada), Avrupa Arkeolojik Mirasının Korunması Sözleşmesi (16 Ocak 1992, Valetta) ve Avrupa Manzara Sözleşmesi (20

⁴ <http://collection.britishmuseum.org/>

⁵ <http://www.kulttuurisampo.fi/>

⁶ <http://www.digicult.info/>

⁷ <http://www.charismaproject.eu/>

Ekim 2000, Floransa) gibi anlaşmalarla ortak kültürel mirası geliştirme, koruma, mirasa sahip çıkma ve erişim sağlama gibi hedeflerine yasal dayanak oluşturmuşlardır. Avrupa Konseyi'ne üye ülkeler, bu düzenlemelerde ortak olarak vurgulanan unsurlardan yola çıkarak 27 Ekim 2005'te Portekiz'in Faro şehrinde “Kültürel Mirasın Toplum için Değeri Konulu Avrupa Konseyi Çerçeve Sözleşmesi” ni imzalamıştır. Sözleşmeye göre tek başına ya da toplu halde herkesin kültürel mirastan yararlanmaya ve kültürel mirasın zenginleşmesine katkıda bulunmaya hakkı vardır. Herkes Avrupa'nın ortak mirasına saygı göstermekle yükümlüdür. Kültürel miras hakkının kullanılması sadece demokratik bir toplumda kamu çıkarlarını ve diğerlerinin hak ve özgürlüklerini korumak için gerekli olan kısıtlamalara tabi tutulabilir (Council of Europe, 2005).

Bilgi toplumunda isteyen herkesin bilgiye, kültüre ve kültürel mirasa erişiminin sağlanması bir gerekliliktir (Pickard, 2002, s. 5). “Adalet, özgürlük ve barış adına insanlığın kültür ve eğitiminin yayılmasının insan onuru için vazgeçilmez olduğunu ve bunun bütün ulusların karşılıklı yardımlaşma ve endişe ruhu ile yerine getirmesi gereken kutsal bir görev oluşturduğunu” anayasasının giriş bölümünde beyan eden UNESCO, Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi'nde isteyen herkesin tercihleri doğrultusunda kültürel yaşama katılma hakkına sahip olduğuna dikkat çekmektedir (UNESCO, 2001, s. 1).

UNESCO kültürel mirasın önemi hakkında farkındalık yaratmak, korunması ve erişimine dikkat çekmek amacıyla 1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirası Koruma Sözleşmesi⁸, 1989 Geleneksel Kültür ve Folklorun Korunması Tavsiye Kararı⁹, 2001 UNESCO Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi¹⁰, 2003 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi¹¹ gibi çeşitli bildirgeler yayımlamıştır. Bu bildirgelerde daha çok, kültürel mirası korumak, kültürel mirasın önemi konusunda ulusal ve uluslararası düzeyde duyarlılığı artırmak ve işbirliği çalışmalarına katkı sağlamak gibi ilkelere vurgu yapılmaktadır.

⁸ Bkz. <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14269/dunya-kulturel-ve-dogal-mirasin-korunmasi-sozlesmesi.html>

⁹ http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/somut_olmayan_km/folklor.pdf

¹⁰

http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/kulturel_ifadelerin_cesitliliği/EVRENSEL_B%C4%B0LD%C4%B0RGE.pdf

¹¹ <http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00009-TR-PDF.pdf>

2.5. Kültürel Miras Ürünlerinin Dijitalleştirilmesinde Öncü Girişimler

Kültürel miras ürünlerinin dijitalleştirilmesine yönelik çok sayıda uluslararası girişimden söz edilebilir. Calimera Projesi (Cultural Applications: Local Institutions Mediating Electronic Resources), dijital ortamda belgelerin özgünlüğü, güvenilirliği ve uzun süre korunmasına dönük yaklaşımlar ve uygulama modelleri geliştirmeyi hedefleyen InterPARES (International Research on Permanent Authentic Records in Electronic Systems), dijital koruma üzerine en iyi uygulamaları tanımlayan stratejik, metodolojik ve uygulamalı rehber sağlamak amacıyla yapılan CEDARS (Curl Exemplars in Dijital Archives), eski sistemlerde tanımlanmış dijital kayıtların erişimine dönük teknolojilerin araştırılması amacıyla yapılan CAMILEON (Creative Archiving at Michigan & Leeds: Emulating the Old on The New), ağlaşmış Avrupa derleme kütüphanelerinin temel altyapısını oluşturmayı hedefleyen NEDLIB (Networked European Deposit Library) ve çevrimiçi Avustralya eserlerinin sağlanması, arşivlenmesi ve uzun süre erişimi üzerine prosedürlerin geliştirilmesi amacıyla oluşturulan PANDORA (Preserving and Accessing Networked Documentary Resources of Australia) bu projelerden bazılarıdır (Külcü, 2012).

Kültürel miras ürünlerinin dijitalleştirilmesinde öne çıkan bir başka girişim Avrupa'nın kültürel ve bilimsel mirasına Internet üzerinden erişimi mümkün kılan Europeana projesidir. Europeana'nın misyonu kültürel mirasa dijital ortamda açık erişimini sağlamak, fikir ve bilgi alış verişini teşvik etmek şeklinde açıklanmaktadır. Böylece Avrupalıların kültürel çeşitliliklerini daha iyi anlayacakları ve bilgi ekonomisinin gelişmesine katkı sağlayacakları düşünülmektedir (Europeana, 2016a).

Avrupa Komisyonu 30 Eylül 2005 tarihinde düzenlemiş olduğu “i2010 Girişimi” çerçevesinde, bilgi toplumu ve medya endüstrisindeki gelişimi ve iş alanlarını canlandırmak amacıyla “i2010: Dijital Kütüphaneler” başlıklı bir bildirge yayınlamıştır. Bu bildirge Avrupa dijital kütüphanesi Europeana'nın oluşumunu destekleyen stratejiler içermektedir. Europeana'nın genel amacı, teknolojik gelişmeler ve yeni iş modelleri yardımıyla çok kültürlü ve çok dilli çevrelerin Avrupa'nın zengin mirasına erişebilmelerini sağlamaktır (Eur-Lex, 2008). Europeana 2007-2009 yılları arasında Hollanda Milli Kütüphanesi (The Koninklijke Bibliotheek) bünyesindeki çekirdek bir grup tarafından yürütülen bir proje sonucunda ortaya çıkmıştır. Proje yönetimi, Avrupa

kültürel miras kuruluşlarını içeren EDL (European Digital Library Project) kuruluşu bünyesinde gerçekleşmiştir. Proje kapsamında üyeler Avrupa'nın kültürel ve bilimsel bilgi mirasına kesintisiz erişim sağlamak, bağlantı portalının teslim ve sürdürülebilirliği için işbirliği yapmak, var olan dijital içeriği bir araya getirmek için girişimi canlandırmak, Avrupa'nın kültürel ve bilimsel mirasının dijitalleştirilmesini desteklemek gibi sorumluluklar taşımaktadır (Şahin, 2010, s. 47).

Türkiye, Europeana'ya katkısını AB 7. Çerçeve Kültür Programı altında yer alan Access IT Projesi ile sağlamıştır. Access IT ile proje kapsamında yer alan ülkelerdeki, kültür ve sanat eserlerinin Avrupa Dijital Kütüphanesine aktarılması ve söz konusu eserlere Türk ve Avrupa vatandaşlarının geniş çaplı ve eşit erişimini sağlamak için gerekli eğitim ve teknolojik altyapı olanaklarının sağlanması gerçekleştirilmiştir (Yılmaz, 2011, s. 118). 28 ülkeden 32 kurumun katılımıyla gerçekleştirilen LoCloud Projesi dijitalleştirme uygulamaları kapsamında gerçekleştirilen bir diğer Avrupa Birliği girişimidir. Norveç Ulusal Kütüphanesi önderliğinde yürütülen projede küçük ve orta ölçekli kurumların dijital kaynaklarını biriktirmek ve Avrupa Kütüphanesi, Müzesi ve Arşivi olarak da bilinen Europeana aracılığıyla bu kaynaklara çevrimiçi ortamda erişmek için bulut tabanlı teknolojiler ve hizmetler geliştirmeyi amaçlamaktadır (LoCloud, 2014).

1997 yılında Kaliforniya Üniversitesi'nin temelini oluşturduğu Elektronik Kültürel Atlas Girişimi (Electronic Cultural Atlas Initiative), uluslararası düzeyde eğitimciler, araştırmacılar, kütüphaneciler ve bilgi teknolojileri uzmanlarının işbirliği ile oluşan bir yapıyı ifade etmektedir. Bilim insanlarının araştırmalarını desteklemesi beklenen haritaların basılı ortamda bulunması, fiyatlarının oldukça yüksek olması, kullanımlarına ilişkin kısıtlamaların yarattığı güçlükler nedeniyle yaşanan erişim sınırlamaları Elektronik Kültürel Atlas Girişimi'nin gerekçelerini oluşturmaktadır (Buckland, 2008, s. 1).

2.6. Türkiye'de Kültürel Miras Ürünlerinin Dijitalleştirilmesiyle İlgili Uygulamalar

Dijitalleştirme uygulamalarının tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de 2000'li yıllardan itibaren gelişmeye başladığı söylenebilir. Dijitalleştirme uygulamaları ile birlikte, müzeler, arşivler, kütüphaneler gibi kültürel bellek merkezlerinin koleksiyonlarında bulunan el yazması eserler, görsel işitsel nesneler, müze objeleri,

arşiv malzemeleri, özel koleksiyonlar vb. eserler çevrimiçi olarak hizmete sunulmaya başlanmıştır.

Türkiye’de koleksiyonunda “yazma eser” gibi kültürel miras ürünleri bulunduran ve son yıllarda bu ürünleri korumak ve gelecek nesillere aktarmak amacıyla dijitalleştirme çalışmaları yapan 28 kütüphane bulunmaktadır. Bu kütüphanelerde bulunan 166.210 eser ile Milli Kütüphane arşivindeki eserlerden oluşan 208.562 kayıt www.yazmalar.gov.tr adresinden erişilebilen sistemde yer almaktadır (Türkiye Yazmaları, 2016).

30 Aralık 2005’te Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Bilimler Akademisi, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Türk Tarih Kurumu temsilcilerinin imzaladığı bir protokolle bu kurumlar arasında ortak hareket sağlayacak bir koordinasyon kurulu oluşturmuştur. Kurula katılan kurumlar, yurt içinde veya yurt dışında bulunan kültürel mirasımızın tespit, korunma ve araştırılması amacıyla yapılan envanter çalışmalarına yönelik verilere internet üzerinden erişim sağlayacak işbirlikçi çalışmalar gerçekleştirmeye karar vermiştir. Katılımcı kurumlar için www.kulturvarliklari.org sitesi ortak bir platform sağlamaktadır. Kurulun çalışmalarına TÜBİTAK Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (ULAKBİM) servis sağlayıcı olarak destek vermektedir (Türkiye Kültür Mirasları, 2014).

Kültür ve Turizm Bakanlığı kültürel miras ürünlerinin dijitalleştirilmesi ve dijitalleştirilen içeriğin korunarak gelecek kuşaklara aktarılmasını en önemli sorumlulukları arasında tanımlamaktadır. Bu doğrultuda standart uygulamaların benimsenerek kurumlar ve daha geniş çaplı düşünüldüğünde ülkeler arasında yapılacak işbirliği çalışmaları ile emek, personel, zaman vb. kaynakların israf edilmeden kullanılmasının bir gereklilik haline geldiğini vurgulamaktadır. Bakanlık Türkiye’de yürütülen dijitalleştirme çalışmalarının kurumsal girişimler düzeyinde olup ortak bir koordinasyondan uzak olduğuna dikkat çekmektedir. Emek, zaman ve para kaybına yol açan bu uygulamaların geliştirilecek ortak strateji ve politikalarla standartlara dayandırılarak iyileştirilebileceği düşünülmektedir. Sıralanan bu gerekçelerle Kültür ve Turizm Bakanlığı 25 Kasım 2009’da, Avrupa birliği “7. Çerçeve Programı projelerinden” birisi olan INDICATE projesine dâhil olmuştur. Projenin amacı; Avrupa Birliği üye ve aday ülkeleri arasında standartlaşmayı sağlamak amacıyla ülkeler arası

deneyimlerin paylaşılması, standartlar ve kılavuzların yayımlanması ve işbirliğini sağlamayı amaçlamaktadır (INDICATE Project, 2012; Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2014).

2014 yılı istatistiklerine göre bakanlığa bağlı 1118 halk kütüphanesi bulunmaktadır. Bu kütüphanelerde bulunan eser sayısı ise 17.256.796'dır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2015). Yazma eserlerin gelecek nesillere aktarımını sağlamak amacıyla 2002 yılından itibaren Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yürütülen dijital arşiv oluşturma çalışmaları kapsamında toplam 10.500 yazma eser kopyalanarak arşivlenmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2015). 31 Aralık 2013 tarihi itibarıyla Milli Kütüphane koleksiyonunda 1.360.512 adet basma eser; 56.596 eski harfli Türkçe basma kitap; 27.493 el yazması; 1.490.981 süreli yayın; 222.179 kitap dışı materyalden oluşan toplam 3.157.761 eser bulunmaktadır (Milli Kütüphane, 2014). 2014 yılı itibarıyla el yazması koleksiyonunda bulunan 27.464 eser bilgisayar ortamına aktarılmıştır. 2008-2011 yılları arasında Milli Kütüphane Başkanlığı Süreli Yayınlar Şube Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen süreli yayınların dijitalleştirilmesi kapsamında öncelikle eski harfli Türkçe dergilerin aktarımı tamamlanmış, bu dergilerin bir kısmının makale künyelerinin de transkripsiyonu yapılmış ve görüntüleriyle eşleştirilerek hizmete sunulmuştur (Milli Kütüphane, 2014).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayımlanan son verilere göre, Türkiye genelinde müze sayısı 392'ye ulaşmıştır. Bu müzelerin 192'si Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü bünyesinde yer almaktadır. Müzelerdeki eser sayısı, son istatistiklere göre 3 milyon 217 bin 173'e ulaşmıştır (TÜİK, 2015). Bununla birlikte müze koleksiyonlarına dijital erişim bulunmamaktadır. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (DAGM) kültürel miras niteliği taşıyan 100 milyon belge, 36 bin defterin yer aldığı Osmanlı arşivlerinin sınıflama çalışmalarını tamamlamıştır. DAGM dijitalleştirilen materyalleri konularına göre web üzerinden sanal sergiler şeklinde düzenleyerek de hizmete sunmaktadır. DAGM ayrıca sayısı 180'e ulaşan ferman ve berata çevrimiçi erişim sağlamakta, söz konusu miras ürünlerinin .doc, .pdf ve .rar uzantılı dosyalar halinde kullanıcı bilgisayarlarına indirilmesine de olanak sağlamaktadır (DAGM, 2014).

Tüm bu gelişmeler küreselleşme olgusunun yarattığı kültürün tekleşmesi ve yerel kültürel mirasların yok olması tehlikesine yönelik önemli tedbirler olmakla birlikte Türkiye’de dijitalleştirme uygulamalarında karşılaşılan pek çok problem bulunmaktadır. Bunlardan bazıları:

1. Kurumlardaki korumacı tutum ve farkındalık eksikliği: Yüksek maliyetin yanı sıra dijitalleştirme uygulamalarının eserlerin korunmasına engel olmadığına yönelik farkındalık eksikliği, kurum ve kuruluşların dijitalleştirme yaklaşımına uzak bakmasına neden olmaktadır (Türkiye Bilişim Derneği, 2014).
2. Yasal yapı ile ilgili sorunlar: Mevcut yasal düzenlemelerin yetersizliği,
3. İşbirliği istekliliği ve örneklerinde eksiklik,
4. Her kurumun dijitalleştirme konusunda bağımsız çalışıyor olması, bu konuya liderlik yapacak, eşgüdüm sağlayacak bir kurumun olmaması,
5. Standartların eksikliği (üstveri, teknik şartname vb.),
6. Ulusal bir politikanın belirlenmemiş olması (Yılmaz, 2012).

Sıralanan bu sorunların çözülmesi, gerek ulusal kültürün ülke genelinde dolaşımına, gerekse Türkiye’nin kültürel kimliği ile uluslararası platformlarda yer edinmesine anlamlı katkılar sağlayabilir.

2.7. Türkiye’de Dijital Kültürel Mirasa Erişimle İlgili Düzenlemeler

Son yıllarda ön plana çıkan bilgiye özgür erişim algısı ve World Wide Web’in sunduğu olanaklar kütüphane, arşiv ve müzelerin kamu misyonuyla çelişen uygulamalarının daha kolay fark edilmesine neden olurken, kültürel mirasa erişim sağlayan bu kurumlarda “hangi kaynakların, kim tarafından, ne kadar ücretle ve hangi formda” erişilebilir olduğunun sorgulanmasına yol açmıştır (Wallach, 2001, s. 42). Başka her ülke gibi Türkiye için de bu durum, kültürel bellek kurumlarının bilgi erişim işlevlerini bilgi toplumunun beklentileri çerçevesinde gerçekleştirmesini gerektirmektedir.

Türkiye’de dijitalleştirilen kültürel mirasa erişimle ilgili ulusal düzeyde oluşturulan herhangi bir politika veya strateji bulunmasa da kalkınma planları ve ilgili bazı belge ve

düzenlemeler konu kapsamında incelenmiştir. Buna göre, Kültür Özel İhtisas Raporu (2006), Dokuzuncu Kalkınma Planı (2009) ve Onuncu Kalkınma Planı (2014) raporlarında dijital kültür mirasının korunması ve arşivlenmesi ile ilgili her hangi bir politika veya öneri geliştirilmediği saptanmıştır. İlgili raporlarda ülkemizde kültürel altyapının güçlendirilmesi, kültürel etkinliklerin yaygınlaştırılması, diğer dünya ülkeleri ile kültürel ilişkilerimizin geliştirilmesi, kültür varlıklarının tespiti, araştırılması, bakım-onarım ve yenilenmesi, kültürel çeşitlilik gibi konulara değinilmiş olmakla birlikte, kültürel mirasın dijitalleştirilmesi ve bu mirasa erişimle ilgili herhangi bir politika, amaç ya da hedef yer almamaktadır. Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) raporunun kültür ve sanatla ilgili durum analizinde kültürel mirasın korunması kapsamında yurt içi ve yurt dışı envanter çalışmalarına devam edildiği, başta vakıf eserleri olmak üzere tarihi eserlerin önemli bir kısmının restore edildiği, yazma ve nadir eserleri dijital ortama aktarma faaliyetlerinin yürütüldüğüne dikkat çekilmektedir. (Onuncu Kalkınma Planı, 2013). Türkiye’de dijitalleştirilen kültürel mirasa erişimle ilgili Avrupa Birliği (AB) Bakanlığı’nın 2012 yılında yayımladığı Avrupa Dijital Gündemi ile ilgili raporda, Avrupa’nın bilgi ve iletişim teknolojilerine ve bu teknolojiler çerçevesinde gerçekleştirdiği plan ve projelere yaklaşımını, ülkesel faaliyetler odağında incelemenin ve uygun olanları benimsemenin yarar sağlayabileceği öne sürülmüştür (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2012).

Mevcut uygulamalar değerlendirildiğinde, kültür mirasının önemli temsilcilerinden yazma eserlerin dijital ortama aktarılması çalışmalarının büyük oranda tamamlandığı, toplam 208.561 eserin dijital ortama aktarıldığı saptanmıştır (Türkiye Yazmaları, 2016). Dijitalleştirilen eserlere erişim ise yazmalar.gov.tr üzerinden erişilen platforma üyelik ve öngörülen ücretleri ödemek koşullarıyla olanaklı hale getirilmiştir. Yazmalara erişim sağlayan bir kullanıcı, içeriği yalnızca bilgi ihtiyacını karşılamak veya bilimsel çalışmalarda yararlanmak için kullanabilir. Dijital içeriği kopyalayamaz, başkalarına veremez ve ticari olarak çoğaltıp satamaz. Kayıtlar üzerinde değişiklik yapmak veya bunlardan yararlanarak benzer çalışmalar gerçekleştirmek kesinlikle yasaktır (Türkiye Yazmaları, 2016).

Devlet Arşivleri’nden yararlanma esaslarına göre DAGM çatısı altında araştırma yapanlar ilgili oldukları belgeleri fotokopi ücreti ödeme karşılığında temin edebilirler.

Genel Müdürlük web sitesine uzaktan erişim sağlayan kullanıcılar ise, sisteme üye olmaları halinde katalog taraması yapma fırsatı elde edebilirler. Tarama sonucu tam sürümüne erişmek istedikleri belgeleri ancak arşive gitmeleri halinde görebilirler (DAGM, 2014). Devlet arşivlerinde, her biri “kamu malı” niteliği taşıyan belgelere erişim; üyelik karşılığında katalog tarama ve arşive ulaşarak fiziksel kullanma biçiminde gerçekleşmektedir. DAGM’de ayrıca bazı ferman ve beratlar cinsi, dönemi, tarihi, yazı çeşidi, ebadı, tuğrası ve tezyinatı, gördüğü işlem, konusu, fonu ve tasnif numarası ile tanımlanarak çevrimiçi erişime açılmıştır (DAGM, 2016).

Görev tanımını yaparken kültürel mirasın korunması, geliştirilmesi, yayılması, daha çok kişi tarafından tanınması, benimsenmesi, zarar görmelerinin engellenmesi ve bu bağlamda ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapılması üzerinde duran Kültür ve Turizm Bakanlığı ulusal kültürel mirasın korunmasıyla ilgili öncü kurum statüsündedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2014). Ancak bakanlığın ulusal kültürel mirasın korunması ve erişimiyle ilgili sınırlı sayıda çalışması mevcut olup, konuya ilişkin yasal bir düzenlemesine de rastlanamamıştır.

2.8. Türkiye’de Dijital Kültürel Mirasa Erişimde Öncü Girişimler

Türkiye Yazmaları koleksiyonunda bulunan eserlerin katalog kaydı incelendiğinde yapılan tanımlamaların uluslararası standartlardan oldukça uzak olduğu saptanmıştır. Bir örnekle açıklamak gerekirse:

Aranan Kelime: Eser Adı= 'Âsim,
Sonuç: 2
Sayfa Sayısı: 1, Görüntülenecek Kayıt Sayısı: 2

1 sayfaya git

Yazar Adı	Eser Adı	Arşiv Numarası	Ölçü	Satır	Yaprak	G
Âsim Ahmed Ayıntablı	'Âsim	06 Mil Yz A 8148	215x128 - 165x85 mm.	17	59	9
	Cuz' mine'l-hadis: Hadisu Ebu'll'Abbâs Râfi' b. 'Âsim el-'âbbâs b. Ahmed el-'Usmi	34 Fe 2169/3	142x204,121,183 mm.	Muhtelif	36-47	

1

Şekil 2: Türkiye Yazmaları web sitesinde yapılan bir katalog taraması örneği

Kaynak: Türkiye Yazmaları, 2016.

Şekil 8 incelendiğinde, Türkiye Yazmaları koleksiyonunda bulunan eserin yazar adı, eser adı, arşiv numarası, ölçü, satır ve yaprak bilgileri ile tanımlandığı görülmektedir (Türkiye Yazmaları, 2016). Kültürel miras ürünlerinin dijitalleştirilmesiyle ilgili çalışmaları hız kazanan Kültür ve Turizm Bakanlığı 2016 yılı itibarı ile 29 adet müzenin sanal ortamda varlık bulmasını sağlamıştır. Bu müzelerden, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara Resim ve Heykel Müzesi, Ayasofya Müzesi, Konya Mevlana Müzesi gibi müzelerin materyalleri dijital ortama aktarılmış ve bunların bir kısmı müzelerin 360 derece panoramik görüntüleri ile beraber sunulmuştur (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2016). Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü önderliğinde çalışmalarına başlanan “Müze Ulusal Envanter Sistemi (MUES)” müzelerde bulunan eserlerin ayrıntılı bilgilerinin tutulacağı ulusal nitelikli bir veri tabanı niteliği taşımaktadır. Müzelerde yapılan envanterler üzerinde yürütülecek genel nitelikli çalışmalar ve bilimsel nitelikli araştırmalar, sergiler ve eserlere ilişkin görsellerin erişilebilir olması hedeflenmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2016). Bu sayede orijinal eserlerin sürekli hareket ettirilmesinin önüne geçilerek kırılma, aşınma, çalınma vb. risk faktörleri ortadan kaldırılmış olacaktır.

Açık erişim girişimlerinin öncülerinden Ankara Üniversitesi koleksiyonunda bulunan bilimsel eserlere ücretsiz ve engelsiz erişim sağlamaktadır (Ankara Üniversitesi Açık Erişim Sistemi, 2016). Marmara Üniversitesi de 2013 yılından itibaren “Nadir Eserler” koleksiyonunu açık erişime sunmuştur. Pdf formatında kütüphane üyelerinin erişimine açılan kaynaklar, dijital bir kopya biçiminde olup, herhangi bir tanımlama içermemektedir. Bu yönüyle görünürlüğü de yeterli düzeyde olmayan koleksiyon, herkesçe anlaşılabilir olmaktan uzaktır (Marmara Üniversitesi Dijital Nadir Eserler Koleksiyonu, 2016). 2014 yılında Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, merhum bibliyograf Seyfettin Özege tarafından bağışlanan 40.000 civarındaki Osmanlıca eseri dijitalleştirerek çevrimiçi erişime açmıştır (Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, 2016).

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Kütüphanesi eski harfli Türkçe kitaplar, siyasi parti yayınları, diğer yayınlar başlığı altında pek çok eser ve raporu açık erişime sunmuştur. Ancak bu eserler dijitalleştirildikten sonra pdf formatında sisteme aktarılmış olup ilgili hiçbir tanımlayıcı öğeye yer verilmemiştir (TBMM, 2016).

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı 2013 yılından itibaren koleksiyonunda bulunan kültürel miras ürünlerini dijitalleştirmiş ve erişime açmıştır. Üyelik karşılığında pdf formatında erişilebilen bu eserler standartlara uygun tanımlamalardan oldukça uzaktır (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, 2016). Türk Dil Kurumu koleksiyonunda yer alan dijital kültürel miras ürünlerine üyelik ve ücret ödeme karşılığında erişim sağlamakta, bu yönüyle açık erişim ilkesinden uzak kalmaktadır (Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, 2016). Diyanet İşleri Başkanlığı koleksiyonunda bulunan dijital kültürel miras ürünlerine üyelik ve ücret karşılığında erişim sağlamaktadır. Yazma eserlere ilişkin katalog kayıtları incelendiğinde yer numarası, demirbaş, bölüm, oda, cilt, sağlama şekli gibi öğelerle gerçekleşen tanımlamaların son derece yetersiz olduğu göze çarpmaktadır (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016).

3. BÖLÜM

KÜLTÜREL MİRASA AÇIK ERİŞİM

Açık erişim, bilimsel çalışmaların ücretsiz bir biçimde internet üzerinden erişilebilir ve kullanılabilir olmasını sağlayan bir yayıncılık modelidir (Ertürk ve Şengül, 2011, s. 240; Tonta, 2008, s. 1-2; Maio, 2011, s. 12; Waaijers, 2009, s. 2; Ware ve Mabe, 2012, s. 61). Açık erişimin temel amaçlarından biri, entelektüel çıktılar üzerinde ticari yayıncıların egemenliğini kırmak ve ilgili araştırmaların kamu erişimine sunulmasını sağlamaktır (Zaki ve Dollah, 2012, s. 427). Açık erişimin başarıya ulaşabilmesi, yayım ve dağıtım süreci ortaklarının (yazarlar, yayıncılar, kütüphaneciler ve araştırmalara fon sağlayıcılar) birtakım görevleri yerine getirmeleri ile mümkündür. Eserlerin bir kopyasını kurumsal arşiv, web sitesi, portal gibi bir ortamda depolamak ya da doğrudan açık erişimli dergiler üzerinden yayına sunmak, abonelik temelli yayıncılık modelinden açık erişime geçmek ve abonelik için para ödemeyi durdurmak bunlardan bazılarıdır (Gutknecht, 2014, s. 13).

3.1. Açık Erişimi Ortaya Çıkaran Nedenler

15. yüzyıla kadar birbirine benzer konularda çalışan bilim insanlarının sözlü sunum ya da mektuplaşma gibi etkinliklerle gerçekleştirdiği bilimsel iletişim, Gutenberg, Charles Babbage ve Tim Berners Lee'nin icatlarıyla farklı formatlar kazanmıştır. İletişimin ilk araçları olan dil ve yazıdan sonra ortaya çıkan matbaa, bilginin kolaylıkla kayıt altına alınması, çoğaltılması gibi katkılarının yanı sıra, basım ve yayıncılığın özgün bir ticaret alanı olmasına da neden olmuştur. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişimi hız kazanan teknolojiler, bilimsel çalışmaların ve bu çalışmaların yayımlandığı dergilerin sayıca artmasına olanak sağlamıştır (Mukherjee, 2010, s.1).

Abonelik ve lisans anlaşması bilimsel ve teknik dergileri ekonomik koşullarla sağlamanın iki temel yoludur. Ancak 1970'li yıllardan itibaren bilimsel dergi fiyatlarında meydana gelen artış bütçesi yetersiz olan kütüphanelerin abonelik ya da lisans anlaşmalarını yenileyememesine, yayıncıların ise kayıp aboneliklerin yarattığı maddi boşluğu dergi fiyatlarını yükselterek telafi etmelerine yol açmıştır (Tonta, 2006, s. 1-2). Literatürde “sürelî yayın krizi” olarak adlandırılan bu durum, araştırmacılar

arasındaki bilgi akışını engellemenin yanı sıra, kayıp aboneliklerin dergi fiyatlarına yansıtılmasıyla devam eden tekrarlı bir sürecin yaşanmasına da neden olmuştur (Thorin, 2003, s. 2).

1990'lı yıllardan itibaren gelişimi hız kazanan teknolojiler “belgelerin elektronik ortamda ya da ağlar aracılığıyla dağıtılması, arşivlenmesi ve erişimine olanak sağlayan elektronik yayıncılık modelini ortaya çıkarmıştır” (Tonta, 2000, s. 89). Söz konusu model bilginin üretim ve dağıtım maliyetini düşürürken, erişim hızının da artmasına neden olmuştur. Ancak elektronik yayıncılığın sağladığı bu kazanımlara rağmen dergi fiyatlarında meydana gelen artış elektronik ortamda da katlanarak devam etmiştir (Tonta, 2006, s. 1-2, Kayaoğlu, 2006, s. 2-3, Afzali, 2009, s. 11-12). Diğer taraftan bilim insanlarını istihdam ederek yaptıkları bilimsel araştırmalara ve bu araştırmalar sonucunda ortaya çıkan ürünlerin (bilimsel yayınlar) üretim ve denetim sürecine katkıda bulunan araştırma kurumları, aynı ürünleri yayım, pazarlama ve dağıtımını gerçekleştiren ticari yayıncılardan yüksek ücretler karşılığında satın almaktadır. Bilimsel araştırmalar ya da bu araştırmaları gerçekleştiren kurumların büyük çoğunluğunun kamu kaynakları ile desteklendiği göz önünde bulundurulacak olursa, ortaya çıkan tabloda kendi ürününü satın alan araştırma kurumlarına rastlanır (Kayaoğlu, 2006, s. 2; Polat, 2006, s. 61; Tonta, 2006, s. 2) Satın alma bedelini karşılayamayan ve dolayısıyla erişimi kısıtlanan bireylerin bahsi geçen kamu kaynaklarına ödediği vergilerle katkıda bulunuyor olması ise bu aşamaya kadar sözü edilen çarpık ilişkinin bir başka boyutudur. Buna karşılık hızla gelişen internet teknolojisi, bilimsel iletişimin daha ekonomik yollarla gerçekleşmesine ortam hazırlamıştır (Tonta, 2006, s. 2). Bilimsel literatürün internet üzerinden özgürce erişimine olanak vererek, ticari yayıncıların araştırma kurumlarının entelektüel çıktıları üzerindeki gücünü kıran açık erişim girişimleri bu bağlamda değerlendirilebilecek önemli gelişmeler arasındadır.

Açık erişim sürecine zeminini hazırlayan ilk girişim 1971'de Michael Hart tarafından kurulan dünyanın en eski dijital kütüphanesine-Gutenberg Projesi'ne kadar götürülebilir. Projenin amacı; basılı kitapları dijital ortama aktararak, bu kitaplara ücretsiz bir biçimde erişim sağlamaktır (Anameriç ve Rukancı, 2003, s. 149) 1989 yılında Steven Harnad tarafından bilimsel ilk elektronik dergi olan *Psychology*'ın, yine

aynı yıl Charles W. Bailey Jr. tarafından elektronik bir diğer bilimsel dergi “The Public-Access Computer Systems Review” in çıkarılması açık erişim dergilerine temel oluşturan girişimler arasındadır. 1991’de Paul Ginsparg’ın kurduğu ilk elektronik ön baskı arşivi olan ArXiv kendisinden sonra kurulan çok sayıda ön baskı arşivine model olmuştur (Fausto, 2013). Bu girişimlerin açık erişimin ortaya çıkmasına zemin hazırladığı düşünülse de, açık erişim fikrine ilk kez Stevan Harnad’ın 27 Haziran 1994’te Virginia Polytechnic Institute’e bağlı bir tartışma listesi olan VPIEJ-L’e gönderdiği ve “yıkıcı öneri” olarak adlandırdığı mesajla dikkat çekilmiştir. Harnad önerisinde bilimsel yayınların kayıtlı olduğu ortam dışında FTP ya da web üzerinden ücretsiz bir biçimde özgürce erişilebilir olmasını dile getirmiştir (Okerson ve O’Donnell, 1995, s. 4). İzleyen süreçte “açık erişim yayıncılığı”nı ortaya çıkaran çok sayıda elektronik baskı arşivleri ve hakemli elektronik açık erişimli dergi ortaya çıkmıştır (Afzalı ve Tonta, 2010, s. 155).

Dünya genelinde çok sayıda arşiv, arşivleme şekli ve arşivlenen materyalin olması ve bunlara birbirinden farklı erişim yolunun bulunması, kullanıcı ve kurumlar arasında iletişimi sağlayacak teknik altyapının oluşturulmasını zorunlu kılmıştır. Bu amaca hizmet etmek üzere 1999 yılında Açık Arşivler Girişimi (Open Archives Initiative) kurulmuştur. 2000 yılına gelindiğinde Harold Varmus, Patrick Brown, Howard Hughes, Michael Eisen tarafından yazılan ve 180 ülkeden 34.000 bilim insanının imzasıyla yayıncılara gönderilen açık bir mektupla tıp ve yaşam bilimleri alanında daha önce yayınlanmış bilimsel çalışmaların özgürce erişilebilir, tam metin taranabilir ve birbirine bağlantı verilebilir olmasını sağlayacak çevrim içi bir halk kütüphanesinin kurulması talep edilmiştir. Bu girişimden kısa bir süre sonra bilimsel çalışmaların isteyen herkes tarafından erişilebilir olmasını sağlayan ilk açık erişimli dergi “PLos Medicine” yayımlanmıştır (Olijhoek, 2011; PLoS, 2014). 2000’li yıllardan itibaren gerçekleştirilen uluslararası girişimler açık erişime yönelik farkındalığın ve faaliyetlerin artırılmasına anlamlı katkılar sağlamıştır.

3.2. Açık Erişimle İlgili Uluslararası Girişimler

2000’li yılların başından itibaren açık erişim hareketinin hedefe ulaşmasında önemli rol üstlenen uluslararası bazı girişimler dikkat çekicidir. Dünya genelinden katılımcılarla düzenlenen bu girişimler, açık erişim kavramına açıklık getirmek ve açık erişim

yayıncılığın ilke ve ölçütlerini belirlemek gibi ortak amaçlar taşımaktadır. Söz konusu girişimlerden bazıları şunlardır:

- *Budapeşte Açık Erişim Girişimi*: Açık erişime tanım getirmek ve açık erişim stratejilerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen girişimlerden ilki 2002 yılında Budapeşte’de gerçekleşmiştir. Bu bildirgede açık erişim “Bilimsel literatürün İnternet aracıyla finansal, yasal ve teknik bariyerler olmaksızın, erişilebilir, okunabilir, kaydedilebilir, kopyalanabilir, yazdırılabilir, taranabilir, tam metne bağlantı verilebilir, dizinlenebilir, yazılıma veri olarak aktarılabilir ve her türlü yasal amaç için kullanılabilir olması” anlamında kullanılmıştır. Hakemli dergi literatürünün dünya çapında bilim insanları, araştırmacılar, öğrenciler ve isteyen herkes tarafından sınırsız ve ücretsiz bir biçimde erişilebilir olması Budapeşte Açık Erişim Girişimi’nde “kamu yararı” ifadesiyle açıklanmaktadır (Budapest Open Access Initiative, 2002).
- *Bethesda Açık Erişim Yayıncılığı Bildirgesi*: Dört bölümden oluşan bu bildirgede açık erişime tanım getirme çabasına ek olarak, açık erişimli bir yayının sağlaması gereken koşullara yer verilmiştir. Bildirgede yapılan açık erişim tanımını Budapeşte Açık Erişim Girişimi’nde yapılandan ayıran temel faktörlerden biri kişisel kullanım amacıyla sınırlı sayıda kopya basma hakkına yönelik ifadedir. Bu ifade bilim derneklerine ve yayıncılara makalelerin ticari amaçlı kullanımını engelleyici bir seçenek sunmaktadır (Kayaoğlu, 2006, s. 35). Yine bildirgeye göre açık erişimli bir yayın aşağıda belirtilen koşullardan birini yerine getirmek durumundadır:
 - Yazar ve telif hakkı sahibi tüm kullanıcılara ücretsiz, engelsiz, dünya çapında, sürekli (ilgili telif hakkı süresince) ve geri alınamaz erişim, kullanım, kopyalama, dağıtma, uygulama, çoğaltma, görüntüleme, yazarına atıfta bulunmak şartıyla türevlerini oluşturma, kişisel kullanım için belirli sayıda kopyasını elde etme hakkı vermesi.
 - Eserin tam bir sürümü ve tüm ek materyallerinin, eserin yayımlanmasından kısa bir süre sonra açık erişim, sınırsız dağıtım, birlikte çalışabilirlik ve uzun süreli arşivlemeye olanak sağlayacak şekilde çevrimiçi bir arşivde depolanması (Bethesda Statement on Open Access Publishing, 2003).

- *Fen ve İnsan Bilimlerinde Bilgiye Açık Erişim Berlin Bildirgesi*: Önceki bildirgelerin temel mesajlarından yola çıkarak oluşturulan Fen ve İnsan Bilimlerinde Bilgiye Açık Erişim Berlin Bildirgesi, internetin bilimsel bilginin dağıtımında üstlendiği değerli role, kütüphaneler, arşivler ve müzeler gibi bilgi ve araştırma merkezlerinin dikkatini çekmek amacıyla hazırlanmıştır (Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities, 2003). Bildirgenin temel hedeflerinden biri, bilginin yayımında kullanılan yasal ve finansal uygulamaları değiştireceği düşünülen açık erişim yayıncılık modelinden yalnız bilim dünyasının değil tüm insanların en verimli şekilde yararlanabilmesini sağlamaktır. Bildiri'nin bu hedefe ulaşmak için, getirdiği önerilerden biri de kültürel miras ürünlerine sahip ya da bu ürünleri koruyan kuruluşların açık erişimi destekleyip kaynaklarını internet üzerinden erişime açmalarını teşvik etmektir (Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities, 2003).
- *IFLA Bilimsel Literatüre ve Araştırma Belgelerine Açık Erişim Lahey Bildirgesi*: Uluslararası Kütüphane Dernekleri Federasyonu (IFLA), 2004 yılında yayımlanan ve bilgiye erişimin “açık erişim” yoluyla gerçekleşmesini destekleyen IFLA Bilimsel Literatüre ve Araştırma Belgelerine Açık Erişim Lahey Bildirisi'nde, açık erişimin insanlar için daha fazla miktarda bilgiye erişimi mümkün kılarak yeni buluşları, rekabeti, ayrıntıyı, bilimin her alanında sürdürülebilirliği, ilerlemeyi ve bunlarla birlikte insan refahını artıracığını kabul eder (IFLA, 2004).

Açık erişim girişimleri günümüzde daha çok kamu kaynaklarıyla finanse edilen bilimsel araştırma sonuçlarının herhangi bir engel ya da kısıtlama olmaksızın özgürce erişimine vurgu yapmaktadır. Bunun temel gerekçelerinden biri modern ekonomilerde bilimsel araştırmaların çoğunun kamu kaynaklarıyla destekleniyor olmasıdır (Maio, 2011, s. 12). Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'nin “Çevresel Bilgiye Erişim” hakkında 28 Ocak 2003 tarihli direktifinde “Kamu kurumlarının çevresel bilgiye erişimi garanti altına alması” ve “Bilginin erişime açık olması ve halka dağıtımının sağlanması” ilkelerine yer verilmiştir. Direktifte ayrıca halkın kamu bilgisine erişim konusunda bilgilendirilmesi ve haklarını tanıması konusuna da değinilmiştir (INSPIRE, 2014).

Avrupa Komisyonu tarafından 2006’da yayımlanan bilimsel yayıncılığın ekonomik ve teknik gelişiminin incelendiği bir raporda, bilim insanlarının sayısındaki artışa paralel olarak bilimsel yayın sayısının da arttığına, bilgi ve iletişim teknolojilerinin söz konusu yayınlara erişimde büyük bir avantaj sağladığına dikkat çekilmektedir. Aynı raporda kamu fonlarıyla desteklenen araştırma çıktılarına ücretsiz ve engelsiz erişimin garanti edilmesi önerilmiştir. Bu gelişme sonrasında Avrupa’da üniversiteler başta olmak üzere bazı araştırma kuruluşları kurumsal açık arşivlerin yapılandırılması ve maddi kaynak sağladıkları araştırmaların bu arşivler üzerinden erişime sunulmasına yönelik yasal düzenlemeler yapmışlardır (Ertürk, 2008, s. 70). Avrupa Komisyonu, 2012’de birliğe üye ülkelerin açık erişim politikası geliştirmelerini ve araştırma yapan kurum ve kuruluşların da buna uygun davranmalarını ve sonuç olarak üretilen politikaların ulusal düzeyde ve Avrupa çapında koordine edilmesini önermiştir. Buna ek olarak Ufuk 2020 programı kapsamında desteklenen araştırmalar için açık erişim bir ön koşul haline getirilmiştir (acikerisim.org, 2014).

Günümüzde açık erişim, kamu kaynaklarıyla desteklenen araştırmaların çıktılarına (bilimsel yayınlara) erişimde standart yöntem olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Almanya, Hollanda, İsveç, Danimarka, ABD, İspanya ve İtalya gibi ülkelerde kamu kaynaklarıyla yapılan araştırmaların verilerine açık erişim sağlanması yasal düzenlemelerle garanti altına alınmıştır (Tonta, 2014). Türkiye’de ise kamu kaynaklı araştırma çıktılarına açık erişim yetkili mercilerin henüz gündeminde değildir. Ayrıca, resmi kurumların açık erişim politikaları ya da açık erişim faaliyetlerini oturtacağı bir altyapı da henüz oluşturulmamıştır.

3.3. Açık Erişim Strateji ve Yaklaşımları

Bilimsel yayınlara açık erişimle ilgili SHERPA (2014) tarafından geliştirilen JULIET (Araştırma Kuruluşu Arşivleme Politikaları ve Kılavuzları) rehberinde, bilimsel eserlere açık erişimle ilgili politikalara yer verilmiştir. Politikalarda üç özellik ön plana çıkmaktadır:

- Bilimsel dergilerde yayımlanması kabul edilen bilimsel eser açık arşivde depolanmalıdır,
- Bilimsel eserin arşivlenecek formatı yayımlanan son kopyası olmalıdır,

- Bilimsel eser dergiye yayım için kabul edildiği tarihte gecikme olmaksızın açık arşivde depolanmalıdır.

Açık erişimle ilgili son yıllarda uygulanmakta olan bir yaklaşım, eserlerin düşük ya da standart çözünürlükte erişime açılmasıdır. Bu uygulama, düşük çözünürlükteki görüntüleri ücretsiz, yüksek çözünürlüktekileri ise ücretli bir biçimde sunmaya dayalı işlemleri kapsar. Bu yaklaşımı benimseyen kültürel bellek kurumları eserlerin çoğunu açık erişime sunar ve böylece telif hakkı kısıtlaması ile de mücadele etmiş olur (Dietrich ve Pekel, 2012, s. 8-9). Açık erişimle ilgili önemli girişimlerden Budapeşte Açık Erişim Bildirgesi'nde açık erişimi sağlamaya yönelik birbirini tamamlayan iki strateji önerilmektedir (Budapest Open Access Initiative, 2002):

Kendi Kendine Arşivleme (Yeşil Yol): Bilim insanlarının hakemli dergilerde yayınlanmış ya da yayına hazır hale gelen makalelerinin son baskılarını açık erişim arşivleri ya da sistemleri üzerinden erişime açmasına dayalı bu strateji kendi kendine arşivleme olarak adlandırılır (Budapest Open Access Initiative, 2002). Kişisel arşivleme, yazarların ücretli dergilerde yayımlanan makalelerini derginin telif sözleşmesinin öngördüğü koşulları göz önünde bulundurarak kişisel web sitelerinde ya da kurumsal açık erişim arşivi ya da sistemlerinde depolamaları yoluyla ortaya çıkmaktadır (Björk, 2013, s. 6; Budapest Open Access Initiative, 2002; Ertürk ve Şengül, 2011, s. 241). Kurumsal arşiv, bir ya da daha fazla kuruluşun bilgiye dayalı ürünlerini kaydeden, engelsiz olarak dağıtımını ve sunumunu sağlayabilen ve uzun süreli koruyabilen dijital koleksiyon hizmeti (Tonta, 2008, s. 2) ya da bir kurumun ürettiği bilimsel literatürü dijital ortamda saklayan, düzenleyen ve bu literatüre erişim sağlayan bir veri tabanı şeklinde tanımlanmaktadır (Karasözen vd., 2006). Kurumsal arşivler, verileri depolama, uzun süreli koruma ve erişim sağlama gibi yararlarının yanı sıra, ait oldukları kuruma ve çalışanlarına saygınlık kazandırmalarıyla da ön plana çıkmaktadır (Atılğan, 2006, s. 1; Chan, Kirsop ve Arunachalam, 2005; Coşkun vd., 2007; Zaki ve Dollah, 2012, s. 428). Son yıllarda üniversiteler ve araştırma kuruluşları başta olmak üzere kurumsal açık erişim arşivi/sistemi oluşturma girişimleri hızla artmaktadır. EPrints, DSpace, Archimede, CDSware, Fedora, Greenstone gibi ücretsiz yazılımlar, söz konusu

girişimlerin daha kolay ve ekonomik bir şekilde gerçekleşmesini sağlamaktadır. Öne çıkan bazı yazılımlardan kısaca bahsetmek gerekirse:

- E-Prints: Dünyanın ilk dijital arşiv yazılımı olma özelliği de bulunan E-Prints ile dijital kayıtların düzenlenmesi ve bu kayıtlara erişim sağlanabilmektedir. OAI-PMH uyumlu EPrints gelişmiş arama özelliği, esnek üstveri yapısı ve diğer özellikleriyle gereksinimlere uygun olarak özelleştirilebilen bir yazılımdır (Randhawa, 2008, s. 372).
- DSpace: DSpace, dijital materyallerin uzun süre korunmasını sağlamak üzere depolanmasını gerçekleştiren açık kaynak kodlu ve ücretsiz bir yazılımdır. OAI-PMH uyumlu DSpace, Dublin Core üstveri standardını destekler (Randhawa, 2008, s.372). Özelleştirilebilir web arayüzü, ekleme-çıkarma esnekliği sunan yapısı, format ayrımı gözetmeksizin tüm içeriği depolama, saklama, koruma ve erişime sunma fonksiyonlarının yanı sıra DSpace, OpenAire uyumludur.
- Greenstone: Açık kaynak kodlu ve ücretsiz olan bu yazılım Windows, Unix, Linux gibi birbirinden farklı işletim sistemleri üzerinde çalışabilmektedir. OAI-PMH ve Z39.50 protokollerini desteklemektedir. Greenstone, Dublin Core üstveri standardının yanı sıra, RFC1807, NZGLS (New Zealand Government Locator Service) ve AGLS (Australian Government Locator Service) gibi standartları da destekler (Randhawa, 2012, s. 49).
- OMEKA: Omeka kütüphane, arşiv ve müze koleksiyonlarının yayımlanabileceği, ücretsiz, esnek ve açık kaynak kodlu bir web yayıncılık platformudur. Omeka hiçbir teknik yetenek ya da özel sunucu gerektirmemektedir. Kayıt ol ve paylaş mantığıyla işler. Omeka ile kültürel miras koleksiyonları web üzerinden paylaşılabilir, çevrimiçi sergiler oluşturulabilir, benzer kurumlarla veri paylaşımı ve işbirliği yapılabilir (OMEKA, 2016).
- Fedora: Cornell Üniversitesi araştırmacıları tarafından dijital içeriğin depolanması, yönetimi ve bu içeriğe erişim için geliştirilmiş açık kaynak kodlu bir kurumsal arşiv yazılımıdır. Fedora dijital nesneleri tanımlamak ve aralarındaki ilişkiyi açıklamak için bir dizi soyut kavram kullanır ve davranışları (hizmetler gibi) dijital nesneye bağlar. Fedora bilimsel bilgiye olduğu kadar

tarihi ve kültürel materyallere de erişim ve bunların korunmalarını sağlar. Kurumsal arşiv sistemi kar amacı gütmeyen DuraSpace tarafından desteklenmektedir. Kütüphane, arşiv ve müze gibi kültürel bellek kurumlarının geniş ölçekli ve karma yapılı koleksiyonlarını anlamsal uygulamalarla erişime sunabilecekleri bir platform sağlar (Fedora, 2016).

Açık Erişimli Dergiler (Altın Yol): Altın yol olarak da bilinen bu yöntemde yayıncı, sunucularında depolanan makalelere okuyucuların engelsiz ve ücretsiz bir biçimde erişmesine olanak tanır. Bu uygulamada okuyuculardan gelir elde edemeyen yayıncı hizmet giderlerini ödemesiz, sponsor/kurum öder, yazar öder olarak formüle edilen ekonomik modellerle karşılamaya çalışır (Ertürk ve Şengül, 2011, s. 241-242).

Günümüzde açık erişim dergilerinin webde görünürlüğünü arttırmak için bazı rehberler geliştirilmiştir. Bunlar arasında en bilinenleri 2002’de Açık Toplum Enstitüsü’nün desteğiyle İsveç Lund Üniversitesi tarafından hizmete alınan Açık Erişim Dergileri Rehberidir (The Directory of Open Access Journals- DOAJ) (Ertürk ve Şengül, 2011, s. 242). 2016 verilerine göre DOAJ 136 ülkeden 9109 dergi ve toplamda 2.236.373 makale içermektedir (DOAJ, 2016). Açık erişim dergilerine erişim sağlayan rehberlerin yanı sıra söz konusu arşivlerin kendisine erişim sağlayan rehberler de bulunmaktadır. Bunlar arasında en bilinenlerinden Açık Erişim Arşivleri Kütüğü (Registry of Open Access Repositories - ROAR) ve Açık Erişim Arşivleri Rehberidir (Directory of Open Access Repositories - DOAR). Açık erişim arşivlerine erişim sağlayan ROAR’da 4246 kurumsal arşiv listelenmektedir. ROAR Türkiye’den 59 kurumsal arşivi dizinlemektedir (ROAR, 2016). 2014 yılında OpenDOAR’da listelenen toplam arşiv sayısı 3071 olup bunlardan 72’si Türkiye adreslidir (OpenDOAR, 2016).

3.4. Kültürel Miras Ürünlerine Açık Erişim

Literatürde açık erişim kavramı daha çok bilimsel yayınlara özgür ve sınırsız erişim gibi algılanmakla birlikte, son yıllarda kültürel miras ürünlerinin kamu malı olarak görülmesi ve bu ürünlere isteyen herkesin erişmesine yönelik bazı çalışmalar da bulunmaktadır. Açık erişimle ilgili önemli girişimlerden biri olan Berlin Deklarasyonu’nda kültürel mirası koruma yönünde faaliyet gösteren kuruluşların açık erişimi destekleme yönünde teşvik edilmesi vurgulanmaktadır (Berlin Declaration on

Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities, 2003). Bu ilke, açık erişim girişiminin en üst düzeyde toplumsal fayda sağlayabilmesi için kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması gibi önemli işlevleri yüklenen kütüphane, arşiv ve müze gibi kültürel bellek kurumlarının, kaynaklarını açık erişime sunmaları gerektiğine dikkat çekmektedir.

Kültürel bellek kurumlarında kültürel miras ürünlerinin yönetimi ve bu ürünlere erişim ile ilgili iki farklı görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerden biri, dijital kültürel mirasa sınırlı erişimi savunurken, diğeri söz konusu miras ürünlerinin tamamının kamuya açılması gerektiğini öne sürmektedir. Kültürel mirasa sınırlı erişimi savunan görüş bilgi güvenliği ve telif hakkı odaklı sorunları gerekçe gösterirken, özgür ve engelsiz erişimi savunan diğeri görüş kültürel mirası kamu malı olarak değerlendirip, mümkün olduğu kadar yayılması ve kullanılması gerektiğini savunur (Schaefer, 2014, s. 15).

Kullanıcı beklentileri odağında düşünüldüğünde, günümüz kullanıcılarının kültürel miras ürünlerine erişim tercihinin özgürlük yanlısı uygulamalardan yana olduğu görülür. Tarihi bir ülkenin ortak hafızasıdır ve bu hafızanın ürünleri yine o hafızayı yaratan ülke insanına aittir. Kamunun kültürel miras ürünlerine erişim sağlama isteği kendi tarihine duyduğu merakı tatmin etmenin yanı sıra, şehir planlaması ve tasarımı, çeşitli mülkiyet işlemleri, toplumsal bütünlüğü korumak için yapılan tarihsel araştırmalar gibi profesyonel amaçlardan da kaynaklanabilir (Schaefer, 2014, s. 16).

Son yıllarda kültürel bellek kurumlarında açık erişim uygulamalarının yaygınlaştığı bilinmektedir. Örneğin Amsterdam'da “açık stratejisi” ni benimseyen Rijksmuseum, 125.000 sanat eserini çevrimiçi ziyaretçilerin kullanımına açmıştır. Bu sayede kullanıcılar, müze kaynaklarını görmenin yanı sıra, telif hakkından muaf eserleri bilgisayarlarına indirip istedikleri gibi kullanabilmektedirler (Pachali, 2014). Bir diğeri örnek ABD Baltimore'da bulunan Walters Art Museum'dur. Müze 2642 sanat eserini kendi sitesi üzerinden açık erişime sunmaktadır. Telif hakkı “creative commons” ile korunan bu eserler kullanıcılar tarafından kaydedilebilmekte ve kullanılabilir. Müzede bulunan “Doğu el yazmaları koleksiyonu” Osmanlı, Safevi ve Babürler dönemlerine ait çok sayıda eseri kapsamaktadır (Öztürk, 2015). Benzer şekilde The Metropolitan Museum of Art koleksiyonuna açık erişim sunmaktadır. Ayrıca müze eserlerini issuu.com üzerinden de erişime sunmaktadır. Açık erişime sunduğu sanat

eserlerini kullanıcıların kendi galerilerine kaydetmelerine olanak sağlayan Google Cultural Institution bu bağlamda verilebilecek bir diğer örnektir. Son yıllarda ön plana çıkan bu gelişmeler, insanların kendi yarattığı kültüre internet üzerinden özgür ve sınırsız bir biçimde erişebilmeleri için açık erişimin gerekliliğine dikkat çekmektedir. Koleksiyonlarını açık erişime sunan ve bu yönüyle öncü kabul edilebilecek kültürel bellek kurumları Tablo 2’de yansıtıldığı gibidir:

Tablo 2: Koleksiyonlarını açık erişime sunan kültürel bellek kurumları

Enstitü / Koleksiyon	Açık İçeriğin Tipi	Miktar	Lisans
Rijksmuseum	Yüksek çözünürlükte sanat eseri görselleri	208,000	Halka açık (CC-0)
Los Angeles Sanat Müzesi	Yüksek çözünürlükte sanat eseri görselleri	20,000	Halka açık
Getty Araştırma Enstitüsü	Yüksek çözünürlükte sanat eseri görselleri, kitaplar	99,000	Halka açık
Britanya Milli Kütüphanesi	Yüksek çözünürlükte sanat eseri görselleri, kitap açıklamaları, fotoğraf ve el yazmaları	1,000,000	Halka açık
Wellcome Kütüphanesi	Yüksek çözünürlükte sanat eseri görselleri	100,000	Halka açık (CC-BY)
Ulusal Sanat Galerisi, Washington	Yüksek çözünürlükte sanat eseri görselleri	45,000	Halka açık
Danimarka Ulusal Galerisi	Yüksek çözünürlükte sanat eseri görselleri	25,000	Halka açık (CC-0)
Yale Üniversitesi Sanat Galerisi	Yüksek çözünürlükte sanat eseri görselleri	250,000	Halka açık
İnternet Arşivi	Görseller, Metin ve Kitap OKT’leri	8.000.000	Halka açık
Eski İngilizce Kitaplar Çevrimiçi Metin Oluşturma Ortaklığı	Eski İngilizce Kitapların Yazınsal Uyarlamaları	25,000	Halka açık

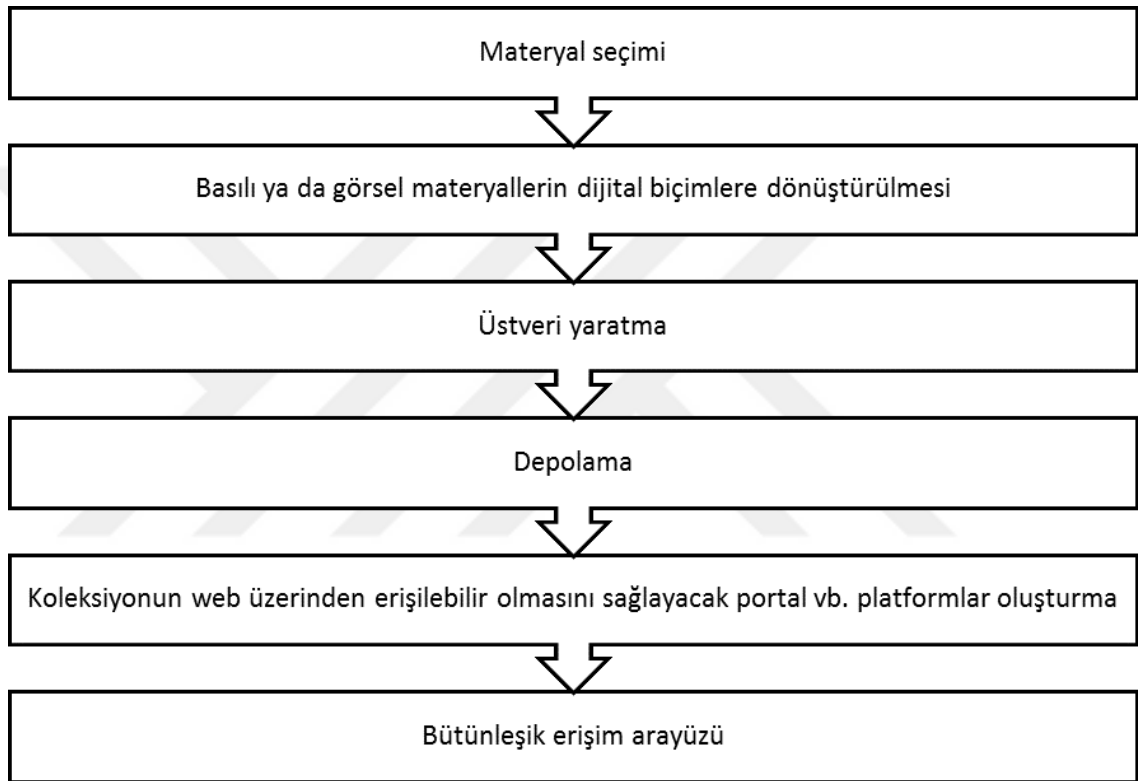
Kaynak: (Terras, 2015, s. 13).

Tablo incelendiğinde, kültürel bellek kurumlarının dijital koleksiyonlarını Creative Commons Zero ya da Creative Commons BY lisanslarıyla erişime açtıkları görülmektedir. Tabloya göre, kültürel bellek kurumları dijital materyallerini yüksek çözünürlükte görüntü kalitesi ile erişime açmaktadırlar. İnternet Arşivi’nde 8.000.000, İngiliz Milli Kütüphanesi’nde ise 1.000.000 esere açık erişim sağlandığı tabloda dikkat çeken veriler arasındadır.

3.5. Dijital Materyallere Açık Erişimle İlgili Modeller

Dijitalleştirme ve açık erişim konularında model oluşturma çabaları 2000’li yıllardan itibaren ortaya çıkmıştır. Çalışma kapsamında ilgili olabilecek bazı modeller değerlendirilmiştir. Örneğin, Savanur ve Nagaraj’ın (2004, s. 6) değindiği öğelerden

hareketle dijital bir kütüphane geliştirirken göz önünde bulundurulması gerekenler Şekil 2’de yansıtılmıştır (bkz. Şekil 2). Dijital koleksiyon için materyal seçimi ile başlayan süreç, basılı ya da görsel materyallerin tarama ve optik karakter tanımlama işlemlerinden sonra dijital formlara dönüştürülmesi; dijital materyalleri tanımlayacak üstverilerin oluşturulması; materyallerin kurumsal açık erişim ya da kütüphane sisteminde depolanması ve depolanan içeriğin kullanıcı ile buluşmasını sağlayacak erişim platformları ve arayüzlerin tasarımı ile tamamlanmaktadır.

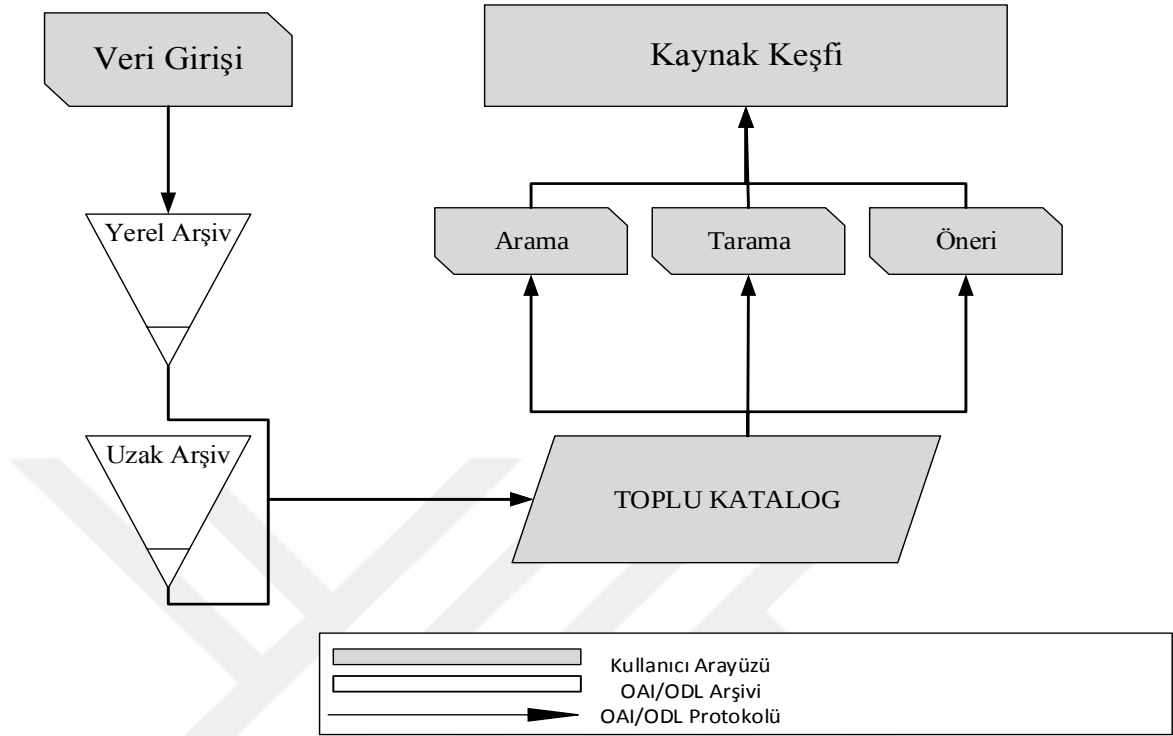

Şekil 3:Dijital Kütüphane Oluşturma Süreci

Kaynak: Savanur ve Nagaraj, 2004.

Açık erişim ve dijital kütüphane kavramlarına bir arada rastlayabileceğimiz “Açık Dijital Kütüphane Ağ Mimarisi Modeli”ne göre Üstveri Harmanlama Protokolü ile birbirinden farklı arşivlerde bulunan kayıtlar ortak platformlara (toplu kataloğa) aktarılmaktadır. Her biri birbirinden farklı bileşenlere sahip dijital kütüphaneler arasında veri alışverişi sağlayan “Açık Arşivler Girişimi Üstveri Harmanlama Protokolü” ile birbirinden bağımsız dijital kütüphane sistemlerinin birlikte çalışabilirliği olanaklı hale gelmiştir (Suleman ve Fox, 2001). Modele göre kullanıcı arayüzleri üzerinden girilen

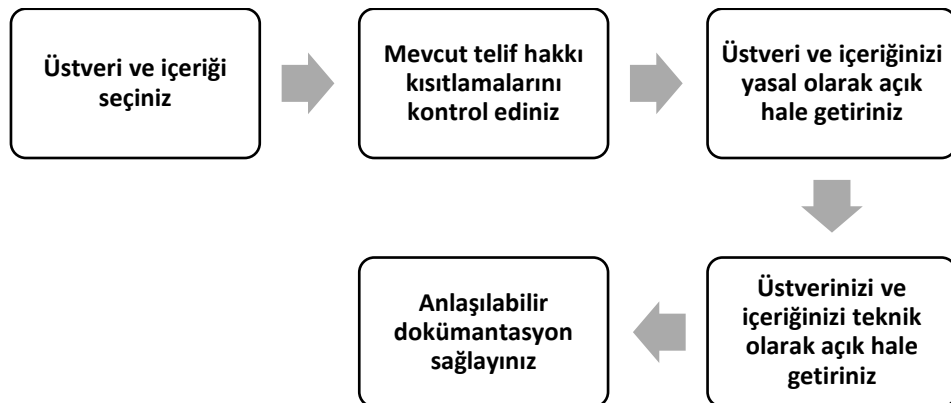
sorgularla eşleşen kayıtlar yine aynı arayüz üzerinden kullanıcıya aktarılarak erişim süreci tamamlanmaktadır (bkz. Şekil 3).

Şekil 4: Açık Dijital Kütüphane (Open Dijital Library - ODL) ağ mimarisi

Kaynak: Suleman ve Fox, 2001.

Şekil 4, Open Knowledge Foundation tarafından kurulan OpenGLAM (Galleries, Libraries, Archives, Museums) oluşumunun 2014 yılında yayınladığı bilgiler doğrultusunda dikkat çekilen süreçlerden hareketle oluşturulmuştur:

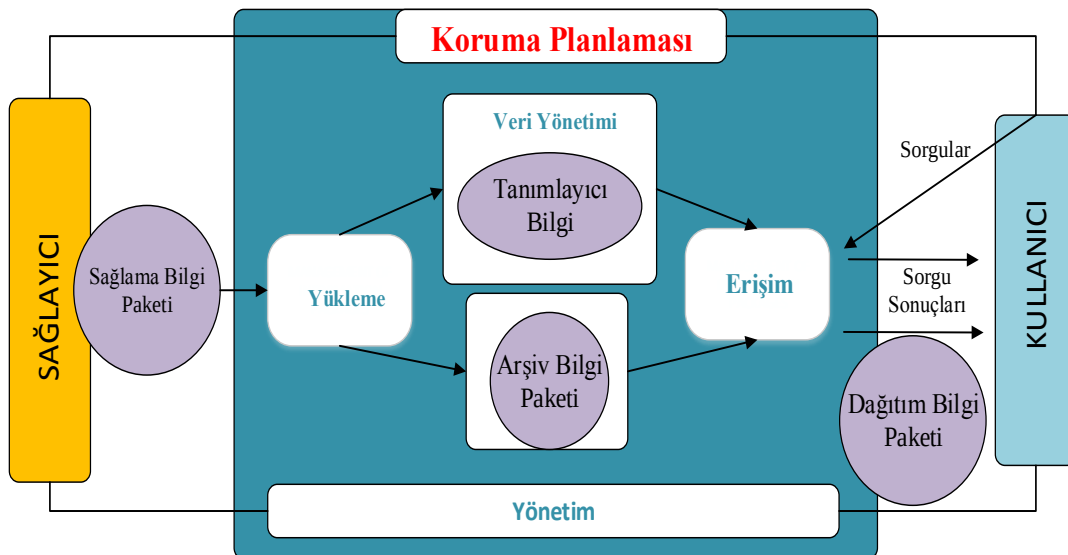

Şekil 5: Dijital kültürel mirasa açık erişim süreci

Kaynak: OpenGLAM, 2014.

Bu aşamaları sırasıyla açıklamak gerekirse:

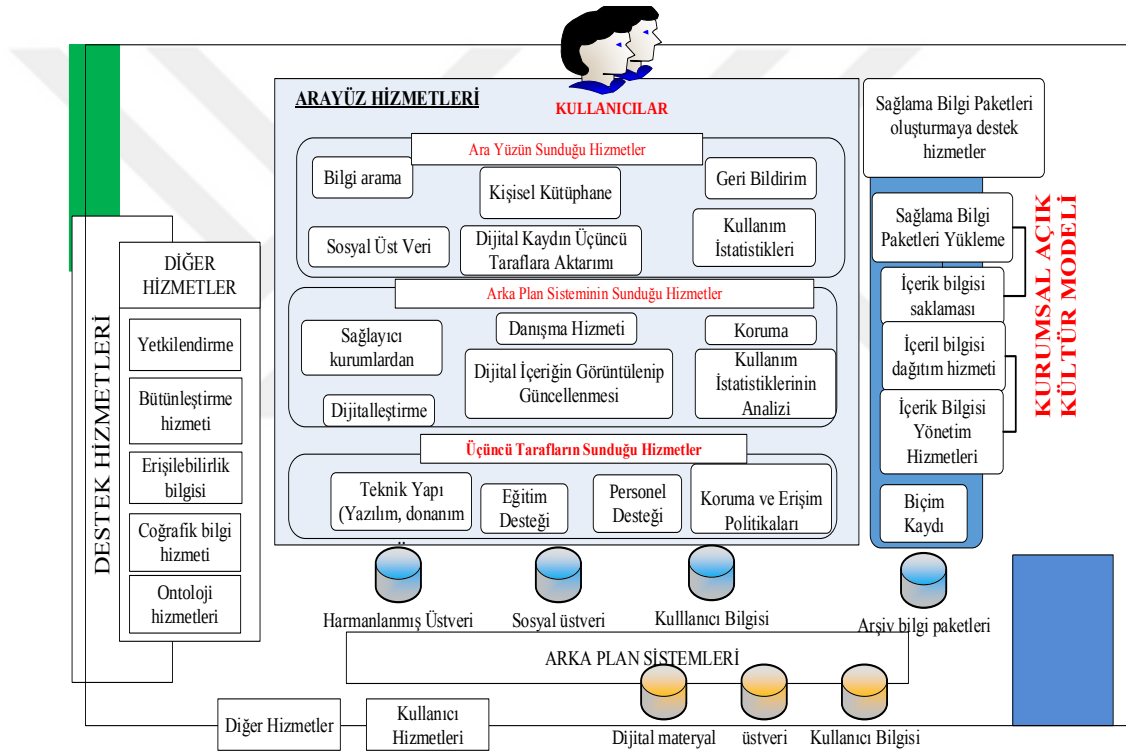
- I. Üstveri ve içeriğin seçimi:** Açık erişime sunulmak istenen koleksiyon ya da veri seti tanımlanır.
- II. Mevcut telif hakkı kısıtlamalarını kontrol ediniz:** Veri seti ya da koleksiyonlar üzerinde mevcut herhangi bir telif hakkı olup olmadığı belirlenir. Var ise öncelikle telif hakkı sahibinden izin alınması gerekir.
- III. Üstveri ve içeriğinizi yasal olarak açık hale getiriniz:** Eğer söz konusu olan bir üstveri ise, Creative Commons Zero gibi uygun bir yasal araç kullanılarak üstveri kamuya açık hale getirilir. Kamuya açık alanda bulunmayan içerik söz konusu ise Creative Commons -BY ya da Creative Commons-BY-SA gibi uygun bir açık lisans altında yayınlanır. Kamuya açık alanda bulunan bir içerik söz konusu ise, Creative Commons Public Domain Mark uygulanır.
- IV. Üstverinizi ve içeriğinizi teknik olarak açık hale getiriniz:** Veriler mevcut internet sitesi, üçüncü taraf sağlayıcısı ya da bir API (Uygulama Programlama Arayüzü) üzerinden okunabilir formda uygun hale getirilir.
- V. Anlaşılabilir dokümantasyon sağlayınız:** Üstveri ya da içeriğin yeniden kullanılması ya da başka amaçlarla kullanılabilir olmasını sağlamak amacıyla tüm veri koleksiyonu ve koleksiyonun alt kümeleri yayınlanır (OpenGLAM, 2014).

Şekil 6: Açık Arşiv Bilgi Sistemi Referans Modeli

Kaynak: Reference Model for Open Archival Information Systems, 2012.

Açık Arşiv Bilgi Sistemi Referans Modeli dijital kütüphaneler ve arşivler tarafından geniş bir uygulanabilirlik alanı bulmuştur. OAIS, üstveri ve depolama işlemleri için kapsamlı bir mantıksal model işlevi görmektedir (Özbağ, 2010, s. 22; Reference Model ..., 2012, s. 4-1). Kültürel bellek kurumlarının çoğu, koleksiyonlarında bulunan materyallerin korunmasını ve erişimini OAIS işlevleri ile gerçekleştirmektedirler. Finlandiya Ulusal Dijital Kütüphanesi ve Europeana bu konuda verilebilecek örnekler arasındadır. Derleme, yükleme, arşivsel depolama, veri yönetimi, koruma planlama, arşiv yönetimi ve erişim modelin ana bileşenleri arasındadır (Lavoie, 2004, s. 5-10).

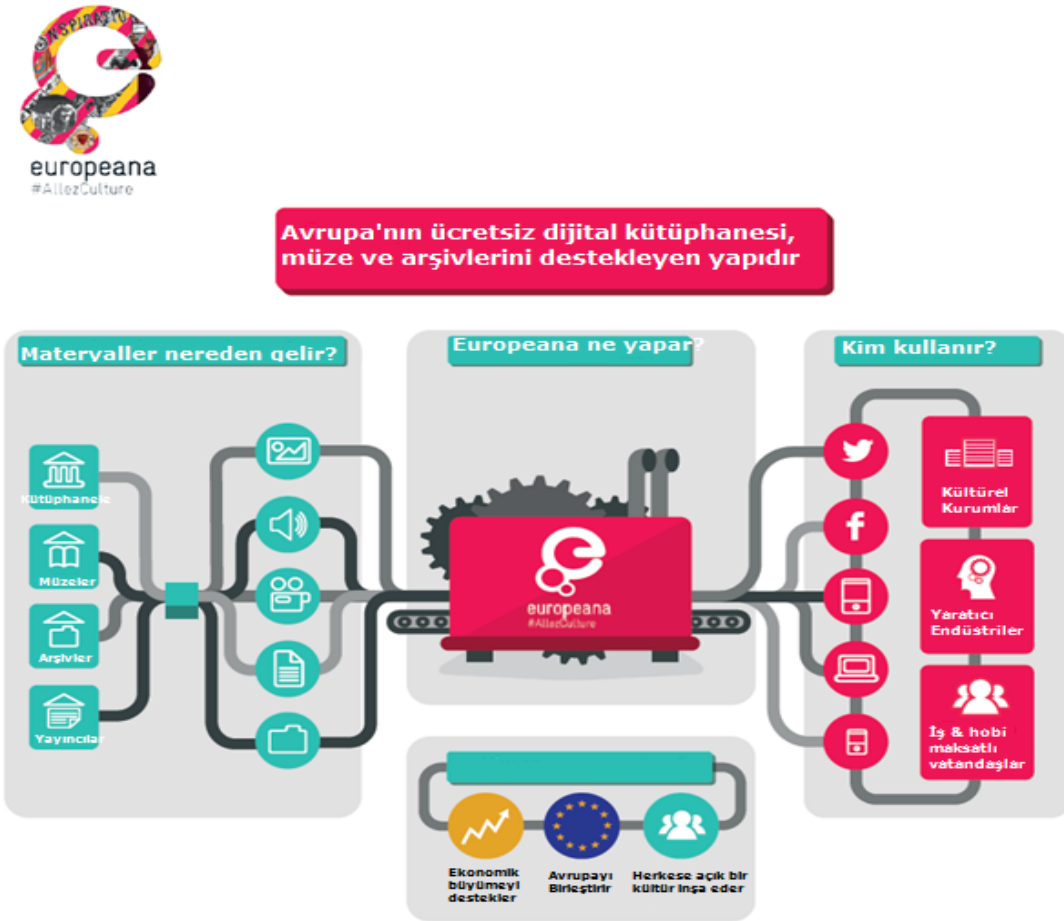

Şekil 7: Finlandiya Ulusal Dijital Kütüphane Modeli

Kaynak: The Finnish National Digital Library, 2012.

Şekil 6’da yansıtılan Finlandiya Ulusal Dijital Kütüphane Modeli, ülkedeki kütüphane, arşiv ve müzelerin kamusal bir arayüz üzerinden bütünleşik hizmetler sunması üzerine odaklanan bir projedir. Proje ulusal kültür mirasına erişim ve bu mirasın uzun dönem korunmasıyla ilgili çözümler içermektedir. Ulusal Dijital Kütüphane Europeana’nın sağlayıcısı (tedarikçisi) olarak fonksiyon göstermektedir. Bu fonksiyonun en önemli

kısmını biçim dönüştürücü olarak yerine getirmektedir. Kütüphane sistemi, üstveriyi harmanlayıp Europeana'nın tanımladığı formatlara (ESE ve EDM) çevirmekte ve üstveri için geçici bir depo olarak hizmet etmektedir (The Finnish National Digital Library, 2012).

Şekil 8: Europeana

Kaynak: KB Research, 2013

Avrupa Dijital Kütüphanesi Europeana, kütüphane, arşiv ve müzelerden sağladığı dijital içeriğe internet üzerinden erişim sağlayan bir platformdur. Europeana erişim sağladığı materyalleri önceki bölümlerde detaylarına yer verilen ESE ve EDM üstveri şemaları uyarınca tanımlamaktadır. Europeana, sağladığı tüm üstverileri, Creative Commons Public Domain Mark lisansı uyarınca erişime açmaktadır. Europeana'ya üstveri sağlayan tüm iş ortakları "Veri Değişim Anlaşması"na uymak zorunda ve üstverilerini CC0 koşulları altında sunmak durumundadır. CC0 veri lisanslarının en "açık" olanıdır

ve Europeana koleksiyonundaki verilere endüstriyel ve kültürel kurum ve kuruluşlar, vatandaşlar, vb. kimselerce özgürce erişilebilmesi ve bu verilerin yeniden kullanılabilir olması için bu lisansı tercih etmiştir. Europeana sunduğu hizmetlerle herkese açık bir kütüphane inşa ederken, tüm Avrupa ülkelerini ortak kültürel miras çatısı altında birleştirir (Europeana, 2016a).

3.6. Kültürel Miras ve Yasal Yapı

Telif hakkı, düşünsel emekle meydana getirilen eserler üzerinde hukuken sağlanan hakları ifade etmektedir. Telif haklarıyla ilgili evrensel bir düzenleme olan Dünya Telif Hakları Sözleşmesi (World Intellectual Property Organization-WIPO), fikri mülkiyet haklarının bütün dünyada etkin biçimde korunmasına yönelik çalışmalar yapmak ve Dünya Telif Hakkı Organizasyonu tarafından yönetilen anlaşmalar gereği kurulan fikri mülkiyet birlikleri arasındaki idari işbirliğini sağlamaktır. Türkiye de 12 Mayıs 1976'dan itibaren örgüte üyedir (Telif Hakları Genel Müdürlüğü, 2014).

Türkiye'de dijital kültürel miras ürünlerinin telif hakkı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ile korunmaktadır. Kanun dijital belgeler, telif hakları ve kültürel miras ürünleri açısından değerlendirildiğinde öne çıkan unsurlar şöyledir (Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, 2014):

- Basılı ya da elektronik ortamda oluşturulan ya da sonradan dijitalleştirilen fikir ve sanat eserleri, aralarında hiçbir ayırım yapılmaksızın aynı telif haklarına sahiptir.
- Telif hakları bilim edebiyat, fotoğraf, sanat ve sinema eserleri için eser sahibinin yaşamı boyunca ve ölümünden sonra 70 yıl süreyle geçerlidir. Veri tabanları için ise bu süre 15 yıllla sınırlıdır.
- Eserinin yayınlanması ve süresi hakkında karar verici eser sahibidir. Ülke kültürü için önemli bulunan eser telif hakları gözetilmek suretiyle kamuya sunulabilir.
- Kültür mirası kapsamında yer alan tüm eserler Derleme Kanunu'na tabidir.
- Telif hakları ihlal edilen her eser için Cumhuriyet Başsavcılığınca yaptırım uygulanır.
- Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun 32. - 35. maddeleri arasındaki hükümler yazar/yaratıcı haklarının, genel menfaat nedeniyle kısıtlanabileceği yönündedir. Bu

kısıtlamalara neden oluşturan etkenlerden biri de eğitim, öğretim gibi amaçlarla eserlere temsil serbestisi sağlanabileceği şeklindedir.

2014 yılında yapılan bir değişikliğe göre, Bakanlar Kurulu kararı ile memleket kültürü için önemi haiz görülen eserler üzerindeki haklar, hak sahiplerinin uygun bir bedel talep etme hakları saklı kalmak kaydıyla, eser sahibinin ölümünden sonra, koruma süresinin bitiminden önce, kamuya mal edilebilir. Bu hususta karar verilebilmesi için eserin, Türkiye’de veya Türkiye dışında Türk vatandaşları tarafından vücuda getirilmiş olması gerekir (Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, 2014).

Yasal düzenlemelerde telif hakkı koruması içinde olmalarına rağmen sahipleri bilinmediği, bulunamadığı veya bu kişilerle iletişime geçilemediği için kullanılmaları hususunda izin alınamayan yetim eserlerle (orphan works) ilgili boşluklar bulunmaktadır. Keller (2014) Avrupa’da uzun bir süre kültürel bellek merkezlerinin yetim eserlere erişim ile ilgili sorununun mevcut sistemler tarafından dikkate alınmadığını ancak yakın geçmişte söz konusu eserlerin erişilebilir olmasını sağlayacak bir çözüm üretildiğini belirtmektedir. Bu bağlamda eserlerin hak sahiplerine ilişkin karmaşık sürecin çözülmesi görevini üstlenen Avrupa Komisyonu 25 Ekim 2012’de kabul ettiği bir direktifle;

- Yetim eserlerin koruma, yenileme, kültürel gelişim ve eğitim gibi amaçlarla kamu yararına sunulması,
- Bu eserlerin kamunun erişimine sunulmasının dijitalleştirme, indeksleme, kataloglama, koruma ve yenileme amaçlarıyla çoğaltma ile sınırlı olduğu,
- Hak sahiplerinin eserin kullanımından itibaren 5 yıl içerisinde ortaya çıkmaları halinde kendilerine maddi haklarının ödenebileceği,
- Belirlenen sürede hak sahipleri ortaya çıkmayan yetim eserlerden elde edilen gelirin nasıl kullanılacağına üye ülkelerin karar vermesi gerektiği üzerinde durulmuştur (European Commission, 2012, Telif Hakları Genel Müdürlüğü, 2014).

Avrupa’da telif haklarının yarattığı erişim sorununa yönelik son gelişme Europeana yöneticilerinden Jill Cousin ve Avrupa’da bulunan 29 kültürel bellek kurumunun yazdığı mektuptur. 27 Ekim 2015 tarihinde Avrupa Komisyonu’na yazılan ve “Açık Mektup” adı ile duyurulan bildiride yetkililer, Avrupa kültürel mirasının mevcut telif

hakkı kısıtlamaları nedeniyle kamu erişimine açılmasına yönelik şikâyetlerini dile getirmişlerdir. Mektup ayrıca, Avrupa telif hakkı kurallarının bu bağlamda gözden geçirilmesini, kültürel mirasa erişimi engelleyen/kısıtlayan unsurların ortadan kalktığı yeni düzenlemelerin yapılmasına yönelik istekleri de içermektedir (Europeana Foundation, 2015). 2011 yılında gerçekleştirilen LOD-LAM (Linked Open Data Library Archive Museum) Zirvesi'nde, telif düzenlemeleriyle ilgili konulara dikkat çekilmiştir (Smith, 2011). Open Data Commons Public Domain Dedication and License (PDDL), Open Data Commons Attribution License, Open Data Commons Open Database License (ODbL), gibi özellikle verinin yeniden kullanımı için geliştirilen lisanslar bulunmaktadır. Creative Commons Public Domain Mark (CC0) ise veri ve içeriğin tüm haklarından feragat edilerek kamuya açılmasını gerektiren bir lisanstır. Söz konusu lisans Avrupa dijital kütüphanesi Europeana tarafından da kullanılmaktadır (Smith, 2011).

3.7. Türkiye’de Açık Erişim Uygulamaları

Türkiye’de açık erişim konusuna dikkat çekmek üzere düzenlenen ilk girişim 9-11 Aralık 2005’te düzenlenen X. Türkiye’de İnternet Konferansı’dır. Söz konusu konferansın sonunda Türkiye’de açık erişim hareketinin ve kurumsal arşiv uygulamalarının standart bir şekilde yürütülmesi amacı ile Açık Erişim Ulusal Politikasının oluşturulması kararı alınmıştır (Ertürk, 2008, s. 158; Karasözen, Zan ve Atılgan, 2010, s.237). Bu gelişmeden bir yıl sonra gerçekleştirilen “Bilgi Teknolojileri Kongresi IV, Akademik Bilişim 2006” konferansında, önemli temalardan biri açık erişim ve kurumsal arşivler olarak belirlenmiştir. Toplantı sonucunda, açık erişim ve kurumsal arşivler konusunda Berlin Bildirgesi’nin ülkemizde de benimsenmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir (Akgül, 2006). 2006 yılında açık erişime yönelik bir başka gelişme Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu tarafından Açık Erişim ve Kurumsal Arşivler (AEKA) çalışma gurubunun kurulmasıdır. AEKA çalışma grubunun temel amacı, Türkiye’de açık erişimin benimsenmesine ve uygulanmasına katkıda bulunmaktır (ANKOS, 2014).

Açık erişim arşivi/sistemi kurma çalışmalarının üniversite düzeyinde ilk örneklerinden biri 2004 yılında, H.Ü. Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünde Dr. Tonta ve doktora öğrencileri tarafından DSpace yazılımı kullanılarak yapılan bir pilot

çalışmadır. Bölüm aynı yıl Hacettepe Üniversitesi Elektronik Tez Projesini de geliştirmiştir (Ertürk, 2008, s. 162-163). Öncü kurumsal sistemlerden bir diğeri Ankara Üniversitesi Açık Erişim Sistemi'dir. Sistemde uluslararası indekslerde yer alan bilimsel dergiler, yurt içi ve yurt dışı hakemli dergilerde yayınlanmış veya yayınlanabilir kararı verilmiş çalışmalar, bildiriler, proje metinleri, konferans bildirileri, raporlar, ders notları ve kitap bölümlerine yer verilmektedir (Atılğan, 2006). Kurumsal açık erişim sistemi/ arşivi kurma girişimleri 2006 yılında Atatürk ve Atılım Üniversiteleri, 2007 yılında Gazi ve Sabancı Üniversiteleri ile devam etmiştir (Afzali ve Tonta, 2010, s. 159; Karasözen, Zan ve Atılğan, 2010, s. 242).

Kurumsal açık erişim sistemi oluşturma çabalarının yanı sıra açık erişim ve uygulama ilkelerine dikkat çekmek, ilgili çevrelerde açık erişim farkındalığı yaratmak amacıyla bir dizi toplantı düzenlenmiştir. 2012, 2013 ve 2014 yıllarında Avrupa Birliği 7. Çerçeve Programı kapsamında yürütülen iki proje çerçevesinde Ulusal Açık Erişim Çalıştayı düzenlenmiştir. Ortakları arasında Hacettepe Üniversitesi'nin de bulunduğu "Akdeniz Ülkeleri Açık Erişim Ağı (MedOANet) Projesi" bunlardan biridir. Projenin amacı; açık erişimle ilgili mevcut strateji, yapı ve politikaları saptamak, yenilerini geliştirmek, açık erişim politikası uygulama ilkeleri geliştirmek ve Akdeniz ülkelerinde uygulanmasını sağlamaktır (MedOANet, 2013; Tonta, 2012). Bu projenin devamı olan PASTEUR4OA (2015) projesinde ise ulusal düzeyde açık erişim politikaları geliştirilmesi ve bunların Avrupa açık erişim stratejileri ile uyumlu hale getirilmesi amaçlanmaktadır (Al ve Tonta, 2014, s. 385). İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü'nün (İYTE) ortak olduğu OpenAIREplus Projesi'nin amacı Avrupa Komisyonu tarafından desteklenen projelerin çıktılarını derlemek, katılımcı bir altyapıyla ve merkezi bir portal aracılığıyla erişilebilir hale getirmektir. Projenin devamı niteliğindeki bir başka çalışma 2015 yılı Ocak ayında başlayan OpenAIRE2020'dir (OpenAIRE, 2014). Ulusal Açık Erişim Çalıştayları çeşitli üniversitelerden, kamu kuruluşlarından, meslek derneklerinden ve yayıncılık sektöründen katılımcılarla düzenlenmiştir. Çalıştaylarda kamu kaynaklarıyla desteklenen bilimsel yayınlara ve bu yayınlara ait verilere herkesin engelsiz bir şekilde erişebilmesi, bu yayınların ve verilerin kurumsal arşivler veya konu arşivleri aracılığıyla erişime açılması, bunun için gereken politika, strateji ve mevzuatı ve açık erişim altyapısının oluşturulması ve geliştirilmesi üzerinde durulmuştur (acikerisim.org, 2015).

Genel olarak değerlendirildiğinde açık erişim girişimlerinin daha çok kurumsal açık erişim sistemi kurma, açık erişim uygulama ilkeleri oluşturma, ulusal ve uluslararası düzeyde işbirliğini geliştirme konuları üzerine odaklandığı söylenebilir.

4. BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI ve DEĞERLENDİRMELER

Araştırma kapsamında, dijitalleştirme faaliyetlerinde bulunduğu bilinen kamuya bağlı bazı kültürel bellek kurumlarında açık erişim uygulamalarına yönelik mevcut durumu ve kültürel mirasa açık erişim sağlama eğilimini ortaya koymak amacıyla bir anket uygulanmıştır. Halk kütüphaneleri, arşivler ve müzelerde yapılan araştırmalar, bu kurumlar adına karar verici konumunda bulunan Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü¹², Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü¹³ ve Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü kapsamında gerçekleştirilmiştir. Anket, örnekleme alınan kurumlarda karar verici konumunda bulunanlar ile dijitalleştirme ve açık erişim uygulamalarından birincil derecede sorumlu olanlara e-posta ya da yüz yüze görüşme yoluyla uygulanmıştır. Ankete dayalı bulgular ve yorumlar çalışmanın bu bölümünde ele alınmıştır.

Tablo 3: Kültürel bellek kurumlarındaki karar vericilerin araştırmaya katılım durumu

Kurum Adı	N
Ankara Üniversitesi Kütüphanesi	1
Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü	1
Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi	1
İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Atatürk Kitaplığı	1
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü	1
Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü	1
Marmara Üniversitesi Kütüphanesi	1
Milli Kütüphane	1
T.B.M.M Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı	1
Türk Dil Kurumu Kütüphanesi	1
Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi	1
Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi	1
Toplam	12

Tablo 3'e göre, örnekleme alınan kültürel bellek kurumlarını temsilen araştırmaya katılan karar vericilerin sayısı 12'dir.

¹² Anket, dijitalleştirme projelerinde aktif rol üstlenen Strateji Geliştirme Başkanlığı uzmanlarından Hakan Koray Özlük tarafından yanıtlanmıştır.

¹³ Anket, müzelerle ilgili dijitalleştirme projelerinde aktif rol üstlenen, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Strateji Daire Başkanlığı Yayınlar Şubesi sorumlusu ve Müzeciler Derneği Başkanı Hakan Melih Aygün tarafından yanıtlanmıştır.

4.1. Katılımcı Kurumlarla İlgili Genel Bulgular

Araştırma kapsamında incelenen kültürel bellek kurumlarının tamamı (%100) 25.000'den daha fazla materyale sahiptir. Bu durum araştırmaya katılan kurumların görece zengin bir koleksiyona sahip olduklarını göstermektedir. Kurumsal açık erişim sistemleri, kültürel miras ürünlerinin toplanması ve erişime sunulmasına ilişkin sistematik bir ortam sağlamanın yanı sıra, kültürel bellek kurumlarının webde görünürlüğü açısından da önemli bir rol üstlenmektedir. Bu durum örnekleme alınan kültürel bellek kurumlarında kurumsal açık erişim sistemlerinin varlığının sorgulanmasını gerekli kılmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda kurumların büyük çoğunluğunun (%75) açık erişim sistemine sahip olmadığı saptanmıştır. Açık erişim uygulamalarında kurumsal açık erişim sistemlerinin önemi dikkate alındığında, elde edilen bu verinin bir olumsuzluğa işaret ettiği düşünülmektedir.

Kurumsal açık erişim sistemi oluşturma düşüncesinin kültürel bellek kurumlarının yakın gelecek planları arasında yer alıp almadığının belirlenmesi, açık erişim uygulamalarının hangi kanal üzerinden gerçekleştirileceğine karar verilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Buna dayalı olarak elde edilen veriler, kurumsal açık erişim sistemi olmayan kurumlarda, söz konusu sistemi oluşturma fikrinin katılımcı kurumların tamamının (%100) gündeminde olduğunu göstermiştir. Bu durum kültürel mirasa açık erişim sağlama sürecinin kurumsal açık erişim sistemleri aracılığıyla gerçekleştirilebileceğini düşündürmektedir. Kurumların çoğunda (%75) açık erişim kararına kurum müdürü ya da başkan tarafından onay verileceği düşünülmektedir. Bu durum açık erişim onay sürecinin kurumsal düzeyde çözümlendiğini/çözömleneceğini göstermektedir. Kurumların neredeyse tamamında (%92) telif hakkı düzenlemeleri 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na uygun olarak gerçekleştirilmektedir. Kanunun dijital kültürel miras ürünleriyle ilgili gereksinimleri karşılamaktan uzak olduğu düşünüldüğünde, telif hakkı düzenlemeleriyle ilgili mevcut durumun, kültürel mirasa açık erişimi engelleyici nitelikte olduğu ve bu yönüyle 1 numaralı hipotezimizi destekleyici özellikte olduğu söylenebilir.

Tablo 4: Kültürel bellek kurumlarının koleksiyon içeriği

İçerik Türü	f	%
Kitap ve dergi	12	100
Resmi yayın	10	76,9
Harita	12	100
Film ve video kayıtları	7	53,8
Nadir eserler	12	100
Tez ve deneme	11	84,6
El Yazması	11	84,6
Tarihsel belge	10	76,9
Sanat Eserleri	6	46,2
Gazete	10	76,9
Müzik ve diğer kayıtlı sesler	7	53,8
Yazılı notalar	7	53,8
Üç Boyutlu materyal	4	30,8

Tabloya 4'e göre, araştırma yapılan kültürel bellek kurumlarının tamamının koleksiyonunda kitap, dergi, harita ve nadir eserler bulunmaktadır. Buna karşılık, kurum koleksiyonlarının üç boyutlu materyal açısından oldukça zayıf oldukları göze çarpmaktadır. İncelenen kurumlarda gerçekleştirilen/gerçekleştirilecek dijitalleştirme çalışmalarının koleksiyon içeriğiyle uyumlu olması göz önünde bulundurularak, açık erişim sağlanacak materyal türünün ağırlıklı olarak kitap, dergi, harita ve nadir eserlerden oluşacağı söylenebilir.

Kültürel bellek kurumlarında gerçekleştirilecek açık erişim uygulamaları, söz konusu kurumlarda yürütülen dijitalleştirme uygulamaları ile yakından ilgilidir. Bu durum, dijitalleştirilen materyallerin mevcut koleksiyon içindeki oranına ilişkin verilerin tespit edilmesini gerekli kılmaktadır. İlgili bulgular Tablo 5'te yansıtılmıştır.

Tablo 5: Kültürel bellek kurumlarında dijitalleştirilen materyallerin koleksiyondaki kültürel miras ürünlerine oranı

Oran	%30 ve daha azı		%31-%50		%51-%70		%71+		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	N	%
	9	75	2	16,7	1	8,3	0	0	12	100

Tablo 5, kurumlarda dijitalleştirilen materyallerin genel koleksiyon içindeki oranını yansıtmaktadır. Tabloya göre, kurumların büyük çoğunluğu (%75) koleksiyonlarındaki

materyallerin oldukça az bir bölümünü (%30 ve daha az) dijitalleştirmiştir. Bu durum yasal ya da teknik herhangi bir engel bulunmaması halinde, kültürel bellek kurumlarının koleksiyonlarının üçte birinden daha az bir bölümünü açık erişime sunabilecek durumda olduklarını göstermektedir.

Tablo 6: Kültürel bellek kurumlarında açık erişim uygulamalarını gerçekleştirenler

Uygulama Gerçekleştirici	f	%
Var olan personel	6	50
Ticari Tedarikçiler	2	16,7
Gönüllüler	1	8,3
Sözleşmeli veya kadrolu alınacak yeni personel	3	25
Toplam	12	100

Açık erişim sürecinin standartlara uygun ve sorunsuz bir biçimde gerçekleştirilmesinde personel önemli bir rol üstlenmektedir. Tablo 6, uygulanması halinde kurumlarda açık erişim işlemlerinin kimler tarafından gerçekleştirilebileceğini yansıtan veriler içermektedir. Buna göre, kurumların yarısı (%50) açık erişim uygulamalarının mevcut personel tarafından gerçekleştirileceğini düşünmektedir. Bu durum açık erişim uygulamalarında görev alacak personelin niteliksel ve nicel yeterliliklerin sorgulanmasını, varsa eksik yönlerin tamamlanmasını gerekli kılmaktadır.

Tablo 7: Kültürel bellek kurumlarında açık erişimle ilgili kurumsal mevzuat

Kurumsal Mevzuat	f	%
Yok	7	58,3
Açık erişimle ilgili kapsamlı bir politika belgesi	1	8,3
Genel yönetmelik düzeyinde	1	8,3
Tanımsal düzeyinde	2	16,7
Genel yönergeler düzeyinde	1	8,3
Toplam	12	100

Kültürel mirasa açık erişim sağlamanın öncelikli gereksinimlerden biri, sürecin işleyişine yol gösterecek ilke, yöntem ve stratejilerden oluşan bir politikadır. Katılımcı kurumların açık erişimle ilgili mevzuat düzeylerine ilişkin veriler içeren Tablo 7'ye göre, kurumların yarısından fazlasında (%58) açık erişim uygulamalarına yön verecek

herhangi bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Buna karşılık düşük oranda (%17) kurumun tanımsal düzeyde bir açık erişim mevzuatına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kurumsal açık erişim uygulamalarına dayalı bulgularla ilişkilendirildiğinde bu durum, açık erişim girişimlerinden uzak olan kurumlarda açık erişim mevzuatına da ihtiyaç duyulmadığını düşündürmektedir. Kültürel bellek kurumlarında saptanan mevzuata dayalı eksiklikler, açık erişim sürecinin sistematik bir biçimde gerçekleşmesine ve başarıya ulaşmasına engel olabilir. Kültürel bellek kurumlarında açık erişimle ilgili bağlayıcı bir mevzuatın olmaması 1 numaralı (bkz. Sayfa 5) araştırma hipotezini de destekleyici niteliktedir.

Tablo 8: Kültürel bellek kurumlarında dijital içeriğin saklandığı format

Format	f	%
JPEG	10	83.3
TIFF	10	83.3
PDF	10	83.3
Word	1	8.3
Dijital içerik yok	1	8.3

Materyallerin dijital biçimlere dönüştürüldükten sonra hangi formatta kaydedildikleri ile ilgili verileri yansıtan Tablo 8'e göre katılımcı kurumların tamamına yakını (%83) dijital içeriklerini JPEG, TIFF ve PDF formatlarında saklamaktadır. Bu durum, dijitalleştirme uygulamalarında genel olarak benimsenen (ana kopyayı TIFF, sunum biçimini ise JPEG ya da PDF formatında saklama) yaklaşımının katılımcı kurumlarda da kabul gördüğünü yansıtmaktadır.

Tablo 9: Kültürel bellek kurumlarında kullanılan dijital kütüphane/arşiv yazılımı

Yazılım	f	%
DSpace	1	8.3
Mitos	1	8.3
Yordam	3	25
Yok	7	58.4
Toplam	12	100

Açık erişim sürecinin temel gereksinimlerinden biri de materyallerin yayım ve dağıtım süreçlerinin gerçekleştirileceği platformlardır. Açık kaynak kodlu ya da ticari yazılımlar, bu platformlar arasında önemli bir yer tutmaktadır. Tablo 9, katılımcı kurumların dijital erişim uygulamalarında kullandıkları yazılımları yansıtmaktadır.

Tablo incelendiğinde, kurumların üçte birinin (%33) ticari kütüphane otomasyon yazılımlarını tercih ettiği, düşük oranda kurumun (%8) ise açık kaynak kodlu bir dijital kütüphane/arşiv yazılımı olan DSpace'i kullandığı anlaşılmaktadır. DSpace yazılımı TBMM Kütüphanesi tarafından tercih edilmektedir. Kurumların yarısından fazlasının (%58) herhangi bir dijital kütüphane/arşiv yazılımı kullanmıyor olması kültürel miras ürünlerine açık erişim sağlama sürecinin teknik boyutta önemli gereksinimlerinden birinin kurumlarca karşılanamamakta olduğunu göstermektedir.

Tablo 10: Kültürel bellek kurumlarında kullanılan üstveri standartları

Kullanılan Üst Veri Standardı	f	%
MARC	4	33,3
Dublin Core	3	25
ISAD-G	1	8,3
Hiçbiri	4	33,3
Toplam	12	100

Tablo 10'a göre, kültürel miras ürünlerini tanımlama sürecinde katılımcı kurumların üçte biri (%33) MARC standardını kullandığını öne sürerken, tezat bir yaklaşımla diğer üçte biri hiçbir üstveri standardını kullanmadığını belirtmiştir. Dijitalleştirilen kültürel mirasa sürdürülebilir açık erişim, materyallerin standartlara uygun bir biçimde tanımlanmasını gerektirmektedir. Kültürel miras ürünlerinin tanımlanmasında standart yaklaşımların yaygın olmadığını gösteren bulgular, bu haliyle kültürel bellek kurumlarının farklı sistemlerle birlikte çalışabilirlik olanağından uzak kalabileceklerini ve yerel gereksinimleri karşılamanın ötesine geçemeyeceklerini düşündürmüştür.

Kültürel bellek kurumlarının dijital içeriklerini yayımlama ve erişim yollarının belirlenmesi, kurumlarda açık erişim uygulamalarına ilişkin mevcut durumun saptanması açısından önemlidir. Konuya ilişkin veriler Tablo 11'de sunulmaktadır.

Tablo 11: Kültürel bellek kurumlarında dijitalleştirilen içeriği yayınlama ve erişim yolları

Dijital İçeriği Yayınlama ve Erişim Yolları	Katılmıyorum		Kararsızım		Katlıyorum		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Web sitesi, portal	3	25	0	0	9	75	12	100
Kurumsal açık erişim sistemi	9	75	0	0	3	25	12	100
Açık erişimli dergiler	12	100	0	0	0	0	12	100
Ulusal ortak platformlar	10	83,3	1	8,3	1	8,3	12	100
Uluslararası ortak platformlar	10	83,3	0	0	2	16,7	12	100
Tam metin/tam sürüm formatında ücretsiz	9	75	0	0	3	25	12	100
Yalnızca katalog kaydı formatında	3	25	0	0	9	75	12	100
Tam metin/tam sürüm formatında ücretli	3	25	0	0	9	75	12	100

Tablo 11’de görüleceği gibi, araştırmaya katılan kültürel bellek kurumlarının dijital içeriklerini yayınlama ve erişim yolları ile ilgili durumlar sunulan bazı yaklaşımlar çerçevesinde belirlenmeye çalışılmıştır. Tablo incelendiğinde kültürel bellek kurumlarının dijital içeriklerini daha çok web sitesi ve portal gibi platformlar üzerinden erişime açtıkları görülmektedir. Tabloya göre, katılımcıların yarısından fazlasının internet üzerinden dijital materyallerin yalnız katalog kayıtlarına erişim sağladıkları, eserlerin tam metin/sürüm biçimlerini üyelik ve ücret koşulu ile erişime açtıkları saptanmıştır. Kültürel miras ürünlerine ulusal ve uluslararası ortak platformlardan erişime açma önermesine düşük oranda kurumun katılım göstermesi tabloda göze çarpan bulgular arasındadır. Tüm bunlar mevcut uygulamaların açık erişim yaklaşımına oldukça uzak olduğunu göstermektedir.

Kültürel bellek kurumlarında, dijitalleştirilen kültürel mirasa açık erişim sürecinin sağlıklı ve verimli bir biçimde gerçekleşmesi için temel koşullardan biri, karar verici konumda bulunanların açık erişim bilinci ve farkındalığıdır. İlgili veriler Tablo 12 ve Tablo 13’te sunulmaktadır.

Tablo 12: Kültürel bellek kurumlarında açık erişim hakkında bilgi sahibi olma durumu

Açık erişim bilinci	Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Yeterli ve kapsamlı düzeyde bilgiye sahibim	2	16,7	3	25	7	58,3	12	100
Temel düzeyde bilgiye sahibim	3	25	1	8,3	8	66,6	12	100
Konferans, toplantı ve seminer gibi ortamlarda bilgilendim	5	41,7	0	0	7	58,3	12	100
Kişisel okuma ve araştırma yoluyla	0	0	0	0	12	100	12	100
Üniversite eğitimimle	7	58,3	1	8,3	4	33,3	12	100
Bilğim yok	12	100	0	0	0	0	12	100
Açık erişimle ilgili bir rehber ihtiyacımız var	0	0	0	0	12	100	12	100

Kültürel bellek kurumlarında açık erişim bilincini değerlendirmeye yönelik veriler içeren Tablo 12 incelendiğinde, katılımcıların yarısından fazlasının (%67) açık erişimle ilgili temel düzeyde bilgi sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların tamamının açık erişimle ilgili bilgilenme süreçlerini daha çok kişisel okuma ve araştırma gibi bireysel etkinlikler yoluyla gerçekleştirmesi tabloda dikkat çeken bulgular arasındadır. Katılımcıların tamamı, açık erişimle ilgili bir rehber gereksinim duyduklarını öne sürmektedir. Bu durum, araştırmanın “Türkiye’de dijitalleştirme faaliyetlerinde bulunan kamuya bağlı kültürel bellek kurumlarında açık erişim uygulamalarına yol gösterecek bir rehber gereksinim vardır” şeklinde belirlenen hipotezini de destekleyici niteliktedir. Bütün olarak değerlendirildiğinde, katılımcıların büyük çoğunluğunun açık erişim hakkında bilgi sahibi olduğu ve bilgilenme sürecini daha çok kişisel çabalarla gerçekleştirdikleri, bununla birlikte kurumsal uygulamalara kılavuzluk edecek bir kaynağa gereksinim duydukları söylenebilir.

Tablo 13: Kültürel bellek kurumlarında dijitalleştirilen kültürel mirasa açık erişim farkındalığı

Dijitalleştirilen Kültürel Mirasa Açık Erişim Farkındalığı	Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Eserlerin dijital bir kopyasının kurumsal arşiv, web sitesi vb. ortamlarda depolanmasını gerekli kılar	0	0	1	8,3	11	91,7	12	100
Üstverilerin depolama sırasında erişime açılmasını gerekli kılar	2	16,7	2	16,7	8	66,6	12	100
İçeriğin depolama sırasında ya da hemen sonrasında erişime açılmasını gerekli kılar	2	16,7	1	8,3	9	75	12	100
İçeriğin üyelik, parola, ücret gibi kısıtlamalar olmadan, özgür ve sınırsız bir biçimde erişilebilir ve kullanılabilir olmasını gerekli kılar	1	8,3	1	8,3	10	83,3	12	100
İçeriğin Google gibi arama motorları tarafından indekslenmesine olanak tanır	2	16,7	1	8,3	9	75	12	100
Açık erişim, üstverinin kültürel veri portalleri tarafından toplanmasına ve erişime açılmasına olanak sağlar	1	8,3	2	16,7	9	75	12	100

Tablo 13'te gösterildiği gibi, kültürel bellek kurumlarında karar verici konumda bulunanların, açık erişim konusundaki farkındalıkları bazı önermeler çerçevesinde belirlenmeye çalışılmıştır. Buna göre, katılımcıların açık erişimle ilgili farkındalıklarının en yüksek olduğu yaklaşım, eserlerin dijital bir kopyasının kurumsal arşiv, web sitesi vb. ortamlarda depolanmasını gerektirdiği yönündedir (%92). Üstverilerin depolama sırasında erişime açılmasının gerekli olduğu önermesi ise katılımcıların en az farkında oldukları durum olması nedeniyle dikkat çekicidir (%67). Tablo 13 genel olarak değerlendirildiğinde, karar vericilerin hemen hemen tüm yaklaşımlarda farkındalıklarının yüksek olduğu söylenebilir. Bu durumun kültürel bellek kurumlarında gerçekleştirilecek açık erişim uygulamaları için avantaj sağlayacağı düşünülmektedir.

Dijitalleştirilen kültürel miras ürünlerine açık erişim sağlanması, kültürel bellek kurumlarının bu yönde gerçekleştirilecek uygulamalara istekli olmaları ile yakından ilgilidir. Buna bağlı veriler Tablo 14’de gösterilmektedir.

Tablo 14: Kültürel bellek kurumlarında dijitalleştirilen kültürel mirasa açık erişim istek durumu

Dijitalleştirilen Kültürel Mirasa Açık Erişim İstek Durumu	Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Açık erişim uygulamalarını destekliyoruz	1	8,3	0	0	11	91,7	12	100
Açık erişim uygulamalarını güvenilir buluyoruz	0	0	3	25	9	75	12	100
Yaratacağı kurumsal avantajlar nedeniyle	0	0	1	8,3	11	91,7	12	100
Kurumlar arası işbirliğini artıracağını düşündüğüm için	0	0	0	0	12	100	12	100
Yaratıcı ve yenilikçi bir yaklaşım konusu olması nedeniyle	0	0	0	0	12	100	12	100
Uluslararası gelişim düzeyini yakalama fırsatı sunacağından	0	0	0	0	12	100	12	100
Kurumumuz diğer ulusal kurum ve organizasyonlarla işbirliği yapmaya isteklidir	1	8,3	4	33,3	7	58,3	12	100
Kurumumuz uluslararası kurum ve organizasyonlarla işbirliği yapmaya isteklidir	1	8,3	2	16,7	9	75	12	100
Bağlı olduğumuz üst yönetimin açık erişime ilişkin yaklaşımları olumlu yöndedir	0	0	4	33,3	8	66,6	12	100
Kurumumuz açık erişime karşıdır	6	50	5	41,7	1	8,3	12	100

Tablo 14, katılımcıların açık erişimi destekleme durumu ile dijital içeriklerini açık erişime sunmaya istekli olup olmadıklarını betimleyen veriler içermektedir. Katılımcı görüşleri değerlendirildiğinde, kültürel bellek kurumlarının tamamına yakınının açık erişimi desteklediği (%92) anlaşılmaktadır. Tablo 14’e göre, katılımcıların tamamı (%100), kurumsal avantajlar yaratması, kurumlar arası işbirliğini artırması, yaratıcı ve yenilikçi bir yaklaşım konusu olması ve uluslararası gelişim düzeyini yakalama fırsatı

yaratması gibi katkıları nedeniyle açık erişim uygulamalarını gerçekleştirmeye istekli olduklarını belirtmiştir. Katılımcıların, açık erişimle ilgili uluslararası kurumlarla işbirliği yapma isteğinin (%75) ulusal kurum ve organizasyonlarla işbirliği yapma isteğine (%58) oranla daha fazla olması tabloda dikkat çeken bir başka bulgudur. Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde araştırmaya katılan kültürel bellek kurumlarının açık erişim uygulamalarını desteklediği ve gerçekleştirmeye istekli oldukları söylenebilir. Bu durum, araştırmanın “Türkiye’de dijitalleştirme faaliyetlerinde bulunan kamuya bağlı kültürel bellek kurumları dijital kültürel mirasa açık erişim sağlamaya genellikle isteklidirler” şeklinde belirlenen hipotezi de destekleyici niteliktedir.

Açık erişime ilişkin endişeler ve potansiyel sorunlar, kültürel mirasa sınırlı erişim yanlısı görüşleri besleyebilmekte, açık erişimle ilgili caydırıcı bir etki yaratabilmektedir. Olası endişe ve sorunların önceden tespit edilmesi, benimsenecek çözümsel yaklaşımlarla açık erişim uygulamalarını engelleyen pek çok düşüncenin olumlu yönde değişmesine katkı sağlayabilir. Tablo 15 bu amaçla elde edilen verileri içermektedir.

Tablo 15: Kültürel bellek kurumlarında açık erişime yönelik endişeler

Açık Erişime Yönelik Endişe ve Sorunlar	Katılmıyor		Kararsızım		Katılıyorum		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Eserlerin ticarileştirilmesine neden olabilir	5	41,7	3	25	4	33,3	12	100
Hak sahiplerinin açık erişime izin vermek istememeleri nedeniyle telif haklarına dayalı sorunlar yaratabilir	3	25	3	25	6	50	12	100
Materyallere ait telif hakkının hak sahipleri dışında başka kişi ya da kurumlara ait olması nedeniyle telif haklarına dayalı sorunlar yaratabilir	3	25	2	16,7	7	58,3	12	100
Telif haklarıyla ilgili mevzuat yetersizliğinden kaynaklanan sorunlar yaratabilir	2	16,7	1	8,3	9	75	12	100
Veri kaybına neden olabilir	10	83,3	0	0	2	16,7	12	100
Koruma ve yönetimle ilgili sorunlar yaratabilir	6	50	0	0	6	50	12	100
Personelin nitelik ve niceliğinden kaynaklanan sorunlar yaşanabilir	3	25	1	8,3	8	66,6	12	100
Teknik altyapıya dayalı sorunlar yaşanabilir	1	8,3	2	16,7	9	75	12	100
Finansmana dayalı sorunlar yaşanabilir	3	25	0	0	9	75	12	100
Kullanıcı sayısında azalmaya neden olabilir	6	50	1	8,3	5	41,7	12	100
Gelir kaybına neden olabilir	8	66,6	2	41,7	2	16,7	12	100

Tablo 15’de gösterildiği gibi, katılımcıların büyük çoğu açık erişim uygulamalarına geçilmesi halinde telif haklarıyla ilgili mevzuat yetersizliği, personel nitelik ve niceliği, teknik altyapı ve finansmana dayalı sorunlar yaşama endişesi taşımaktadır. 1 numaralı araştırma hipotezini de (bkz. Sayfa 5) destekleyen bu verilerin, kültürel bellek kurumlarının açık erişime karşı çekimser kalmalarının nedenleri arasında olabileceği düşünülmektedir. Tablo 15 incelendiğinde, açık erişimin eserlerin ticarileştirilmesi ve gelir kaybı gibi olumsuzluklara neden olabileceği önermelerine düşük oranda katılım gösterildiği göze çarpmaktadır. Bu durum olası açık erişim girişimlerinin kültürel miras ürünlerinin ticarileştirilmesi ya da gelir kaybı kaygısı ile engellenemeyeceğini

göstermektedir. Bütünüyle incelendiğinde Tablo 15’den elde edilen veriler, kültürel bellek kurumlarının açık erişimle ilgili endişelerinin çözümsel birtakım çabalarla giderilebilecek düzeyde olup aşılması güç sorunlar boyutunda değerlendirilemeyeceğini düşündürmektedir.

Açık erişim uygulamalarının yaratacağı fırsat ve avantajların farkında olmak, söz konusu uygulamaların gerçekleştirilmesinde teşvik edici bir rol üstlenebilir. Bu kapsamda kültürel bellek kurumlarının görüşlerini yansıtan veriler Tablo 16’da sunulmaktadır.

Tablo 16: Kültürel bellek kurumlarında açık erişimin yaratacağı fırsat/avantajlar

Açık Erişimin Yaratacağı Fırsat/Avantajlar	Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Kurumsal görünürlüğü artırır	0	0	1	8,3	11	91,7	12	100
Kurumsal hedeflerin gerçekleşmesine katkı sağlar	0	0	2	16,7	10	83,3	12	100
Yenilikçi uygulamalarda öncü olma fırsatı yaratır	1	8,3	1	8,3	10	83,3	12	100
Üst yönetim desteğinin artmasına neden olur	1	8,3	4	33,3	7	58,3	12	100
Kurumlar arası işbirliğini artırır	0	0	3	25	9	75	12	100
Kurumsal erişim maliyetlerini azaltır	1	8,3	2	16,7	9	75	12	100
İş gücü tasarrufu sağlar	1	8,3	3	25	8	66,6	12	100
Depolamada mekânsal avantaj yaratır	5	41,7	2	16,7	5	41,7	12	100
Kültürel mirasın daha çok kişi tarafından tanınması sağlanır	0	0	1	8,3	11	91,7	12	100
Kaynak keşfini kolaylaştırır	3	25	0	0	9	75	12	100

Kültürel bellek kurumlarında karar verici konumda bulunanların büyük çoğunluğu açık erişimin yaratacağı fırsat veya avantajlarla ilgili neredeyse tüm yaklaşımlara katılım göstermiştir. Açık erişimin kurumsal görünürlüğü artıracığı ve kültürel miras

ürünlerinin daha çok kişi tarafından tanınmasına katkı sağlayacağı yönündeki önermeler yüksek katılım oranları (%92) ile desteklenirken, depolamada mekânsal avantaj sağlayacağı düşüncesi daha az katılımcı tarafından benimsenmektedir.

Açık erişimi benimseyen kültürel bellek kurumlarında uygulamalara ilişkin genel durumu ortaya koymak, benzer girişimlere model olabilmesi/fikir sağlayabilmesi için önemlidir. Bu çerçevede elde edilen veriler Tablo 17’de gösterilmektedir.

Tablo 17: Kültürel bellek kurumlarında kurumsal açık erişim uygulamaları

Kurumsal Açık Erişim Uygulamaları	Katılmıyor		Kararsız		Katılıyor		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Açık erişim sistemimiz açık kaynak kodlu bir yazılım üzerine kurulmuştur	1	33,3	0	0	2	66,6	3	100
Açık erişim sistemimiz birlikte çalışabilirlik standartlarını destekler	0	0	0	0	3	100	3	100
Açık erişim sistemimiz Avrupa altyapılarıyla birlikte çalışma özelliğine sahiptir	1	33,3	0	0	2	66,6	3	100
Açık erişim sistemimizin zorunlu/kısmi zorunlu arşivleme politikası bulunmaktadır	0	0	0	0	3	100	3	100
Üstveriler standartlara uygun bir biçimde tanımlanmaktadır	0	0	0	0	3	100	3	100
Uygulamalar plan ve stratejiler çerçevesinde gerçekleştirilmektedir	0	0	0	0	3	100	100	100

Tablo 17, açık erişimle ilgili kurumsal uygulamaları yansıtan veriler içermektedir. Buna göre materyallerine açık erişim sağlayan kurumların tamamı kurumsal açık erişim sistemlerinin birlikte çalışabilirlik standartlarını desteklediği, üstverileri standartlara uygun bir biçimde tanımladıkları, açık erişim uygulamalarını belirli plan ve stratejiler çerçevesinde gerçekleştirdikleri ve açık erişim sistemlerinin belirli bir politikaya sahip olduğu yönündeki önermelere katılım göstermişlerdir. Bu durum mevcut açık erişim uygulamalarının standartlara uygun bir biçimde gerçekleştiğini düşündürmektedir.

Hangi kültürel miras ürünlerinin açık erişime sunulacağı, söz konusu ürünlerin seçiminde ne tür ölçütlerin dikkate alınacağı açık erişime sunulacak koleksiyonun oluşturulması için büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda elde edilen veriler Tablo 18’de gösterilmektedir.

Tablo 18: Kültürel bellek kurumlarında açık erişime sunulacak dijitalleştirilen kültürel miras ürünleri için seçim ölçütleri

Seçim Ölçütleri	Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Tarihsel olmalı	6	50	1	8,3	5	41,7	12	100
Nadir olmalı	5	41,7	1	8,3	6	50	12	100
İçeriği, konusu ve teması gereği önemli olmalı	5	41,7	0	0	7	58,3	12	100
Araştırmaları destekleyici olmalı	4	33,3	0	0	8	66,6	12	100
Diğer platformlardan erişim ücretli, pahalı ve zor olmalı	8	66,6	0	0	4	33,3	12	100
Telif sorunu bulunmamalı	0	0	0	0	12	100	12	100

Tablo 18, kurumların açık erişime sunacakları kültürel miras ürünlerini seçerken gözetebilecekleri bazı ölçütleri yansıtmaktadır. Tabloya göre katılımcıların tamamı açık erişime sunulacak dijital kültürel miras ürünlerinin telif hakkı sorunu bulunmaması gerektiğini düşünmektedirler. Telif hakkına dayalı sorunların açık erişimi engelleyen etmenler arasında olduğunu gösteren bu durum 1 numaralı (bkz. s. 5) araştırma hipotezini de destekleyici niteliktedir. Tablo 18’de belirtilen katılım oranları dikkate alınarak, kültürel mirasa açık erişim sağlama sürecinin seçim aşamasında materyallerin telif hakkı sorununun bulunmaması, araştırmaları destekleyici olması, içeriği, konusu ve teması gereği önemli bulunması ve nadir olması gerektiği gibi ölçütlerin göz önünde bulundurulması gerektiği söylenebilir.

Anketle elde edilen verilerin frekans dağılım tabloları genel olarak değerlendirildiğinde, araştırmaya katılan kültürel bellek kurumlarının açık erişim uygulamalarına istekli

oldukları; açık erişimle ilgili bilinç ve farkındalıklarının oldukça yüksek olduğu saptanmıştır. Buna karşılık, katılımcı kültürel bellek kurumlarında mevzuat yokluğu, telif hakkı düzenlemelerine, personel nitelik ve niceliğine, teknik altyapıya dayalı sorun ve endişeler nedeniyle açık erişim uygulamalarının gerçekleştirilemediği anlaşılmıştır. Buna ek olarak katılımcıların çoğu açık erişim uygulamalarına yol gösterecek bir rehber gereksinim duyduklarını belirtmişlerdir. Herhangi bir istatistiksel test uygulanmamakla birlikte frekans dağılımlarına dayalı olarak elde edilen bulguların, araştırmanın 1, 3 ve 4 numaralı hipotezlerini destekleyici nitelikte olduğu söylenebilir.

5. BÖLÜM

DİJİTALLEŞTİRİLEN KÜLTÜREL MİRASA AÇIK ERİŞİM İÇİN KAVRAMSAL BİR MODEL ÖNERİSİ

Çalışmanın bu bölümünde örnekleme alınan kurumlarda yapılan araştırmadan elde edilen bulgular ve literatürden sağlanan bilgiler ışığında, Türkiye’de dijitalleştirilen kültürel miras ürünlerine açık erişimin gerçekleştirilmesine katkı sağlaması beklenen bir model önerisine yer verilmiştir. Söz konusu modele göre, kurumsal düzeyde yürütülen/yürütülecek açık erişim uygulamalarının standartlara uygun ve uluslararası sistemlerle uyumlu olması beklenmektedir.

Modeli oluşturan bileşenler iş akış planlarıyla yansıtılmıştır. Dijitalleştirilen Kültürel Mirasa Açık Erişim Kavramsal Modeli’nin tasarım sürecinde kültür mirası niteliğindeki materyallere engelsiz erişim yanlısı uygulamaların öncüsü konumunda bulunan Rijksmuseum¹⁴, Europeana¹⁵, Açık Arşivler Girişimi Referans Modeli (Open Archives Initiative Reference Model), İsveç Açık Kültürel Mirası¹⁶ (Swedish Open Cultural Heritage-SOCH), Amerika Dijital Halk Kütüphanesi¹⁷ (Dijital Public Library of America-DPLA), Amsterdam Müzesi¹⁸ (Amsterdam Museum), OpenAirePlus Projesi¹⁹, Finlandiya Ulusal Dijital Kütüphanesi²⁰ (National Digital Library-NDL of Finland ve Türkiye’den İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü’nün Akademik Açık Erişim Sistemi²¹ (DSpace@IZTECH) gibi örnekler incelenmiştir.

Dijitalleştirilen Kültürel Mirasa Açık Erişim Kavramsal Modelinin tasarım sürecinde öncelikle yasal, stratejik, teknik ve idari yapılar belirlenmiştir. Bu kapsamda kültürel bellek kurumlarının kültürel mirasa açık erişim sağlama sürecinde izleyecekleri politika ve materyallerin telif durumuna ilişkin düzenlemeler modelin yasal boyutunu; geliştirilme amacı, kapsamı ve işleyişi ise modelin stratejik boyutunu oluşturmaktadır. Teknik altyapı ve bu yönde gereksinim duyulan yazılım, donanım gibi araçlar model

¹⁴ <https://www.rijksmuseum.nl/en>

¹⁵ <http://www.europeana.eu/portal/>

¹⁶ <http://www.ksamsok.se/in-english/>

¹⁷ <https://dp.la/>

¹⁸ <https://www.amsterdammuseum.nl/>

¹⁹ <https://www.openaire.eu/>

²⁰ <http://www.kdk.fi/en>

²¹ <http://library.iyte.edu.tr/>

için teknik koşulları; önerilen süreçlerin belirlenen politikaya uygun olarak gerçekleştirilmesi, finansal ve teknik gereksinimlerin karşılanması, uygulamaların denetimi ve sürdürülebilirliği ise modelin idari boyutunu oluşturmaktadır. Bahsedilen yönetsel süreçlerin gerçekleştirilmesi için kültürel bellek kurumlarında dijitalleştirme ve açık erişimden sorumlu bir kurulun (Dijitalleştirme ve Açık Erişim Danışma ve Düzenleme Kurulu) oluşturulması gerekmektedir. Söz konusu kurul kültürel mirasa açık erişim sağlama sürecinde yasal, mali ve teknik açıdan gereksinim duyulan kaynakların sağlanması hususunda birtakım girişimlerde bulunur. Kurumsal düzeyde örnekler (Rijksmuseum, Amsterdam Museum gibi), dijitalleştirilen kültürel mirasa açık erişim sağlama sürecinde yasal, mali ve teknik açıdan genellikle ülkelerin eğitim, kültür ve bilim bakanlıkları tarafından desteklenmektedir. Türkiye’de gerçekleştirilmesi beklenen açık erişim uygulamalarının da, kültürel miras ürünlerinin dijitalleştirilmesi ve korunmasını en önemli sorumlulukları arasında gösteren Kültür ve Turizm Bakanlığı ve kendisine bağlı kurum/kuruluşların koleksiyonlarında yoğun bir biçimde kültürel miras ürünü bulunan Başbakanlık tarafından desteklenmesi beklenmektedir.

Dijitalleştirilen Kültürel Mirasa Açık Erişim Kavramsal Modeli için gerekli olan insan kaynakları planlaması da “Dijitalleştirme ve Açık Erişim Danışma ve Düzenleme Kurulu” tarafından yapılmalıdır. Bu aşamada sistemin işlerliği için gerekli olan, yazılım ve donanım personeli, konu uzmanları, küratörler ve açık erişim sürecinin gerektirdiği işleri gerçekleştirecek ve sürdürecektir personelden oluşan insan gücü sağlanmalıdır. Önceki bölümde sunulan araştırma bulguları, kurumlarda açık erişim uygulamalarının mevcut personel aracılığıyla gerçekleştirileceğini göstermiştir (bkz. Tablo 9). Buna dayalı olarak kültürel bellek kurumlarında açık erişim sürecini gerçekleştirmesi ve sürdürmesi beklenen insan gücü mevcut personel arasından seçilecektir.

Dijitalleştirilen Kültürel Mirasa Açık Erişim Kavramsal Modeli, işleyişini gösteren mimari yapılar ve iş akış planları ile sunulacaktır. Model çizimi ve iş akışını yansıtan yapıların oluşturulmasında Microsoft Office Visio 2016 programından yararlanılmıştır.

5.1. Stratejik ve Yasal Yapılanma

Kültürel bellek kurumlarında “dijitalleştirilen kültürel miras ürünlerine” açık erişim sağlamak amacıyla tasarlanan kavramsal model, söz konusu kurumların

koleksiyonlarında bulunan dijital (sonradan dijitalleştirilen) kültürel miras ürünlerini kapsayacaktır. Açık erişimin temel yayıncılık ilkesi gereği, kültürel bellek kurumlarının dijital arşiv/portal ya da bu amaçla geliştirilen sistemlerinde yer alacak dijital kayıtlar (nesneler ve üstverileri) tüm kullanıcılar tarafından görüntülenebilir, indirilebilir, kaydedilebilir, ticari amaçlar dışında yeniden kullanılabilir, bir yazılıma veri olarak aktarılabilirler (Bethesda Statement on Open Access Publishing, 2003).

Dijitalleştirilen Kültürel Mirasa Açık Erişim Kavramsal Modelinin uygulamaya aktarılması ve bu modele bağlı olarak belirlenen amaç ve hedeflerin gerçekleşebilmesi, modele dayalı olarak geliştirilecek sistemin yasal dayanaklara sahip olmasıyla doğrudan ilişkilidir. Dördüncü bölümde sunulan bulgular ve konuya ilişkin literatürden hareketle, Türkiye’de kültürel miras ürünlerine erişimin yasal açıdan “5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu” çerçevesinde düzenlendiği bilinmektedir. Mevcut yasanın dijital kültürel mirasa açık erişim gereksinimini karşılamada yetersiz olması, söz konusu gereksinimi giderecek maddeler odağında yasanın gözden geçirilmesini ya da dijital kültürel miras ürünlerini de kapsayacak özgün bir açık erişim yasası veya yönetmeliğinin düzenlenmesini gerekli kılmaktadır. Yasa ya da yönetmelik düzeyindeki bu mevzuat, kültürel mirasa açık erişim sisteminin oluşum, gelişim ve sürdürülebilirliğini güvence altına almanın yanı sıra kültürel bellek kurumlarında dijitalleştirme ve açık erişim süreçlerinin yasal, teknik, idari ve mali düzenlemelerini gerçekleştirecek bir danışma ve düzenleme kurulunun oluşturulmasını da desteklemelidir.

Kültürel bellek kurumlarında dijitalleştirilen kültürel miras ürünlerine açık erişim sağlamanın öncelikli gereksinimlerden biri, sürecin işleyişine yol gösterecek ilke, yöntem ve stratejilerden oluşan bir politikadır. Politika, standart uygulamaların gerçekleştirilebilmesi için kültürel bellek kurumlarının tümü için zorunlu olmalıdır. Politika, kültürel bellek kurumlarında karar verici konumunda bulunan yöneticilere ve açık erişimle ilgili teknik süreçlerde görev alacak personele açık bir şekilde sunulmalı ve açıklanmalıdır. Politikanın uygulanması için örgütsel ve teknik destek verilmelidir. Son olarak politika uluslararası politika kütüklerine kaydettirilmeli ve duyurulmalıdır.

5.2. Teknik Yapılanma

Kültürel bellek kurumlarında açık erişim uygulamalarının standartlara uygun bir yapıda gerçekleştirilmesi için teknik bağlamda öncelikli gereksinimlerden biri koleksiyon özelliklerine uygun bir erişim platformudur. Kültürel mirasa erişim amacıyla geliştirilen platformlar (Örneğin Europeana, Rijks Studio, DPLA gibi) daha çok açık kaynak kodlu ya da ticari bir dijital arşiv yazılımı, portal ya da erişim için geliştirilen bir API'dir (Uygulama Programı Arayüzü). Dijital materyallerin sunumu aşamasında “açık erişim” ilkeleri üzerine odaklanacak bu sistemin; anlamsal web tabanlı, OAI/PMH protokolünü destekleyen, XML ve UTF-8 çoklu dil destekli bir yazılım olması önerilmektedir. Yazılım, kurumsal gereksinimler doğrultusunda kullanılacak üstveri şemasını öntanımlı sunan, materyallerin sunum biçimlerini destekleyen, veri kayıplarına karşı güvenli, esnek ve paylaşıma izin veren bir yapıda olmalıdır. Yazılımın ayrıca kültürel bellek kurumlarının kullanıcı, koleksiyon, bütçe gibi özelliklerine uygun olarak sağlanması ya da geliştirilmesi önerilmektedir.

Kültürel bellek kurumları üzerine yapılan araştırma sonuçlarına göre, kurumsal açık erişim sistemi oluşturma fikrinin katılımcı kurumların gündeminde yer alıyor olması, dijitalleştirilen kültürel mirasa açık erişimle ilgili platform gerekliliğinin sağlanabileceği yönünde olumlu bir gelişmedir (bkz. Tablo 8). Dijitalleştirilen Kültürel Mirasa Açık Erişim Kavramsal Modeli, tasarlanacak ya da kullanılacak açık erişim sisteminin yazılım kodlarının, Rijksmuseum (2016), Amsterdam Museum (2016), Digital Public Library of America (2016), Europeana (2016) gibi platformlarda olduğu gibi paylaşıma açılmasını desteklemektedir.

Kültürel miras ile ilgili kavramlar ve bu kavramlar arasındaki ilişkilerin bilgisayarlar tarafından yorumlanabilir formda oluşturulması için kurumsal açık erişim sistemi yazılımlarının ontolojik yapılar içermesi gerekmektedir. Bunun için, üstverinin anlamsal birlikte işlerliğine ontolojik yaklaşım sağlayabilecek, farklı format ve özelliklere sahip kültürel miras ürünleri arasında anlamsal arabuluculuk yapabilecek, kültürel bellek kurumlarının kapsadıkları birbirinden farklı materyaller arasında bilgi alışverişini olanaklı kılacak bir ontoloji tercih edilmelidir. CIDOC-CRM²² (CIDOC Kavramsal Referans Modeli) bu kapsamda kullanılabilecek standartlar arasındadır. Açık erişime

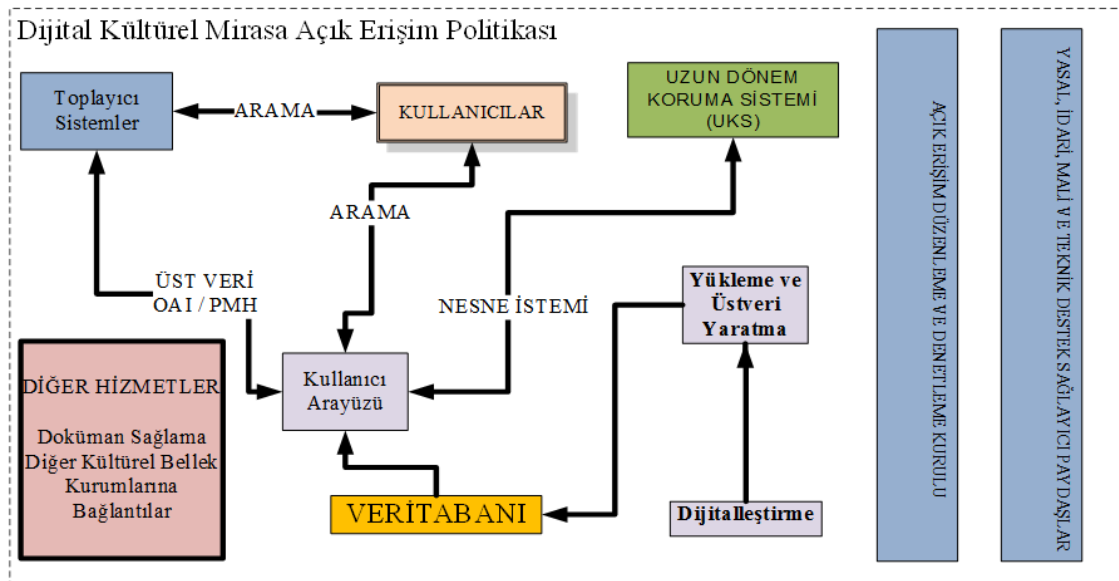
²² <http://www.cidoc-crm.org/>

sunulmak üzere kurumsal arşivlerde depolanan dijital kültürel miras ürünleri, CIDOC CRM ontolojisinin içerdiği kavramlarla ilişkilendirilerek materyallere erişim etkinliği artırılabilir.

5.3. Dijitalleştirilen Kültürel Mirasa Açık Erişim Kavramsal Modeli

Dijitalleştirilen Kültürel Mirasa Açık Erişim Kavramsal Modeli'nin temel hedefi, dijitalleştirilen kültürel mirasa açık erişimle ilgili sürecin anlaşılmasına katkı sağlamaktır. Modelin ayrıca, kültürel miras ürünlerinin uzun süre korunmasına ve içeriğin başka platformlarla (toplayıcı sistemler) paylaşılarak kültürel miras ürünlerinin görünürlüğünün artmasına katkı sağlaması beklenmektedir.

Kavramsal modeli oluşturan bileşenlerden **dijitalleştirme**, fiziksel ortamda bulunan materyallerin dijital biçimlere dönüştürülmesine ilişkin süreci ifade etmektedir. **Depolama**, materyalin dijital ana kopyasının koruma amacıyla çeşitli ortamlara kaydedilmesini kapsar. **Dağıtım/sunum biçimine dönüştürme**, materyallerin ana kopyasından elde edilen sunum kopyalarının dijital arşiv, portal gibi sunum platformlarına aktarılmadan önce uygun formatlara dönüştürülmesi ile ilgili işlemleri içerir. **Veri tabanı**, yayınlanmaya hazır hale getirilen dijital kayıt ve üstverilerin kullanıcı arayüzüne aktarılmadan önce depolandığı birimi ifade eder. **Uzun Dönem Koruma Sistemi (UKS)**, dijital kayıtlar ve üstverilere ilişkin koruma, bakım ve erişim amaçlı işlevleri kapsamaktadır. Veri tabanı hasar görürse ya da veri kaybı olursa, UKS'den elde edilen dijital kayıtlar aracılığıyla bilgiye erişim yeniden mümkün olmaktadır. **Kullanıcı arayüzü**, son kullanıcıların, kütüphane, müze ve arşivler tarafından sağlanan dijital içeriğe erişim sağlayabilecekleri platformu ifade etmektedir. Kullanıcılar, kültürel miras ürünlerine erişim sağlamak isteyen gruplardan oluşur. Bütünleştirici/toplayıcı sistemler, “Veri değişim anlaşması” çerçevesinde içeriğin bütünleştirileceği ve bu bağlamda üstveri aktarımının gerçekleştirileceği ulusal ya da uluslararası sistemleri kapsar. **Diğer hizmetler**, açık erişim uygulamalarına ilişkin açıklayıcı doküman sağlama ve diğer kültürel bellek kurumlarına bağlantılar sağlama gibi kültürel bellek kurumlarında açık erişim uygulamalarını teşvik etmek ve kolaylaştırmak amacıyla yürütülen uygulamaları kapsar. Modeli oluşturan bileşenler ve işleyiş yapıları ilgili başlıklar altında açıklanmıştır.

Şekil 9: Dijital Kültürel Mirasa Açık Erişim Kavramsal Modeli

5.3.1. Politika

Kültürel bellek kurumlarının açık erişim uygulamalarını gerçekleştirme sürecinde dikkate alabilecekleri politika şunları içermelidir:

Kültürel Mirasa Açık Erişim Politikasının Gerekçeleri:

1. Açık erişim, yasal, ticari ve teknolojik engelleri ortadan kaldırarak, kültürel miras ürünlerine erişim sağlanmasına ve böylece kültürel birikimin tanınmasına, ulusal ve uluslararası düzeyde görünürlüğünün artmasına olanak tanır. Açık erişim kültürel miras ürünlerinin daha geniş kitlelerce tanınmasına yol açarken, bireysel düzeyde yaratıcı ve yenilikçi düşüncenin gelişmesine ve gelişen düşüncelerin ürüne dönüşmesine anlamlı katkılar sağlar (örneğin, tablet, akıllı telefon ve bilgisayarlar için yeni uygulamalar, oyunlar tasarlamak; yeni web hizmetleri, portaller geliştirmek gibi). Kültürel mirasa açık erişim yeni iş alanlarının ortaya çıkmasına ve buna bağlı olarak işsizlik oranının azalmasına da ortam hazırlar. Tüm bu gelişmeler ulusların sosyal ve ekonomik açıdan büyümesini tetikleyeceği gibi, uluslararası rekabette önemli bir yer edinmelerine de yol açar.
2. Açık erişim, ücret ödeme ya da zorlayıcı üyeliklerin kültürel miras bilgisinin paylaşımı ve kullanımı üzerinde yarattığı kısıtlayıcı etkinin ortadan kalkmasına,

bu durum ise gelişen yaratıcılığa dayalı yeni ürünlerin ortaya konulmasına neden olur.

3. Kültürel miras ürünlerine erişimde yasal, ticari ve teknolojik engelleri ortadan kaldırarak araştırma sürecini daha etkili, araştırma sonuçlarını daha görünür hale getirir.
4. Kurumların web üzerinde görünürlüğünü buna bağlı olarak da tanınma oranını arttırır.
5. Kültürel miras ürünlerinin ortak platformlar üzerinden paylaşımına ve evrensel düzeyde tanınmasına olanak sağlar.
6. Kültürel bellek kurumları arasında işbirliğini geliştirir.
7. Sosyal, ekonomik ve toplumsal kalkınmaya katkı sağlar.
8. Koleksiyon geliştirme avantajı yaratır.
9. Yalnız araştırmacıların değil ödediği vergilerle kamu kaynaklarının önemli bir kısmını oluşturan toplumun kültürel mirasa engelsiz erişimine katkı sağlar.
10. Kurumsal koleksiyonların uzun dönem koruma altına alınmasını sağlar (Tonta, 2005).
11. Açık erişim uygulamalarında caydırıcı etki yaratabilen ziyaretçi sayısında ya da gelir düzeyinde azalma endişesi, müzelere ilişkin bazı örneklerde çürütülmektedir. Örneğin koleksiyonunda yer alan materyallerin tamamını açık erişime sunan Rijksmuseum'da, en az gelir açık erişime yönelik hiçbir girişimin olmadığı 2010 yılında elde edilirken, açık erişim uygulamalarının gerçekleştirildiği 2011 ve 2012'de müzenin gelir düzeyi ve miktarı önceki yıllara oranla büyük miktarda artış göstermiştir. Benzer şekilde kullanıcı sayısında azalma endişesi yerini kullanıcı sayısında artışa bırakmıştır. Web üzerinden müzeye erişen kullanıcıların açık erişim yoluyla keşfettikleri eserleri, yerinde görmek istemelerine ve dolayısıyla aktif kullanıcı sayısında artışa neden olmuştur (Pekel, 2014, s. 15). Kültürel mirasa açık erişim, ortak kültürün tanınması, bireysel yaratıcılığın gelişmesi, turizm sektörünü kalkındırması gibi yararların yanı sıra, çağdaş gelişmelere uyum sağlayan bir ülke profilinin ortaya çıkmasına da katkı sağlar.

12. Sıralanan bu nedenler, zengin kültürel mirası ile ön plana çıkan Türkiye’de kültürel mirası korumak ve bu mirasa erişim sağlamakla yükümlü kültürel bellek kurumlarında açık erişim uygulamalarını gerekli kılmaktadır. Kültürel mirasa açık erişim sürecinin gerektirdiği ilke ve yöntemlerin belirlenmesi, kamuya bağlı kültürel bellek kurumlarında yürütülecek uygulamaların sorunsuz bir biçimde gerçekleşmesine katkıda bulunurken, bu yönde gereksinim duyulan rehber (bkz. Tablo 17) ilişkin boşluğun doldurulmasına da yarar sağlar.

Kültürel Mirasa Açık Erişim Politikasının Amaçları:

1. Kültürel bellek kurumlarında dijitalleştirilen kültürel miras ürünlerinin erişilebilirliğini, görünürlüğünü, kullanımını ve etkisini artıracak açık erişim uygulamalarının gerçekleştirilmesini sağlamak.
2. Kültürel miras ürünlerinin keşfedilebilirliğini artırarak, daha çok kişi tarafından tanınmasına olanak sağlamak. Bu yolla, bireysel düzeyde yaratıcılığın gelişmesine ve geleceğin miras ürünlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamak.

Tanımlar:

Kültürel miras ürünü: Kültürel miras somut kültür (binalar, anıtlar, peyzajlar, kitaplar, belgeler, sanat çalışmaları ve yapılar) ve soyut kültür (folklor, gelenekler, lisan ve bilgi) ile doğal mirastan oluşmaktadır (Dietrich ve Pekel, 2012, s. 3). Bu politikada, kütüphane, arşiv ve müze koleksiyonlarında bulunan ve dijital biçimlere dönüştürülen somut kültürel miras ürünlerine odaklanılmıştır. Bu ürünler, tarihi ve kültürel değer taşıyan, bilimsel, edebi, sanatsal ve artistik materyaller, yazılı belgeler, iki ve üç boyutlu eserleri kapsamaktadır.

Kültürel mirasa açık erişim: Budapeşte Açık Erişim Girişimi’nde (Budapest Open Access Initiative, 2002) dile getirilen tanımdan yola çıkarak, kültürel mirasa açık erişim; bu kapsamda yer alan eserlere finansal, yasal ve teknik engeller olmaksızın internet üzerinden özgürce erişimi ifade etmektedir, denilebilir.

Kültürel bellek kurumu: Kültürel miras ürünlerinin araştırılması, derlenmesi, korunması ve erişilebilir olmasını sağlayan kütüphane, arşiv ve müze gibi kurumlar.

Telif hakkı: Eserler üzerinde yasal olarak sağlanan haklar (Telif Hakları Genel Müdürlüğü, 2014).

Telif hakkı sahibi: Eserin yazarı/yaratıcısı gibi meydana getiren ve esere dayalı yasal hakları bulunan kişi ya da kişiler (Telif Hakları Genel Müdürlüğü, 2014).

Kamu malı: Hukuksal hakları belirli bir kişiye veya kuruma ait olmayan ve bu yüzden kamuya ait olduğuna inanılan, fikir ve sanat eserleridir²³

Kültürel Mirasa Açık Erişim Politikasının İlkeleri:

Kültürel bellek kurumları, koleksiyonlarında bulunan kültürel miras ürünlerini açık erişime sunarken aşağıda belirtilen ilkeleri kabul eder:

1. “Açık erişim”, kültürel miras ürünlerine finansal, yasal ve teknik engeller olmaksızın kamuya açık Internet aracılığıyla ücretsiz olarak erişebilmeyi gerektirir. Açık erişime sunulan kültürel miras ürünleri okunabilir, indirilebilir, kopyalanabilir, dağıtılabilir, yazdırılabilir, aranabilir veya bu eserlere bağlantı verilebilir, dinlemek için taranabilir, bir yazılıma veri olarak aktarılabilir ya da her türlü yasal amaç için kullanılabilir.²⁴ Kültürel miras ürünlerinin dijital bir kopyası ve üstverisinden oluşan dijital kaydı açık erişime, sınırsız dağıtım, birlikte çalışabilirliğe ve uzun dönemli arşivlemeye olanak sağlamak için en azından bir çevrimiçi arşivde depolanmalıdır.
2. Kültürel bellek kurumlarında dijitalleştirilen kültürel miras ürünleri, kurumsal düzeyde oluşturulan “Dijitalleştirme ve Açık Erişim Danışma ve Düzenleme Kurulu” tarafından belirlenen tarihe kadar kurumsal açık erişim sistemi, portal gibi ortamlarda depolanmalıdırlar. Bu madde kültürel bellek kurumlarının koleksiyonlarında bulunan ve telif sorunu bulunmayan tüm dijital materyaller için geçerlidir.
3. Kültürel bellek kurumlarının koleksiyonlarında bulunan tüm materyallerin üstverileri kurumsal açık erişim sistemi ya da portal gibi ortamlarda depolanmalıdır.
4. Koleksiyonlarında bulunan dijital materyallerin depolanmasından ve bu yayınlar için erişim koşullarının belirlenmesi sürecinden (doğrudan açık erişim, erişimi kısıtlı materyaller için telif sahiplerinden izin isteme, vb.) kurum kendisi sorumludur.

²³ https://tr.wikipedia.org/wiki/Kamu_mal%C4%B1

²⁴ <http://www.budapestopenaccessinitiative.org/read>

Dijitalleştirilen kültürel miras ürünlerinin depolama sırasında ya da daha sonra mümkün olan en kısa zamanda erişime açılması şarttır.

5. Kültürel bellek kurumları, koleksiyonlarında kültürel miras ürünleri bulunan diğer kurumları açık erişime teşvik eder.

6. Kültürel miras ürünlerine erişim, telif hakkı kısıtlamalarıyla engellenmemelidir. Son yıllarda açık erişim yaklaşımını benimseyen ve sayıları hızla artan kültürel bellek kurumları, dijital koleksiyonlarını kamu malı, Creative Commons Zero ya da Creative Commons BY lisanslarıyla erişime açmaktadırlar (Open GLAM, 2014; Terras, 2015, s. 13). Bu politikada, dijitalleştirilen kültürel miras ürünleri ve bunlara ilişkin üstverilerden oluşan dijital kayıtlar uluslararası örneklerde olduğu gibi açık lisans anlaşmalarıyla erişime ve yeniden kullanıma açılır. Telif hakkı sahibinin itiraz edeceği düşünülen eserler, kültürel bellek kurumları tarafından belirlenir ve bu eserlerin açık erişimiyle ilgili telif hakkı sahibinden izin alma yoluna gidilir. İzin sağlanması halinde eserin “haklar” ile ilgili durumunu düzenlemek için açık lisans anlaşmalarından uygun olanı tercih edilir.

Eserin ticari amaçlı kullanımının engellenmesi, eserde değişiklik yapmanın telif sahibinden alınacak izinle gerçekleşmesi, açık erişime sunulan eserin çözünürlük kalitesinin düşük olması, eserlerin yüksek çözünürlükte görüntülenmesinin ücret karşılığında gerçekleşmesi ve coğrafi bölge gibi erişim sınırlamaları açık erişim mantığına aykırı bir yaklaşım içerdiğinden kabul edilemez. Telif hakkı sahibi eserinin açık erişimine izin vermezse, kurumsal politikalar gereği yalnızca esere ilişkin üstveriler erişime açılır.

Yazarı/yaratıcısı belli olmayan “yetim eserler” özel durumları (telif sahibinin belli olmadığına dair açıklama) belirtilerek açık erişime sunulur. Yazarı/yaratıcısı, eserin yayımlanmasından sonraki 5 yıl içerisinde ortaya çıkarsa, mevcut telif hakkı uygulamaları doğrultusunda eserin erişim süreci tekrar tanımlanır.

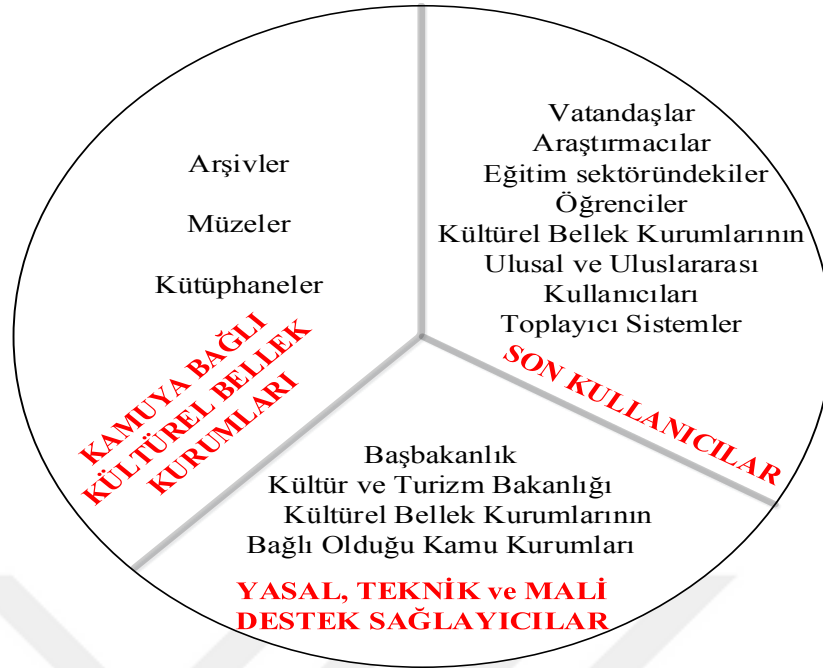
7. Dijitalleştirilen kültürel mirasa açık erişim sağlaması beklenen sistemin (dijital arşiv, web sitesi, portal gibi) kurulmasından ve yönetiminden kültürel bellek kurumları sorumludur. Yasal, mali, teknik ve idari düzenlemeler ve bunlara ilişkin gereksinimlerin belirlenmesi kültürel bellek kurumlarında oluşturulacak “Dijitalleştirme ve Açık Erişim Danışma ve Düzenleme Kurulu” tarafından

gerçekleştirilir. Kurul, temsil ettiği kültürel bellek kurumu ile bu kurumun bağlı olduğu üst makamlar arasında köprü görevi üstlenir. Bu bağlamda, kurumsal kaynakları aşan gereksinimlerin karşılanması için taleplerde bulunur ve işleyiş hakkında belirli aralıklarla rapor verir. Kültürel bellek kurumlarında denetimi artıran bu durum, personelin disiplininin artmasına ve hata oranının azalmasına da katkı sağlar.

5.3.2. Paydaşlar

Paydaşların bel kemiğini oluşturan kamuya bağlı kültürel bellek kurumları; dijitalleştirilen kültürel miras ürünlerine açık erişim sağlaması beklenen kütüphane, arşiv ve müzeleri ifade etmektedir. Bu kurumların paydaşlar arasında yüklendikleri temel görev, koleksiyonlarında bulunan materyallere açık erişimi olanaklı kılacak süreçleri gerçekleştirmek ve politikada belirtildiği gibi diğer kurumları açık erişim uygulamalarına teşvik ederek kültürel mirasa açık erişim uygulamalarının yaygınlaşmasına destek olmaktır. Kamuya bağlı kültürel bellek kurumları düzenleyecekleri meslek içi eğitim etkinlikleriyle kültürel mirasa açık erişim bilinç ve farkındalığının artmasına, uygulamaya dönük yetkinliklerin gelişmesine de katkı sağlayabilirler.

Son kullanıcılar sistemin sunduğu hizmetlerden yararlanması beklenen grubu içermektedir. Vatandaşlar, eğitim ve öğretim sektöründeki kullanıcılar, araştırmacılar, öğrenciler, bütünleştirici/ toplayıcı sistemler, kültürel miras ürünlerine ilgi duyan yerli ve yabancı tüm kullanıcılar bu grupta yer almaktadır. Yasal, idari, teknik ve mali destek sağlayıcılar ise sistemin hizmetlerini gerçekleştirebilmesi için bu gereksinimlerin karşılanmasına destek olması beklenen üst kurumları/ makamları içermektedir. Halk kütüphaneleri, müzeler ve Yazma Eserler Kurumu Başkanlığının bağlı bulunduğu Kültür ve Turizm Bakanlığı; Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ve koleksiyonunda kültürel miras ürünlerine geniş yer veren Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu gibi birçok kurumun bağlı olduğu Başbakanlık, kültürel bellek kurumlarının bağlı olduğu kamu kurumları bu kapsamda düşünülmelidir.

Şekil 10: Dijitalleştirilen kültürel mirasa açık erişim kavramsal modelinde paydaşlar

5.3.3. Dijitalleştirme ve Açık Erişim Danışma ve Düzenleme Kurulu

Kültürel mirasa açık erişim sağlama sürecinde, kurumsal düzeyde dijitalleştirme ve açık erişim uygulamalarının düzenlenmesinden sorumlu bir danışma kurulu oluşturulacaktır. Kurul dijitalleştirilecek materyalleri seçme aşamasından materyallere erişime tüm işlemlerin standartlara uygun bir biçimde gerçekleşmesini sağlamakla yükümlüdür. Dijitalleştirme ve Açık Erişim Danışma ve Düzenleme Kurulunun yürüteceği başlıca hizmetler şunlardır:

- Yürütülecek hizmetlerin planlanması,
- Bütçenin sağlanması ve yönetilmesi,
- Dijitalleştirme ve açık erişim süreçlerinden sorumlu personelin seçimi, yetiştirilmesi, denetimi ve işbölümünün yapılması,
- Üst birimler/makamlarla ilişkilerin geliştirilmesi,
- Dijitalleştirme, koruma ve açık erişim politikalarının oluşturulması,
- İşleyişe yönelik üst kurumlara/ makamlara sunulmak üzere yıllık rapor hazırlamak,

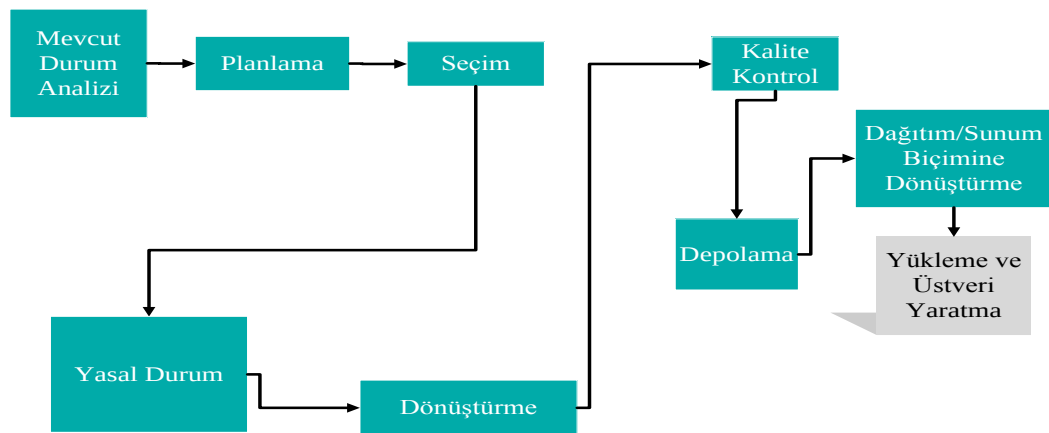
- Toplantı, konferans, seminer vb. etkinlikler aracılığıyla kültürel bellek kurumunda gerçekleştirilen dijitalleştirme ve açık erişim uygulamalarını tanıtmak, ulusal-uluslararası benzer kurumlarla işbirliği yapmak.

Kurul üyeleri, kültürel bellek kurumu başkanı/müdürü ve yardımcıları gibi yöneticiler ile dijitalleştirme ve açık erişim konularına hâkim bilgi profesyonelleri arasından seçilecek yetkililerden oluşur. Dijitalleştirme, üstveri yaratma, açık erişim teknolojileri sağlama, dijital koruma gibi etkinlikler yüksek bütçe olanakları gerektirebilir. Kültürel mirasa açık erişim sağlama süreci yalnızca kültürel bellek kurumlarının bağlı oldukları üst kurum/makamlarca sağlanan olanaklarla mümkün olmayabilir. Bu çerçevede, yürütülecek kamu ve özel sektör destekli projeler ile bütçeye ek destek sağlanabilir.

Açık erişimle ilgili uluslararası standartlara uyum sağlamak amacıyla mevcut mevzuatın değiştirilip geliştirilmesi ve hizmetlerin uluslararası sistemlerle bütünleştirilmesi hususunda sorumluları harekete geçirecek girişimlerde bulunmak kurul üyelerinden beklenen diğer görevler arasındadır.

5.3.4. Dijitalleştirme

Dijitalleştirilen Kültürel Mirasa Açık Erişim Kavramsal Modelini oluşturan bileşenlerden dijitalleştirme, kültürel miras ürünlerinin dijital biçimlere dönüştürülmesiyle ilgili işlemleri kapsamaktadır. Dijitalleştirme sürecinin işleyişi Şekil 11’de yansıtılmıştır.

Şekil 11: Dijitalleştirilen kültürel miras ürünlerine açık erişim kavramsal modelinde dijitalleştirme süreci

Kaynak: IFLA, 2002.

5.3.4.1. Mevcut Durum Analizi

Bu aşamada kurum koleksiyonunda bulunan kültürel miras ürünlerinin tespiti, dijitalleştirme ve açık erişim süreçleri için gereksinim duyulan insan kaynakları, yazılım, donanım, ağ, finansal kaynak ve diğer gereksinimlerin belirlenmesi gibi hali hazırda mevcut olan koşulların değerlendirilmesine ilişkin işlemler gerçekleştirilir. Mevcut durum analizi yapılırken, hali hazırda dijitalleştirilmiş eserlerin tespit edilmesi de sağlanır. Bu durum yoğun emek ve maliyet gerektiren dijitalleştirme işleminin tekrarlanmasının önüne geçecektir.

5.3.4.2. Planlama

Planlama, işleyişin daha az hata ile gerçekleştirilmesi ve kültürel mirasa açık erişim sağlama sürecinin başarıyla tamamlanabilmesi için birden çok faktöre yönelik olarak gerçekleştirilmelidir. Materyaller açık erişime sunuluncaya değin gerçekleştirilen tüm süreçlerde kullanılacak donanım ve yazılım araçları ile tarama işlemini gerçekleştiren personelin özellikleri gibi çevresel etmenlerin nasıl olacağı bu aşamada belirlenir. Kategorik olarak planlama, insan kaynakları, dijitalleştirme, açık erişim süreçleri ve bütçe için ayrı ayrı yapılabilir.

İnsan kaynakları planlanırken öncelikle dijitalleştirme ve erişim süreçleri kurum personeli tarafından mı yoksa ticari tedarikçiler aracılığıyla mı gerçekleştirilecek? Dijitalleştirme ve açık erişim süreçlerini gerçekleştirecek personel kurum içinden mi yoksa kadrolu veya sözleşmeli olarak kurum dışından mı sağlanacak? sorularına yanıt aranmalı. Kültürel miras ürünlerine erişime değin gerçekleştirilen tüm aşamalarda mevcut personel arasından kimlerin görev yapacağı, bu kişilerin hangi ölçütler çerçevesinde seçileceği, aralarında nasıl bir işbölümü yapılacağı önceden belirlenmelidir (Chapman, 2000, s. 37-38; Deren, 2006, s. 16).

Dijitalleştirme ve açık erişim süreçleri planlanırken; materyalleri dijital biçimlere dönüştürme ve açık erişime sunma sürecinde hangi araçların kullanılacağı, materyallerin hangi formatlara kimler tarafından dönüştürüleceği, dönüştürme ve erişim standartlarının belirlenmesi gibi işlemler ön plana çıkar. Kültürel mirasa açık erişim sürecinde, birbirinden farklı yazılım ve donanım gereksinimleri ortaya çıkabilir. Bu nedenle, materyallerin dijitalleştirilmesinden açık erişimine değin gerçekleştirilen tüm

süreçlerde ne tür araç- gereç ve standartların kullanılacağı planlama aşamasında belirlenmelidir (Chapman, 2000, s. 36-39).

Bütçe planlanırken, kültürel mirasa açık erişim sağlamanın kültürel bellek kurumları için maliyetinin ne olacağı? ve bu maliyeti karşılamak için gerekli olan finansal kaynakların nasıl sağlanacağı? göz önünde bulundurulmalıdır. Maliyet hesaplanırken:

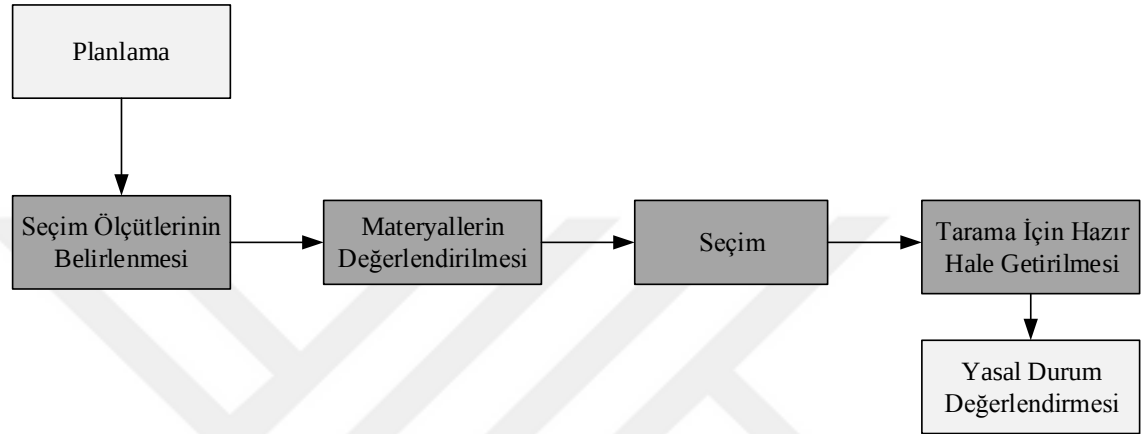
- Dijitalleştirme ve erişim maliyeti,
- İnsan kaynaklarına ilişkin giderler,
- Yazılım, donanım ve diğer araç gereç masrafları,
- Ek masraflar, gibi giderler dikkate alınır (Ataman, 2004).

Dijitalleştirme sürecinde tarayıcı ve dijital kamera gibi temel gereksinimlerin yanı sıra materyalin formatı, çözünürlüğü, taranan görüntünün OCR'dan geçirilmesi, kalite kontrolünün yapılması varsa pürüzlerin temizlenmesi gibi faktörler maliyete etki eder. Dijitalleştirilen materyalin depolanacağı ve erişime sunulacağı ortama ilişkin giderlerin de maliyet kapsamında değerlendirilmesi gerekir. Kültürel bellek kurumunun ağ yapısı açık erişim için uygun mu? Bant genişliği dağıtım sürecinin problemsiz bir şekilde gerçekleşmesini sağlayacak düzeyde mi? Kurumsal altyapı açık erişimi destekleyecek özellikte mi? değilse buna ilişkin kapasite artırma masraflarının da yine maliyete eklenmesi gerekmektedir (Ataman, 2004). Dijitalleştirme ve açık erişim uygulamaları kurum dışından sağlanan personel ya da ticari tedarikçiler aracılığıyla gerçekleştirilecekse, bu durum bütçeden belli oranda bir payın insan kaynakları için ayrılmasına neden olacaktır. Ayrıca gereksinim duyulması halinde personel niteliğini artıracak eğitim odaklı etkinliklerin düzenlenmesi ve buna bağlı giderlerinden de gözetilmesi gerekir (Nash, Sterkenburg ve Wentzell, 2011, s. 16). Kültürel mirasa açık erişim sağlama sürecinde kurumsal özellikler çerçevesinde birbirinden farklı yazılım ve donanım gereksinimleri ortaya çıkabilir. Bu nedenle, materyallerin dijitalleştirilmesinden açık erişime sunulmasına değin gerçekleştirilen tüm süreçlerde ne tür araç gereç ve standartların kullanılacağı yine planlama aşamasında belirlenmelidir.

Dijitalleştirme ve açık erişim uygulamalarının başarıyla tamamlanması, doğru seçilen yazılım, donanım ve diğer ekipmanın sağlanmasıyla yakından ilgilidir. İşlemleri gerçekleştirecek yazılım araçları ticari özellikteyse bunun yazılım giderleri arasında

bütçeye yapacağı yansımalar kaçınılmazdır. Bilgisayar, tarayıcı, depolama ortamları, gibi araçlar başta olmak üzere, donanım için yapılacak masrafların ve hesapta olmayan harcamaların yol açacağı ek masrafların da önceden belirlenmesi bütçe planlamasının sorunsuz işleminde önemli bir rol oynar (Deren, 2006, s. 15).

5.3.4.3. Açık Erişime Sunulacak Materyallerin Seçimi

Şekil 12: Dijitalleştirilen kültürel miras ürünlerine açık erişim kavramsal modelinde seçim

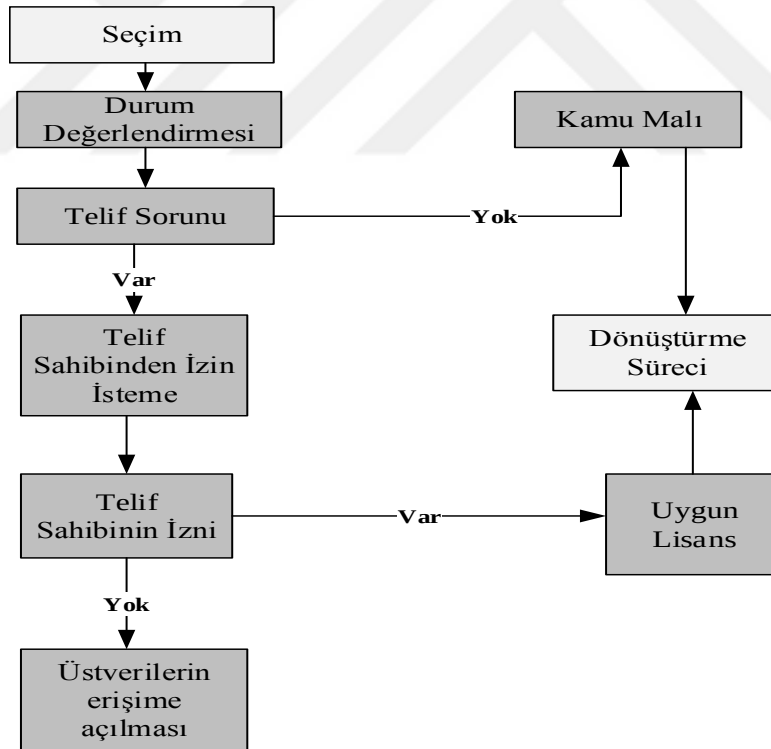
Seçim, kültürel bellek kurumlarının dijitalleştirecekleri kültürel miras ürünlerini belirlemesi işlemidir. Seçim işleminden önce materyallerin neden dijitalleştirileceğine karar verilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, “materyallerin dijitalleştirilmesi bu yönde bir gereksinimi karşılamak için mi yoksa materyal dijitalleştirilebilir durumda olduğu için mi yapılmaktadır?” sorularına yanıt aranmalıdır (IFLA, 2002, s. 11).

Kültürel bellek kurumlarında seçim işleminin Dijitalleştirme ve Açık Erişim Danışma ve Düzenleme Kurulunun önceden belirlediği ölçütler çerçevesinde, koleksiyon geliştirme sürecine hâkim kimseler arasından seçilecek personel tarafından gerçekleştirilmesi önerilir. Kurul seçim ölçütlerini belirlerken, kurumsal yapı ve uluslararası rehber ya da kaynaklarda önerilen maddeleri dikkate alabilir. Örnekleme alınan kültürel bellek kurumları üzerine yapılan araştırmada, açık erişime sunulacak materyallerin telif hakkı sorununun bulunmaması, araştırmaları destekleyici olması, içeriği, konusu ve teması gereği önemli bulunması ve nadir olması gerektiği ön plana çıkmıştır (bkz. s. 68). Literatüre dayalı olarak elde edilen bilgiler ise;

- Materyalin telif hakkı ile ilgili durumu,
- Değerli olup olmadığı,
- Fiziksel biçimine erişimin zor ya da ücretli olması,
- Dijitalleştirilmesi ve erişiminde yasal ya da teknik açıdan bir engel olup olmadığı,
- Fiziksel özellikleri (biçimi, türü, boyutu, vb.) itibariyle dijitalleştirmeye uygunluğu,
- Dijital biçimine yönelik erişim talebinin yüksek olup olmayacağı,
- Önceden dijitalleştirilmiş ise dijital biçiminin kurumsal amaçlara uygun olup olmadığı gibi ölçütlerin seçim işleminde dikkate alınabileceğini göstermektedir (Conway, 2000, s. 21; IFLA, 2002, s. 15; Moving Theory into Practise, 2003).

Sıralanan bu ölçütleri de içeren bir seçim politikası, dijitalleştirilecek ve açık erişime sunulacak materyallerin belirlenmesiyle ilgili sürecin başarıya ulaşması açısından büyük önem taşımaktadır (Nash, Sterkenburg ve Wentzell, 2011, s. 10).

5.3.4.4. Yasal Durum

Şekil 13: Dijitalleştirilen kültürel miras ürünlerine açık erişim kavramsal modelinde yasal durum

Çalışmanın önceki bölümlerinde değinildiği gibi Türkiye’de kültürel miras ürünleri 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca korunmaktadır. Kanuna göre

materyallerin dijitalleştirilmesi ve erişimine ilişkin tüm haklar eser sahibine aittir. Telif hakkı ile korunmayan, kamu malı durumundaki eserler ise bulundukları kurumlar tarafından dijitalleştirilmekte ve erişime sunulmaktadır. Söz konusu eserlerin erişimine ilişkin düzenleme ve kısıtlamalar da yine bu kurumların inisiyatifine bağlı olarak gerçekleşmektedir. Diğer taraftan, Rijksmuseum, Amsterdam Museum gibi dijital kültürel mirasa erişim konusunda öncü konumda bulunan kurumlar, koleksiyonlarının lisans anlaşmalarını açık erişimi destekleyen sürümler (Creative Commons Zero/Kamu Malı İşareti gibi) odağında yapmaktadır. Finlandiya Ulusal Dijital Kütüphanesi, Avrupa Dijital Kütüphanesi (Europeana) ve Amerika Dijital Halk Kütüphanesi gibi birbirinden farklı kurumlardan sağlanan içeriği yayımlayan “toplayıcı” platformlar da, açık erişim sürecini sağlayıcılarının telif hakkı uygulamalarıyla örtüşen yapılarda gerçekleştirmektedirler. Örnek gösterilen bu sistemler, sağlayıcılarının yayıncılık ilkeleri doğrultusunda erişim engeli bulunmayan materyallerin dijital kopyaları ve üstverilerinden oluşan dijital kayıtlarının; “kısıtlı erişim” sağladıkları materyallerin ise yalnız üstverilerinin görünürlüğünü sağlamaktadırlar (Europeana, 2016a; DPLA, 2016; Rijksmuseum, 2016; Amsterdam Museum, 2016).

Dijitalleştirilen Kültürel Mirasa Açık Erişim Kavramsal Modelinde önerilen politikaya göre telif hakkı sorunu bulunmayan tüm kültürel miras ürünleri kamu malı kapsamında, telif hakkı sorunu bulunanlar ise hak sahibinin izniyle ve uygun lisanslarla açık erişime sunulmalıdır. Telif hakkı sahibinden izin alınamayan eserlerin ise yalnız üstverileri açık erişime sunulmalıdır. İş akışını yansıtan şekil incelendiğinde, sürecin yasal durum değerlendirmesi ile başladığı görülmektedir. Bu aşamada, dijitalleştirilmesine ve açık erişime sunulmasına karar verilen materyallerin telif hakkı sorunu olup olmadığına yönelik durum tespiti yapılır. Telif sorunu bulunmayan materyaller, doğrudan “Kamu Malı” statüsüyle açık erişime sunulmak üzere dijital biçime dönüştürme işlemine tabi tutulur. Telif sorunu bulunan materyallerin, yazarı/yaratıcısı ile görüşülerek eserin açık erişime sunulmasıyla ilgili izin istenir (Eschenfelder ve Caswell, 2010). İzin alınması durumunda, yazar/yaratıcısının haklarını koruyarak eserin açık erişime sunulmasını olanaklı hale getiren uygun bir lisans anlaşmasıyla eserin dijital biçime dönüştürülmesiyle ilgili işlemler başlar (IFLA, 2014, s. 10). Creative Commons Zero-Public Domain Mark son yıllarda kültürel mirasa açık erişim söz konusu olduğunda en çok tercih edilen lisans biçimidir. CC0, telif hakkı sahibi ya da eserin depolandığı veri

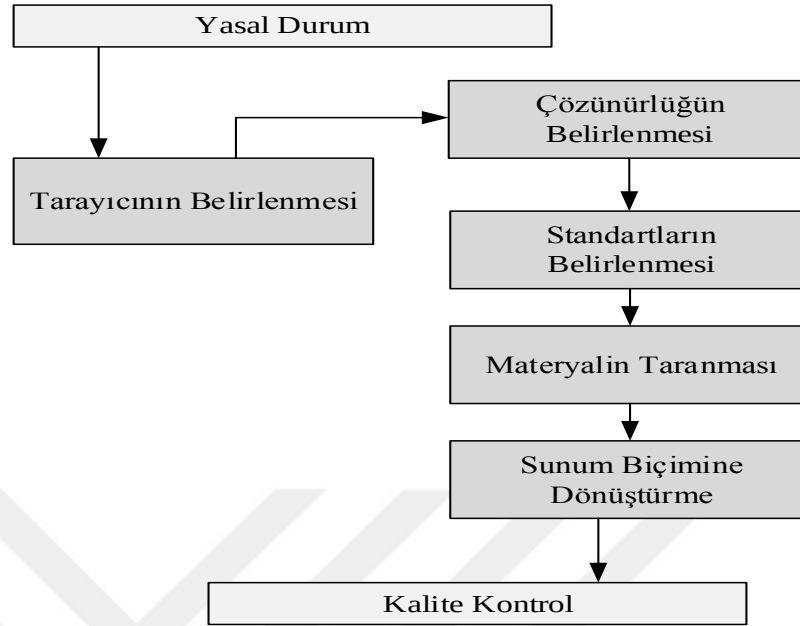
tabanı/arşiv haklarına sahip olunması halinde, eserin dünya çapında tüm haklarından feragat edildiğini gösteren lisanstır. Public Domain Mark (Kamu Malı İşareti) ise telif hakkı kısıtlaması olmayan eserlerin, kamu malı olarak yayımlanmasını öneren lisans biçimidir (Creative Commons, 2015).

Creative Commons'ın (2015) kullanılabilecek, diğer lisans türlerine değinmek gerekirse:

- by-sa (Attribution Share Alike): Eserin ilk sahibi belirtilecek, orijinal lisans korunacak.
- by-nd (Attribution No Derivation): Eserin ilk sahibi belirtilecek, orijinali korunacak.
- by-nc (Attribution Non-Commercial): Eserin ilk sahibi belirtilecek, ticari kullanılmayacak
- by-nc-sa (Attribution Non-Commercial Share Alike): Eserin ilk sahibi belirtilecek, ticari kullanılmayacak, orijinal lisans korunacak.
- by-nc-nd (Attribution Non-Commercial No Derivation): Eserin ilk sahibi belirtilecek, ticari kullanılmayacak, orijinali korunacak.

Eserin yazarı/yaratıcısından izin alınamaması durumunda, kurumsal politika gereği yalnız üstverisinin erişime açılması hakkında karar verilerek esere ilişkin üstveri oluşturma aşaması başlatılır. Yazarı/yaratıcısı belli olmayan “yetim eserler” özel durumları (yazarı/yaratıcısının belli olmadığına dair açıklamayla) belirtilerek açık erişime sunulur. Yazarı/yaratıcısı, eserin yayımlanmasından sonraki 5 yıl içerisinde ortaya çıkarsa, mevcut telif hakkı uygulamaları doğrultusunda eserin erişim süreci tekrar tanımlanır (European Commission, 2012).

5.3.4.5. Dönüştürme

Şekil 14: Dijitalleştirilen kültürel miras ürünlerine açık erişim kavramsal modelinde dönüştürme aşaması

Kaynak: IFLA, 2002.

Bu aşama genel olarak, materyallerin dijital biçimlere dönüştürülmesiyle ilgili işlemleri kapsar. Materyal türüne uygun olarak karar verilen tarayıcı ve dijital kamera dönüştürme sürecinin ilk adımında kullanılacak demirbaşlar arasındadır. Tarama işleminde kullanılacak renkler, ortamsal koşullar, monitör kalibrasyonu gibi özelliklerin bu aşamada belirlenmesi gerekir. Kullanılacak tarayıcı, dokümanın türü, boyutu, renk ve ton gibi ayrıntılarının yanı sıra, fiziksel koşullarıyla da uyumlu olmalıdır. Dönüştürme işleminde, üç boyutlu ya da taranması güç olan materyaller için slayt tarayıcılar, belgeye dayalı materyallerin taranması için düz yataklı tarayıcılar, mikrofilm arşivlerini dijitalleştirmek içinse mikrofilm tarayıcılar kullanılabilir (Puglia, Reed ve Rhodes, 2004, s. 40-44).

Materyalleri dijital biçimlere dönüştürme aşamasında ana kopya için daha çok TIFF (Tagged Image File Format) standardı kullanılır (Deren, 2006, s. 50; Nash, Sterkenburg ve Wentzell, 2011, s. 21). Bu dosya türü sıkıştırma işlemine tabi tutulmadığı için boyutu büyüktür ve materyalleri daha uzun süre saklamak için kullanılır. Ana kopyadan üretilen

sunum dosyaları için boyutları daha küçük olan formatlar tercih edilir (Aldemir ve Oğuz, 2006, s. 287).

Tarama işlemine başlamadan önce materyalin kullanımı veya korunmasıyla ilgili varsa özel koşulları değerlendirilmelidir. Çözünürlük kalitesinin, materyalleri saklama, koruma ve materyallere erişim sağlamak amacına uygun ve önemli ayrıntıları yakalayacak düzeyde olması tercih edilir. Ancak doğru olan, çözünürlüğün artmasına paralel olarak dosya boyutunun da artacağı, düşük çözünürlüğün ise materyallerin içerdiği ayrıntıların yeterince görüntülenememesine neden olabileceği göz önünde bulundurularak kurumsal gereksinimler doğrultusunda uygun çözünürlük düzeyinin benimsenmesidir (Deren, 2006, s. 30). Beyaz kâğıt üzerinde siyah görüntülerin olduğu metinsel taramalar için çift tonlu, fotografik malzemeler için gri tonlama ve renkli dokümanlar için renkli tarama yapılabilir. Gerçekleştirilen tüm işlemlerde dokümanlar dikkatli bir şekilde kullanılmalı, kayıpsız sıkıştırma tekniklerinden yararlanılmalıdır (IFLA, 2002). Kullanıcılar için kabul edilebilir bir görsel kaliteyle bilgisayarın erişim süresinde dosya boyutuna bağlı olarak yaşanan gecikmenin dengeli olmasını sağlayacak testler yapılmalıdır. Dönüştürme etkinliğini artırmak için dönüştürme sürecinde kullanılan donanımın kapasitesi ve dijital görüntü kalitesinin standartlara uygun olup olmadığı kontrol edilmelidir.

Metin içeren materyaller dijital biçime dönüştürüldükten sonra görüntü/resim olarak kaydedilir. Bu materyallerin içerdiği metinde arama yapmak ve metine dayalı bu materyallere erişimi artırmak için OCR (Optical Character Recognition) işleminin yapılması son derece önemlidir. Dönüştürme işlemi sonunda oluşturulan dijital materyallerin bulunduğu dosyalar, içeriklerini yansıtan anlamlı isimlerle kaydedilmelidir. Bu durumun ileride oluşabilecek erişim problemlerinin de önüne geçeceği düşünülmektedir (Ataman, 2004).

5.3.4.6. Kalite Kontrol

Kalite kontrol dijitalleştirme sürecinin her aşaması için önemli bir bileşendir. Kalite kontrol yapılmadan görüntü dosyalarının bütünlüğünü ve tutarlılığını garanti etmek mümkün değildir (IFLA, 2002, s. 21). Kalite kontrolünün neye göre yapılacağı ve bu süreçte göz önünde bulundurulması gereken etmenler önceden belirlenmelidir. Materyalleri dijital biçimlere dönüştürme sürecinden beklentiler ve ortaya çıkan ürün

kıyaslamaları bu kapsamda yol gösterici olabilir. Kalite kontrol sırasında dijitalleştirilen materyal ile bundan üretilen kopyalar ve diğer veriler ayrı ayrı kontrol edilmelidir. Geliştirilecek tutarlı bir yaklaşımla, dijital görüntülerin denetimi yapılmalı, yayınlanmak üzere kabul edilip edilmeyeceğine karar verilmelidir. Parlama, doğrusalılık ve renk gibi unsurlar çözünürlük kalitesinin denetimi için özellikle göz önünde bulundurulmalıdır. Kalite kontrol, yalnız dönüşüm süreci tamamlanan materyale göre değil, kullanılan araçların doğruluğuna ve uygulamalardan sorumlu personel özelliklerine göre de yapılmalıdır (Banach, Shelburne, Shepherd, Rubenstein, 2011, s. 9).

5.3.4.7. Depolama

Burada amaç dijital ana kopyanın emniyete alınmasıdır. Bu bağlamda kültürel miras ürününün ana kopyası kalıcı koruma amacıyla depolama birimlerine kaydedilir. Korumaya alınan dijital materyalden dağıtım/sunum biçimine dönüştürülecek kopyalar elde edilir. Ana kopyanın, Açık Erişim Danışma ve Düzenleme Kurulunca belirlenecek koruma planı çerçevesinde, gerekli görülmesi halinde göç veya öykünüm gibi işlemlere tabi tutularak her zaman erişilebilir olması olanaklı hale getirilebilir (Özbağ, 2010, s. 88).

5.3.4.8. Dağıtım / Sunum Biçimine Dönüştürme

Dağıtım/sunum biçimine dönüştürme, kültürel miras ürünlerinin ana kopyasından elde edilen diğer kopyaların sunuma hazır format dönüşümlerinin yapılmasına ilişkin işlemleri kapsar. Ana kopyadan üretilen sunum dosyaları için boyutları daha küçük olan JPEG (Joint Photographic Expert Group), PNG (Portable Network Graphics), GIF (Graphics Interchange Format) ve PDF formatları yaygın olarak kullanılır. Metin türü materyaller içinse PDF (Portable Document Format) formatı tercih edilir (Aldemir ve Oğuz, 2006, s. 287).

Dosya biçiminin uygunluğu denetlendikten sonra dijital ürüne ilişkin üstveri yaratma süreci başlar. Kurum türü ve koleksiyon özellikleri çerçevesinde sistemde ön tanımlı bulunan üstveri öğeleri ışığında, dijital kültürel miras ürünlerinin üstveri (tanımlayıcı, teknik, yönetsel) üretim süreci gerçekleştirilir. Benimsenecek üstveri standardının kurumsal gereksinimler çerçevesinde özelleştirmeye imkân veren, esnek bir yapıda olması önerilmektedir. Bununla birlikte diğer sistemlerle birlikte çalışabilirliğe olanak sağlaması için her materyalin içermesi beklenen zorunlu üstveri alanları vardır.

→ Her bir üstveri kaydının başlığı (“başlık”) ya da tanımlaması (“tanımlama”) olmalıdır.

→ Metin nesnesini (kitap, el yazısı, mektup) tanımlayan her bir üstveri kaydı üstverideki dokümanla aynı dilde (“dil”) olmalıdır.

→ Her bir üstveri kaydı “tür” alanında tanımlanan dijital nesnenin türü ile aynı olmalıdır.

→ Her bir üstveri kaydı tanımlanan nesneler hakkında detaylı bilgiler içermelidir (“konu”, ”tür”, ”şartlar”, vb.).

→ Her bir üstveri kaydında kültürel miras ürününün bulunduğu kültürel bellek kurumunun ismi belirtilmelidir (“verisağlayıcı”).

→ Her bir üstveri kaydı toplayıcı konumda bulunan veri sağlayıcısının adını vermelidir (“sağlayıcı”).

→ Her bir üstveri kaydının ilgili diğer kültürel miras ürünlerine en az bir bağlantısı olmalıdır.

→ Her bir üstveri kaydının geçerli hakları (“haklar”) belirtilmelidir.

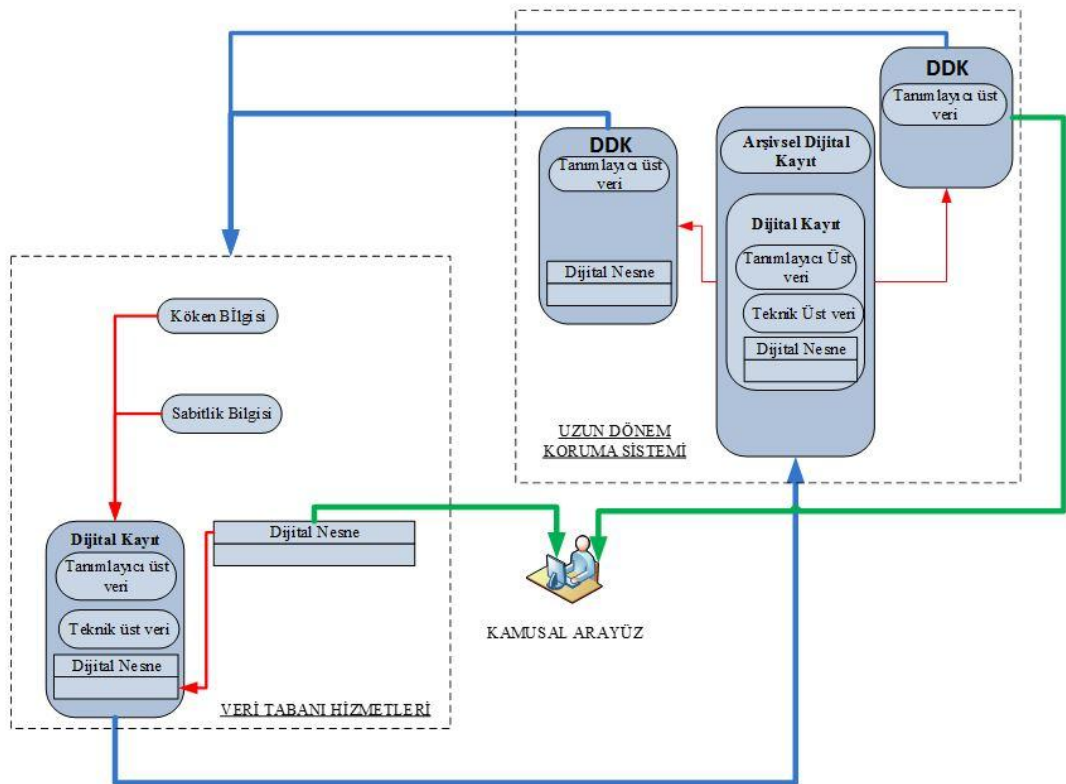
→ Her bir üstveri kaydının tek ve değişmez bir tanımlayıcısı olmalıdır (URI). Bu tanımlayıcı, materyalin “http adresi” olabileceği gibi, farklı bir isimle de belirtilebilir (Europeana, 2016b).

Sonraki aşamada üstveri alanlarının kontrolü yapılarak (herhangi bir hata ile karşılaşılması halinde) dijital kültürel miras ürünü ve üstverilerinden oluşan dijital kayıt veri tabanına ve Uzun Dönem Koruma Sistemine (UKS) aktarılır. Veri tabanına aktarılan kayıtlar için günlük kayıt aktivitesi oluşturulur. Veri tabanında indekslenen tüm üstveriler, istemcilerden “basit ve gelişmiş” arama seçenekleriyle gelen SQL sorgulamalarıyla eşleşen verilerin dağıtıldığı bir web sunucusunda depolanır. Uzun

Dönem Koruma Sistemi'ne yapılan aktarım, dijital verilerin uzun süreli korunmasının yanı sıra veri tabanında meydana gelebilecek bir hasar ya da problem durumunda kullanıcıların sisteme erişimini aksatmadan sürdürebilmek için de çözüm sağlayıcı olacaktır.

5.3.6. Uzun Dönem Koruma Sistemi (UKS) Hizmetleri

Dijital kayıtların UKS'ye transferi esnasında kültürel bellek kurumu, dijital kültürel miras ürünü ve üstverisinden oluşan Dijital Kayıtları (DK) oluşturur. Uzun dönem koruma, arşivsel dijital kayıt hizmetleri ile bakım ve erişim amaçlı işlevleri kapsamaktadır. Veri tabanı hasar görürse ya da veri kaybı olursa, UKS'den elde edilen dijital kayıtlar aracılığıyla bilgiye erişim yeniden mümkün olmaktadır. Temel UKS işlevleri şöyledir (The Finnish National Digital Library, 2012) :

Şekil 16: Dijitalleştirilen kültürel miras ürünlerine açık erişim kavramsal modelinde uzun dönem koruma sistemi

(The Finnish National Digital Library'den (2012) uyarlanmıştır)

- **Dijital Kayıt (DK):** dijitalleştirilen ürün ve üstverisinden oluşan dijital kayıtlar, kurumsal dijital arşiv ya da portal yazılımına ve Uzun Dönem Koruma Sistemine (UKS) transfer edilir. Belirsiz uzunlukta bir süre için korunacak olan dijital kayıtları anlamlı hale getiren ek bilgiler (kaynak bilgisi, köken bilgisi, içerik bilgisi, sabitleme bilgisi gibi) otomatik olarak sistem tarafından eklenerek Arşivsel Dijital Kayıt'lar (ADK) oluşturulur (The Finnish National Digital Library, 2012).
- **Dijital kayıtların UKS'nin içine çekilmesi:** Veri çekme hizmeti, dijital kayıtların yazılım veri tabanından UKS veri tabanına aktarılmasını sağlar.
- **İçerik bilgisi koruması:** Uzun dönem koruma sisteminin temel görevi, dijital olarak biçimlendirilmiş bilginin güvenilir bir biçimde korunmasını sağlamaktır. Buna bağlı olarak sistem, içerik bilgisinin teknik korunmasını ve önemli yer değişimlerini gerçekleştirme işlevselliğine sahiptir. Koruma hizmeti içerik bilgisinin güvenilirliğini, anlaşılabilirliğini ve değişmezliğini temin eder (The Finnish National Digital Library, 2012).
- **Dijital kayıt dağıtım hizmeti:** UKS gerektiğinde; kullanıcı arayüzü ve veri tabanı tarafından erişilebilir olmak üzere hizmet verecektir. UKS sistemindeki bilgiler Dağıtılan Dijital Kayıt (DDK) formuna dönüştürülüp veri tabanına aktarılır. DDK'nın içeriği kullanıcı ihtiyaçlarına göre derlenip erişime sunulur.
- **İçerik Bilgisi Yönetim Hizmetleri:** Bu hizmetlere korunan dijital ürünün yeni bir sürümünün UKS'ye aktarımı ya da hali hazırda aktarımı sağlanmış dijital ürünlere ilişkin üstverilerin güncellenmesi örnek verilebilir. İçerik bilgisi yönetim ya da bakım sorumlulukları, bu bilgiyi UKS'ye aktaran sistem yöneticisi ve Dijitalleştirme ve Açık Erişim Danışma ve Düzenleme Kurulu tarafından karara bağlanacaktır. UKS'den içerik bilgisi ile bağlantılı günlük veriler sağlanabilir. UKS'ye transfer edilen içerik bilgileri ile ilgili istatistiki veriler buna örnek gösterilebilir (dijital içeriğin görüntülenme ve indirilmesine ilişkin bilgiler gibi).

UKS hizmetleri aşamasından önce, kültürel miras ürünleri ilk kaydedildikleri "Depolama" ortamında dijital biçime dönüştürüldükleri formatta (TIFF) saklanırken, veri tabanı ve uzun süreli koruma sistemlerinde sunum biçimleriyle korunmaktadır. Bu durum içeriğin farklı formatlarda saklanmasına yol açarken olası bir veri kaybına karşı

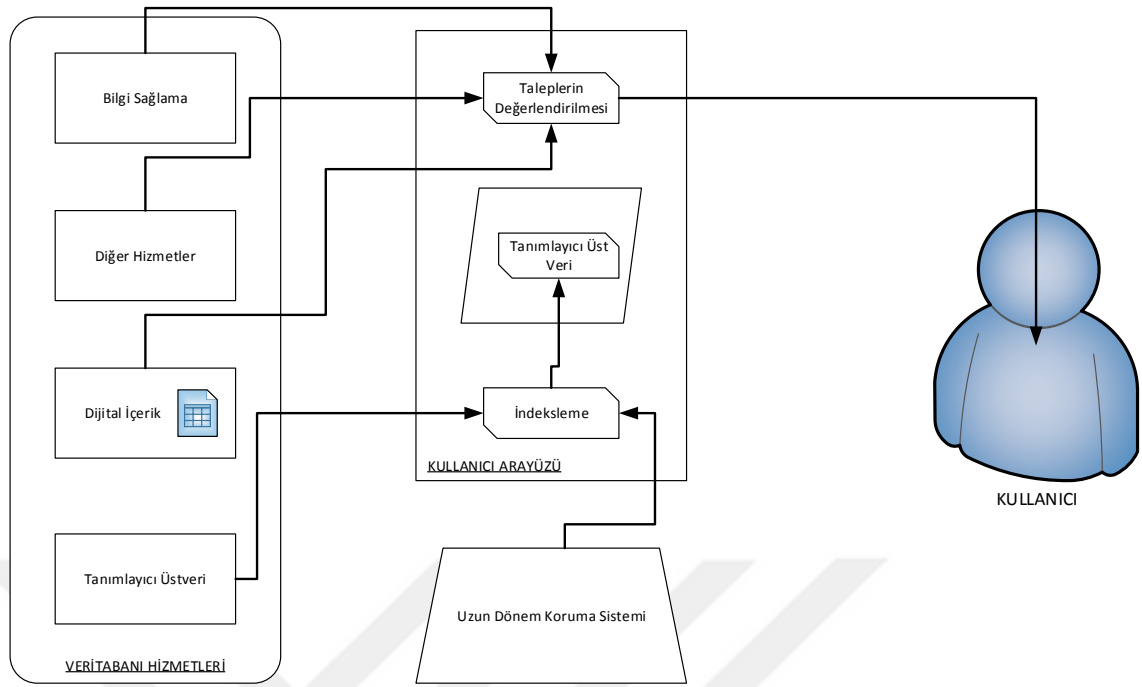
da önlem niteliği taşımaktadır. Dijital kültürel miras ürünleri, taşıyıcı ortamın bozulması veya teknoloji eskimesi sorunlarına çözüm olarak, belirli aralıklarla başka yedekleme ortamlarına aktarılmalı, sisteme yapılan erişimler ve sistemde gerçekleştirilen güncellemeler kayıt altına alınmalıdır (Ataman, 2004).

5.3.7. Kullanıcı Arayüzü

Dijitalleştirilen Kültürel Mirasa Açık Erişim Kavramsal Modelinin önerdiği arayüz ile son kullanıcıların dijital içeriğe erişimleri olanaklı hale getirilmektedir. Kullanıcılar çok yönlü özellikler sayesinde modern ve sade bir kamusal arayüze sahip olacaklar, yönlendirici menülerle sistemi rahatlıkla keşfedebileceklerdir. Arayüz, açık erişim mantığına uygun olarak, basit ve gelişmiş seçeneklerle arama, erişme, indirme, kullanma, kaydetme paylaşma gibi hizmetler vermelidir (Savanur ve Nagaraj, 2004, s. 3). Bilgi aramaları, kullanıcı tarafından girilen, bir ya da daha fazla kelimeden oluşan sorgulardır. Aramalar, ara yüzün hali hazırda indekslenmiş kümelenmiş veri tabanına yönlendirilir.

Arayüz hizmeti ayrıca, yönetici hesabıyla sisteme giriş yapan kurumsal yetkililerin veri aktarımını ve izleyen süreçte üstverinin harmanlanması, normalize edilmesi (sistem tarafından belirlenen formatlara dönüşümü) ve harmanlanmış bilginin veri tabanında indekslenmesi gibi süreçlerin gerçekleşmesine aracılık eder. Arayüz, ayrıca üstverilerin OAI-PMH protokolü aracılığıyla ulusal/uluslararası toplayıcı sistemlere aktarımına da olanak tanır. Ara yüzün kullanıcılara sunduğu hizmetleri detaylandırmak gerekirse:

- **Bilgi arama:** Bilgi aramaları kullanıcı tarafından girilen bir ya da daha fazla sözcükten oluşan sorgulardır. Arayüz aracılığıyla gerçekleşen bilgi arama istekleri web sunucuları üzerinden gönderilerek indekslenmiş veri kümelerinin yer aldığı veri tabanına yönlendirilir. Sorgu içeriği ile eşleşen yanıtların yine aynı arayüz üzerinden kullanıcıya aktarılmasıyla erişim süreci tamamlanmış olur (The Finnish National Digital Library, 2012).
- **Danışma hizmeti:** Arayüzden erişilen “danışma hizmeti” ile kullanıcılar kültürel bellek kurumlarına sorular yöneltebilecek, sorular konuyla ilgili personelden alınan yanıtlar odağında cevaplanacaktır.

Şekil 17: Dijitalleştirilen kültürel miras ürünlerine açık erişim kavramsal modelinde kullanıcı arayüzü mantıksal arka planı

(The Finnish National Digital Library'den (2012) uyarlanmıştır)

- **Arayüz geribildirimleri:** Bu bağlantı kullanıcıların arayüz ve koleksiyon içeriği ile ilgili geri bildirimlerde bulunmalarına olanak tanır. Geribildirim sistem geliştiricilere ve gerekli görülmesi halinde kurumsal yetkililere kadar iletilebilecektir.
- **İstatistik:** Arayüz, hizmetin kullanımına dair istatistiki bilgiler üretir. Elde edilen bilgiler, hizmetlerden yararlanma, kültürel miras ürünlerine yönelik ilgi, tercih edilen kültürel bellek kurumu (dış bağlantılar) gibi birçok konuda değerlendirme yapmak ve sonuçlarına dayalı olarak hizmetlerin iyileştirilmesi gibi anlamlı veriler sağlar (The Finnish National Digital Library, 2012).
- **Toplayıcı Sistemlere Veri Aktarma:** Kültürel bellek kurumları uluslararası benzer kurumlarla işbirliği yapmak ve evrensel düzeyde erişilebilirliği sağlayarak kültürel miras ürünlerinin görünürlüğünü artırmak amacıyla dijital içeriklerini farklı sistemlerle bütünleştirebilirler. Bunun için ilgili sistemlerle katılım/veri değişimi anlaşmaları yaparak, üstverilerini OAI/PMH protokolü, FTP (File Transfer Protocol) gibi standartlar aracılığıyla toplayıcı sistemlere aktarabilirler (The Finnish National Digital Library, 2012).

Yetkilendirme: Yetkilendirme, kültürel bellek kurumlarında sisteme veri aktarımını ve dijital içeriğin başka sistemlerle bütünleştirilmesini gerçekleştirecek kişilerin erişim izinlerinin sağlanmasını kapsar. Böylece kültürel bellek kurumları içeriklerini arka plan sistemleri üzerinden yönetebilecek ve bilginin diğer sistemlerin arayüzüne harmanlanması sağlanacaktır. Bu çerçevede “yetkili” insan gücünün veri yönetimiyle ilgili görevleri yerine getiren kişilerden oluşması beklenmektedir. Yetkilendirme aşamasından sonra kendilerine sağlanan kullanıcı adı ve şifreyle arka plan sisteme giriş yapabilen sistem yöneticisi koleksiyonlarında bulunan materyallere ilişkin üstveri ve dijital kayıtları erişime sunulmak üzere veri tabanına aktarır.

Arayüz ayrıca “Diğer Hizmetler” başlığı altında kullanıcılar başka birçok hizmet seçeneğinden yararlanırlar. Bunlar:

- **Sistemin İşleyişine Yönelik Doküman Sağlama:** Dijitalleştirilen Kültürel Mirasa Açık Erişim Kavramsal Modelinin oluşum, gelişim ve işleyişiyle ilgili anlaşılabilir doküman sağlama hizmetlerini kapsar. Bu durum, sistemin kullanımıyla ilgili bilgi sağlamanın yanı sıra, modele dayalı olarak oluşturulacak başka sistemlere yol gösterme ve kültürel mirasa açık erişim sağlama girişimlerinin artmasına katkıda bulunacak yazılım kodları gibi bilgilerin paylaşımını da sağlar (OpenGLAM, 2014).
- **Diğer Kurumlara Bağlantılar:** Ulusal ve uluslararası düzeyde açık erişimi destekleyen kültürel bellek kurumları ve kültürel miras organizasyonlarına sağlanacak bağlantıları kapsar. Dördüncü bölümde sunulan araştırma bulguları, kültürel bellek kurumlarının ulusal ya da uluslararası benzer kurumlarla işbirliği yapmaya istekli olduklarını göstermiştir (bkz. Tablo 19). Erişim arayüzünde diğer kurumlara bağlantı vermek, kültürel bellek kurumlarının keşfedilmesine katkı sağlayacağı gibi, dijitalleştirilen kültürel mirasa açık erişim uygulamalarının yaygınlaşmasına da yol açabilir.

5.3.8. Sistemin Sürdürülebilirliği ve Gelecek Planı

Kültürel mirasa açık erişim uygulamalarının gerçekleştirilmesi kadar bu bağlamda oluşturulan sistem ya da hizmetlerin yaşatılması ve geliştirilmesi de büyük önem taşımaktadır. Sürdürülebilirlik çalışmaları kapsamında değerlendirilebilecek bu süreç, stratejik, yasal ve teknik yapılanmanın değerlendirilmesini belirli aralıklarla gözden

geçirilmesi, işleyişin kontrol edilmesini ve varsa eksik yönlerin giderilmesiyle ilgili işlemleri kapsar. Açık erişime sunulan materyallerin, teknik donanımın, telif hakkı düzenlemelerinin zaman içinde değiştirileceği göz önünde bulundurularak ilgili güncellemelerin yapılması gerekmektedir. İyi planlanan bir sürdürülebilirlik yaklaşımı, kültürel bellek kurumlarının kültürel miras ürünlerinin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasıyla ilgili misyonlarını gerçekleştirmelerine de katkı sağlayıcı olacaktır. Bu noktada sürdürülebilirlik planını tasarlaması beklenen Açık Erişim Danışma ve Düzenleme Kurulu'nun benimseyeceği ve uygulayacağı stratejik yaklaşımlar büyük önem taşımaktadır.

Kültürel mirası oldukça zengin olan Türkiye'de, aynı dönem, toplum ya da kültüre ilişkin çok sayıda miras ürününe rastlanabilmektedir. Bu ürünler arasında bulunan ilişkilerin erişime yansıtılması "Bağlı Veri" yaklaşımını benimsemekle sağlanabilir. Bağlı veri, bir öge hakkında araştırma yapan kullanıcıların söz konusu ögeyle ilgili başka materyalleri de görüntüleyebilmesini sağlayarak, erişim sürecinin zenginleşmesine katkı sağlayan önemli bir yaklaşımdır (Alemu, 2012, s. 4).

Webin mucidi ve Bağlı Veri Projesinin yaratıcısı Tim Berners-Lee'nin açıkladığı "Bağlı Veri" yaklaşımının dayandığı ilkeler ışığında kültürel miras ürünlerini bağlama süreci şöyle açıklanabilir (W3C, 2009):

1. Kültürel miras ürünlerini isimlendirirken her bir materyal için tanımlayıcı URI kullanılır;
2. Kültürel miras ürünlerinin webde aranabilmeleri ve kullanıcılar tarafından bu ürünlere atıfta bulunulabilmesi için HTTP URI kullanılır;
3. Veri bağlama sürecinde RDF, SPARQL gibi anlamsal web standartları kullanılır;
4. Kültürel miras ürünleri webde yayımlanırken bu materyallerle ilgili diğer eserlerin URI'lerine de bağlantı verilir.

Veri bağlama sürecinde, aynı ögeye ait birden çok kayıt ya da bu ögeyle ilişkili olabilecek diğer veriler birbirine bağlanır. Bağlı veri oluşumunun arka planında:

- Materyallere uygun bir URI (web adresi daha çok tercih edilmektedir) atanması,

- RDF uyumlu verilerin URI'leri arasında “owl:sameas” koduyla birbirine bağlanması, gibi işlemler yer alır (Oomen ve Baltussen, 2012).

Bağlı Açık Veri yaklaşımı ise, verilerin açık lisans anlaşmalarıyla düzenlenerek, kamuya açık erişimle webde yayımlanmasına ve yeniden kullanılmasına olanak tanır. Berners-Lee, 2010 yılında açıkladığı “5 Star” kuralı ile bağlı verileri açık hale getirme sürecini şöyle anlatmaktadır (Oomen ve Baltussen, 2012).:

- * Hangi formatta olursa olsun kaynağın açık lisans anlaşmasıyla webden erişilebilir olması sağlanır,
- ** Verilerin makinelerce anlaşılabilir olması sağlanır,
- *** Verilerin anlaşılabilir bir formatta düzenlenmesi sağlanır,
- ****Nesneleri tanımlarken açık lisans kullanılır,
- ***** Bağlı veri içeriğini oluşturmak için veriler ilgili başka verilerle bağlanır.

Kültürel bellek kurumları bağlı veri yapısını olanaklı hale getirmek için,

- Hali hazırda RDF temelli bağlı veri yapısını destekleyen EDM gibi bir modeli doğrudan kullanabilir (bu durum Europeana ile yapılacak olası bir bütünleştirme/veri aktarımı sürecinde de pratiklik sağlar),
- EDM örneğinde RDF temelli ve bağlı veri yapısını destekleyecek kurumsal düzeyde bir üstveri modeli geliştirip kullanabilir,
- Kurum ve materyal türüne uygun diğer standartları (DC, EAD, LIDO, CARARE, MODS, METS) kullanıp XML/RDF dönüşümlerini gerçekleştirerek bağlı veri yapısı oluşturabilir.

Mevcut kültürel miras verilerini bağlı veriye dönüştürme işlemi için yukarıda sıralanan aşamaların tamamlanmasının yanı sıra, konusunda uzman işgücüne de gereksinim duyulmaktadır. Bunlar arasında, diğer üstveri şemalarından uzmanlar, yazılım geliştiriciler ve yeni şemalar geliştirecek, normalleştirme/ dönüştürme algoritmasını test edecek ve tasarlayacak, otomatik dönüşüm için bireysel kayıtlar hazırlayacak anlamsal web uzmanları bulunmaktadır (Bowen, 2010, s. 44; Schilling, 2012).

Bulguları dördüncü bölümde sunulan araştırmaya göre örnekleme alınan kültürel bellek kurumlarında yürütülen uygulamalar, bağlı veri oluşturulmasına henüz olanak sağlamayan düzeydedir. Bağlı veriye dönüştürülecek özellikleri olmayan kurum verileri bu yaklaşıma dayalı uygulamaların ve sistemlerin geliştirilebilmesini engellemektedir. Dijitalleştirilen Kültürel Mirasa Açık Erişim Kavramsal Modeli kültürel miras ürünlerinin standartlara uygun bir biçimde dijitalleştirilmesi, tanımlanması ve yapılandırılmasını önermektedir. Tanımlı ve yapılandırılan verilerin ilerleyen aşamada bağlı açık veri yapısına dönüştürülerek yayınlanması, bilinen kültürel miras ürünlerinin taranmasını bilinmeyenlerin ise “keşfedilmelerini” sağlayarak, kültürel mirasa açık erişimle hedeflenen kitlesel erişim ve buna bağlı kazanımlara daha kolay ulaşılmasına yol açabilir.

6. BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. Sonuç

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler, kütüphane, arşiv ve müzelerin kültürel miras ürünlerini korumak, erişilebilir olmasını sağlamak ve bu ürünleri gelecek nesillere aktarmak gibi ortak sorumluluklar çerçevesinde “kültürel bellek kurumları” adı altında birlikte anılmalarına yol açmıştır. Bu çalışma Türkiye’de dijitalleştirme faaliyetlerinde bulunan kamuya bağlı bazı kültürel bellek kurumlarında açık erişim uygulamalarına yönelik mevcut durum ve eğilimi ortaya koyarak, kültürel miras ürünlerine açık erişim sağlanmasına rehberlik edecek kavramsal bir model oluşturmak amacıyla yapılmıştır. Yapılan araştırma ile ulaşılan bazı sonuçlar şöyledir:

- Kültürel bellek kurumlarının karar vericileri, açık erişime yönelik temel düzeyde bilgi sahibi olup, bilgilenme süreçlerini daha çok bireysel çabalarla gerçekleştirmektedirler. Bununla birlikte karar vericilerin, açık erişimin içeriği ve sağladığı kazanımlar hakkında bilgi sahibi oldukları bulgular doğrultusunda öne çıkan sonuçlar arasındadır.
- Katılımcı kurumların çoğunda açık erişimin kurumsal görünürlüğü artıracak ve kültürel miras ürünlerinin daha çok kişi tarafından tanınmasına olanak yaratacak görüşü hâkimdir.
- Açık erişim uygulamalarını olanaklı hale getirecek dijital platformların kurumların yakın gelecek planları arasında olduğu ve bu durumun kültürel mirasa açık erişim sağlamayı hedefleyen oluşumları sayıca artıracakı söylenebilir.
- Kültürel bellek kurumlarında materyallere erişimle ilgili yasal düzenlemelerde 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu temel alınmaktadır. Dijitalleştirilen kültürel miras ürünleriyle ilgili önemli boşlukları bulunan bu yasa, kültürel bellek kurumlarında gerçekleştirilecek açık erişim uygulamaları için yetersiz kalmaktadır. Ayrıca katılımcı kurumların hemen hepsinde açık erişim sürecinin gerçekleşmesini olumsuz etkileyebilecek personel, altyapı ve finansmana dayalı eksiklikler de bulunmaktadır. Bu bulgular, mevcut yetersizlikleri ortaya koymanın yanı sıra kültürel bellek kurumlarında başarılı bir açık erişim süreci için iyileştirilmesi gereken koşullara da dikkat çekmektedir.

- Dijitalleştirme ve açık erişim süreçleri maliyetli olmakla birlikte, materyallerin farklı ortamlarda ve kolay bir şekilde paylaşımına olanak sağlayarak, bulunduğu kültürel bellek kurumlarının görünürlüğünü artırır. Kurumlar kısıtlı bütçeleriyle ve yoğun uğraşlarla gerçekleştirdikleri dijitalleştirme işlemi sonunda, materyaller üzerinde kontrol sağlama haklarının olduğunu düşünmekte ve bu nedenle erişimde kısıtlayıcı yollara gitmektedirler. Ayrıca dijitalleştirme uygulamalarının sürdürülebilirliği için gelir elde etme ihtiyacı koleksiyonlarını kamu malı işaretiyle erişime açmakta kararsız kalmalarına yol açmaktadır.
- Görev tanımını yaparken kültürel mirasın korunması, geliştirilmesi, yayılması, daha çok kişi tarafından tanınması, gibi işlevler üzerinde duran Kültür ve Turizm Bakanlığı ulusal kültürel mirasın korunmasıyla ilgili öncü kurum statüsündedir. Ancak bakanlığın kültürel miras ürünlerinin korunması ve erişimiyle ilgili sınırlı sayıda çalışması mevcut olup, konuya ilişkin yasal bir düzenlemesine de rastlanamamaktadır.
- Genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye’de kültürel miras ürünlerinin uzun süre korunması ve erişilebilir olması amacıyla yapılan çalışmaların, materyalleri dijital biçimlere dönüştürme süreciyle tamamlandığı, söz konusu sürecin de üstveri tanımlamasından yoksun ve standartlardan uzak bir yapıda gerçekleştirildiği söylenebilir.
- Kültürel bellek kurumlarında, dijitalleştirilen kültürel mirasa açık erişim sağlama sürecinde yol gösterici bir rehber gereksinim duyulmaktadır. Dijitalleştirilen Kültürel Miras Ürünlerine Açık Erişim Kavramsal Modelinin bu gereksinimi karşılayacağı düşünülmektedir.
- Kültürel miras ürünlerinin kültürel bellek kurumlarına değil topluma ait olduğu gerçeğinin göz ardı edildiği kurumlarda benimsenen haklı gerekçelerden yoksun koruma yaklaşımları, dijital kültürel mirasa açık erişimin önündeki en büyük engellerden biridir. Dijitalleştirilen Kültürel Miras Ürünlerine Açık Erişim Kavramsal Modeli önerdiği zorunlu üstveri alanları, yasal düzenlemeler ve koruma stratejileri ile kültürel mirasa erişim engellerini ortadan kaldırırken söz konusu mirası yaratan/koruyan ve erişime sunanların haklarını da korur.
- Dijitalleştirilen Kültürel Miras Ürünlerine Açık Erişim Kavramsal Modeli ile önerilen politika, kültürel bellek kurumlarının açık erişim uygulamalarında

benimseyebilecekleri yol, yöntem ve ilkelere ışık tutarak bu yönde hissedilen gereksinimin karşılanmasına katkı sağlar.

- Dijitalleştirilen kültürel mirasa açık erişim sağlama sürecinin başarıyla tamamlanması, sürecin başarılı bir biçimde organize edilmesi ve denetlenmesiyle yakından ilgilidir. Bu bağlamda, Dijitalleştirilen Kültürel Miras Ürünlerine Açık Erişim Kavramsal Modeli ile kültürel bellek kurumlarında oluşturulması önerilen “Açık Erişim Danışma ve Düzenleme Kurulunun” çözüm sağlayacağı düşünülmektedir.

Kurumsal web siteleri ya da portaller üzerinde yapılan araştırma sonuçlarına göre,

- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından oluşturulan Kültür Portalı, kültürel içerikte haber ve etkinlikler, gezilebilecek yerlere ilişkin bilgiler, yiyecekler, el sanatları gibi yöresel değerleri içeren “Kültür Atlası” mönüsü, kültürel yapı öğelerini içeren bir kültür envanteri ve turizm aktiviteleri gibi bilgileri içermektedir. Yapım aşamasında olan portalin bir de Medya Kütüphanesi alanı bulunmakta olup içeriği henüz doldurulmamıştır. Portalde, dijitalleştirilen kültürel miras ürünlerine ilişkin herhangi bir bilgi içeriğinin olmaması dikkat çekicidir.
- Açık erişim kütüklerinde ve depoladığı açık arşivlerin evrensel düzeyde erişilebilir olmasını sağlayan web tabanlı uygulamalarda yapılan taramalar, bu platformlara üye olan Türkiye kaynaklı kurum sayısının oldukça düşük olduğunu göstermiştir.

Herhangi bir istatistiksel test uygulanmamakla birlikte frekans dağılımlarına dayalı olarak elde edilen bulgular araştırmanın;

- “Türkiye’de dijitalleştirme faaliyetlerinde bulunan kamuya bağlı kültürel bellek kurumlarında, açık erişim uygulamalarını düzenleyen bir politikanın bulunmaması; açık erişim uygulamalarında telif hakları, personel, finansman ve teknik altyapıya dayalı sorunlarla karşılaşma endişesi gibi nedenlerle kültürel miras ürünlerine açık erişim genellikle sağlanamamaktadır” hipotezini,
- “Türkiye’de dijitalleştirme faaliyetlerinde bulunan kamuya bağlı kültürel bellek kurumlarında açık erişim uygulamalarına yol gösterecek bir rehber gereksinim vardır” hipotezini ve

- “Türkiye’de dijitalleştirme faaliyetlerinde bulunan kamuya bağlı kültürel bellek kurumları dijitalleştirilen kültürel mirasa açık erişim sağlamaya genellikle isteklidirler” şeklinde düzenlenen hipotezlerini destekleyici niteliktedir. Buna tezat olarak, frekans dağılım tablolarına dayalı bulgular, “Türkiye’de dijitalleştirme faaliyetlerinde bulunan kamuya bağlı kültürel bellek kurumlarında açık erişim farkındalığı genellikle zayıftır” şeklinde belirlenen araştırma hipotezini desteklememektedir.

6.2. Öneriler

Yapılan bu araştırmada, kültürel bellek kurumlarında açık erişim uygulamalarının yapısal ve yönetsel süreçleriyle ilgili fikir vermesi beklenen kavramsal bir model önerilmiştir. Modelin işlerlik kazanması, kültürel bellek kurumlarında yürütülen uygulamaların standartlara uygun bir biçimde gerçekleştirilmesiyle yakından ilgilidir. Modelin tasarım süresince incelenen uluslararası uygulama örnekleri, kültürel miras ürünlerini tanımlama, yasal durumunu belirleme, sunum biçimine dönüştürme ve erişim gibi birçok aşamanın, Türkiye’de eksik, yetersiz ve standartlardan uzak bir biçimde gerçekleştiğini ön plana çıkarmıştır. Kültürel bellek kurumlarında benimsenen kısıtlayıcı/korumacı tutumun yerini paylaşım odaklı yaklaşımlara bırakması bu kapsamda çözümsel bir yaklaşım olabilir.

Kültürel miras ürünlerinin görünürlüklerini artıracak öğelerle tanımlanması, bu ürünlere erişim ve kullanım oranını artırabilir. Bu bağlamda, kurum türü ve materyal tipi ayrımı gözetmeyen zengin ve karma bir üstveri modeli ile kültürel mirasla ilgili kavramları ve bunlar arasındaki ilişkileri yansıtan bir ontoloji geliştirilebilir.

Açık erişimin temel özelliklerinden biri, materyallerin engelsiz ve ücretsiz bir biçimde erişilebilir olmasıdır. Sağlanacak ortak bir hareketle Türkiye’deki tüm kültürel bellek kurumları, “koşul” başlığı altında sunulan ancak erişimde engelden öteye gidemeyen yoğun uğraşılı üyelik ve ücret gibi uygulamalarına son vermelidir.

Dijitalleştirme, dağıtım/sunum platformları oluşturma gibi açık erişimi olanaklı hale getirecek işlemler, mevcut bütçeleri düşünüldüğünde kurumlar için yüksek maliyetli görülebilmektedir. Gerekli altyapının oluşturulmasında kültürel bellek kurumlarına sağlanacak kamu ve özel sektör desteği bu kapsamda katkı sağlayıcı olabilir.

Kültürel miras ürünlerini zenginleştirilmiş üstveri ile birlikte hem bilgisayarlar hem de insanlar tarafından okunabilir ve anlaşılabilir halde erişime açmak gerekmektedir. Kurumsal özellikler doğrultusunda hazırlanacak açık erişim politikaları odağında kültürel miras ürünleri ve zenginleştirilmiş üstveriler ulusal ve uluslararası platformlardan erişime açılmalıdır.

Açık erişimin ön koşullarından biri, içeriğin dağıtılacağı dijital bir platform geliştirmektir. Söz konusu platformların birlikte çalışabilirlik standartlarıyla uyumlu olması, içeriğin farklı ortamlar üzerinden görüntülenebilir olmasını sağlayarak erişim zenginliğini artırabilir.

Kültürel bellek kurumları tarafından açık erişime sunulan dijital kayıt ve üstveriler, ulusal düzeyde geliştirilecek bütünleşik bir arayüzden erişime sunulabilir. Söz konusu arayüz geliştirilecek yeni bir sisteme entegre edilebileceği gibi, Milli Kütüphane web sitesinde oluşturulacak bir “Açık Erişimli Dijital Kültürel Miras Ürünleri” sayfasına ya da Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından oluşturulan Kültür Portalına adapte edilebilir.

Kültürel bellek kurumlarının açık erişim platformlarının (dijital arşiv ya da portal gibi) Europeana, Wikimedia gibi uluslararası sistemlerle bütünleştirilmesi, Türkiye’nin dijitalleştirilen kültürel miras ürünlerinin daha çok kişi, kurum ve ülke tarafından tanınmasına yol açar. Dijital görüntüsüne erişim sağlanan materyallerin orijinalini görme isteği, dolaylı yoldan turizmin gelişmesine ve dolayısıyla ülke ekonomisine de katkı sağlayıcı olacaktır.

Açık erişimin kültürel bellek kurumlarınca desteklenmesi, ilgili kurumlarda açık erişim bilincinin gelişmesi, yönetim mekanizmalarının konunun öneminin farkında olması ve örnek uygulamaların varlığı gibi etkenlerle yakından ilişkilidir. Bu kapsamda düzenlenecek etkinlikler yararlı olabilir.

Kültürel mirasa erişimin ulusal düzeyde engelsiz hale getirilmesi yasal, teknik, mali ve idari süreçlerin gerçekleştirilmesinin yanı sıra ülke genelinde dijital bölünme sorununa çözüm bulunması ve kültürel miras okuryazarlığının sağlanması ile de yakından ilişkilidir. Bu kapsamda, eğitim ve kültür odağında yapılan bakanlıklar ve ilişkili kamu kurumlarının benimseyeceği dijital okuryazarlığı geliştirici yaklaşımlar etkili olabilir.

Kültürel miras ürünlerinin sürdürülebilir bir anlayışla korunması ve erişime sunulması, kültürel bellek kurumları için ilk sırada gelen kurumsal ve sosyal sorumluluklar arasında yer almalıdır. Bundan hareketle, açık erişim, kültürel bellek kurumlarının kamusal görevlerinin bir parçası olarak görülmeli ve buna yönelik yaptırımlar yasal düzenlemelerle garanti altına alınmalıdır. Ayrıca, kültürel miras ürünlerinin onu yaratan topluma ait olduğu gerçeğini temel ilkeleri arasında sayan ve bilgi paylaşımını özendiren bir örgütsel kültürün benimsenmesi de bu anlamda katkı sağlayıcı olabilir.

Türkiye’de açık erişim uygulamalarını gerçekleştiren kurumlar, kültürel mirasa açık erişimi benimsetmeye yönelik uygulamalarda teşvik edici bir rol üstlenebilir. Bu kapsamda, bilimsel toplantı, konferans vb. türde etkinliklerle açık erişimin sağlayacağı yararları dikkat çeken bilgilendirme ortamları yaratılabilir.

Kültürel bellek kurumları webde görünürlüklerini artırmak için önerilen açık erişim politikasını temel alarak kurumsal politikalarını geliştirmeli ve bu politikanın uluslararası kütüklere kaydını gerçekleştirmelidir.

Kültürel miras ürünlerine uluslararası standartlara uygun olarak açık erişim sağlamak, bu ürünlerin yine uluslararası standartlara uygun olarak toplanması, düzenlenmesi ve erişime açılması ile mümkün olabilir. Bu çerçevede, farklı kültürel bellek kurumları arasında veri paylaşımını olanaklı hale getirecek karşılıklı işlerlik (OAI PMH gibi) ve kurumsal koleksiyonlara göre belirlenecek üstveri standartlarının benimsenmesi çözüm sağlayıcı olabilir.

Kültürel mirasla ilgili yasalar, geliştirici ve yaygınlaştırıcı olmaktan öte sınırlayıcı ve denetime dayalıdır. Kültürel mirasa açık erişimi yasal açıdan olanaklı hale getirmesi beklenen düzenlemelerin başlı başına bir sorunsal olması, açık erişimle ilgili teknik sürecin gerçekleşebilmesi için öncelikle yasal dayanakların yenilenmesini gerekli kılmaktadır. Fikir ve Sanat Eserleri Kanununda yapılacak yeni bir düzenlemeyle “kültürel miras” niteliği taşıyan eserlerin dijital sunumlarının kamuya açılması ve bunun genel menfaat nedeniyle kısıtlanan yazar/yaratıcı hakları hükümlerine eklenmesi sağlanmalıdır. Kanunda belirtilen yazar/yaratıcı haklarının kamu yararına sınırlandırılması geniş kitlelerin kültürel mirasa erişimini sağlamanın yanı sıra geleceğin kültürel miras ürünlerinin yaratılmasında teşvik edici bir rol üstlenebilir. Bu çerçevede

ilgili yasa tekrar gözden geçirilmeli, kültürel miras ürünlerinin kurumsal arşivlerde depolanması ve herkesin erişimine açılması bu yasada ya da ulusal düzeyde yeni bir düzenlemeyle zorunlu hale getirilmelidir.

Dijitalleştirme süreci kamu kaynaklarıyla desteklenen kültürel miras ürünleri “kamu malı” lisansı ile düzenlenerek erişime sunulmalıdır. Bu eserlerin halka mal oluşluğunun yasal tescili olan bu girişim, kültürel bellek kurumlarının, kamu görevlerini gereğince yerine getirmeleri açısından son derece önemlidir.

Kültürel bellek kurumlarında yürütülen açık erişim uygulamaları ile ilgili Dijitalleştirme ve Açık Erişim Danışma ve Düzenleme Kurulu’nun denetimi sağlanmalıdır. Sistemin işleyişinden sorumlu personel aylık raporlar hazırlayarak, açık erişime sunulan ya da sunulmak üzere dijitalleştirme aşamasında olan materyallere ilişkin envanter bilgilerini bu kurula iletmelidir. Ayrıca kurul tarafından, belirli aralıklarla işleyişe yönelik olarak gerçekleştirilecek değerlendirmeler denetim açısından yarar sağlayabilir.

Açık erişim giderleri kurumsal bütçelere ek olarak, yürütülecek ulusal ve uluslararası projelerle karşılanabilir. İçeriğin bütünleştirileceği Europeana gibi toplayıcı kurumlarla bu bağlamda yapılacak görüşmeler katkı sağlayıcı olabilir. Açık erişime sunulması planlanan kültürel miras ürünlerinin kopyaları üstverileri ile birlikte kurumsal açık erişim sistemlerinde depolanmalı, bu yayınların üstverileri hemen, tam metinleri ise telif hakkı durumu dikkate alınarak herkesin erişimine açılmalıdır. Ek olarak, kurumsal açık erişim sistemlerinin mobil uygulamalar üzerinden de erişilebilir olması, kültürel miras ürünlerine erişim yollarını ve keşfedilme ihtimallerini artırabilir.

Kültürel mirasa açık erişim farkındalığını bireysel, kurumsal ve toplumsal düzeyde artırmak için çeşitli girişimlerde bulunulmalıdır. Meslek içi eğitim, tanıtım toplantıları, konferans, sempozyum vb. türde etkinlikler, kamu spotu başlıklı tanıtım filmleri bu kapsamda değerlendirilebilir. Medyada yapılacak kültürel mirasa erişimle ilgili toplumsal bilinci uyandırma çalışmaları da bu yönde destek sağlayabilir.

Türkiye kültür mirasının uluslararası düzeyde tanınması, dijital kapıları açık kültürel bellek kurumları ile mümkün olacaktır. Dijital kapılarını aralayan kültürel bellek kurumları, açık erişim uygulamalarının tehditten öte birçok fırsatı beraberinde getirdiğine tanıklık ederler.

Türkiye’de dijitalleştirilen kültürel mirasa açık erişim temelinde gerçekleştirilecek uygulamalar, standartlara uygun ve kabul edilebilir ölçütler çerçevesinde olduğu sürece amacına ulaşacaktır. Bu durum kültürel miras ürünleri için güçlü tanımlama tekniklerinin geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu yönüyle kültürel bellek kurumları tarafından kullanılacak ulusal düzeyde kültürel miras ontolojisinin ve üstveri şemasının geliştirilmesi potansiyel bir araştırma konusu olarak görülmektedir. Ayrıntılı bir araştırma ile kültürel mirasa açık erişim eğiliminin ve mevcut koşulların ülke genelindeki tüm kültürel bellek kurumlarında tespit edilmesi, olası uygulamalar için doğru stratejilerin benimsenmesine katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- ANKOS. (2014). Açık erişim ve kurumsal arşivler. 25 Kasım 2014 tarihinde <http://acikerisim.ankos.org.tr/> adresinden erişildi.
- acikerisim.org (2015). *Açık erişim Türkiye*. 18 Şubat 2016 tarihinde <http://www.acikerisim.org/> adresinden erişildi.
- Afzali, M. (2009). *Türkiye'de açık erişim, kurumsal arşivler ve akademik kütüphaneler*. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Afzali, M. ve Tonta, Y. (2010). Türkiye'deki kurumsal arşivlerin web analizi. Bilgi yönetiminde teknolojik yakınsama ve sosyal ağlar içinde (s. 155-163). 2. *Uluslararası Değişen Dünyada Bilgi Yönetimi Sempozyumu*, 22-24 Eylül, Ankara/Türkiye.
- Agnarsson, S. (2001). Open Access to a cultural heritage: an economic analysis of the SagaNet Project. 15 Temmuz 2016 tarihinde <http://www.ioes.hi.is/sites/hhi.hi.is/files/W-series/2001/w0111.pdf> adresinden erişildi.
- Akgül, M. (2006). Türk üniversiteleri açık erişimi ve kurumsal arşivlerin kurulmasını destekliyor. 12 Temmuz 2016 tarihinde http://acikerisim.ankos.org.tr/bildiriler/akademik_bilisim_bildiri_2006.pdf adresinden erişildi.
- Al, U. ve Tonta, Y. (2014). Açık erişim politikalarının geliştirilmesi ve PASTEUR4OA Projesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 28 (3): 384-387.
- Alakuş, A.O. (2004). Kültür kavramı tanımlarına ilişkin bir analiz. *Milli Eğitim Üç Aylık Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 164: 60-70.
- Aldemir, A. ve Oğuz, E.S. (2006). Sayısal kültürün korunması: Web arşivleme. *Türk Kütüphaneciliği*, 20 (3): 283-312.
- Alemu, G. (2012). Linked data for libraries: Benefits of a conceptual shift from library-specific record structures to RDF-based data models. 10 Şubat 2016

tarihinde <http://www.ifla.org/past-wlic/2012/92-alemu-en.pdf> adresinden erişildi.

Amsterdam Museum (2016). 05 Şubat 2016 tarihinde <https://www.amsterdammuseum.nl/> adresinden erişildi.

Anameriç, H. ve Rukancı, F. (2003). E-kitap teknolojisi ve kullanımı. *Türk Kütüphaneciliği*, 17 (2): 147-166.

Ankara Üniversitesi Açık Erişim Sistemi. (2016). 16 Temmuz 2016 tarihinde <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/> adresinden erişildi.

Ataman, B.K. (2004). Arşivlerde ve kütüphanelerde sayısallaştırma. 21 Temmuz 2015 tarihinde <http://www.beyaz.net/tr/arsiv-ve-dys/makaleler/bekir-kemal-ataman/arsivlerde-ve-kutuphanelerde-sayisallastirma.html> adresinden erişildi.

Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi. (2016). 19 Temmuz 2016 tarihinde <http://kutuphane.atauni.edu.tr/yordambt/yordam.php> adresinden erişildi.

Atılğan, D. (2006). Türkiye'de açık arşiv çalışmaları ve Ankara Üniversitesi örneği. K. Karakütük (yay. haz.) *Sosyal Bilimlerde Süreli Yayıncılık - 2006 1. Ulusal Kurultay Bildirileri*, içinde (s. 33-39). Ankara: TÜBİTAK.

Atılğan, D. ve Ketten, B. (2008). Açık erişim olgusu ve Ankara Üniversitesi. 18 Mart 2014 tarihinde http://eprints.rclis.org/12203/1/Ankara_Universitesi_Bildiri_d%C3%BCzeltilmis.pdf adresinden erişildi.

Atılğan, E. (2015). Örnekleme yöntemleri. 15 Ocak 2016 tarihinde <http://emreatilgan.com/wp-content/uploads/2015/02/Ders6-%C3%96rneklemeY%C3%B6ntemleri.pdf> adresinden erişildi.

Avrupa Birliği Bakanlığı. (2012). Avrupa için dijital gündem. 22 Aralık 2014 tarihinde http://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/3_ab_bakanligi_yayinlari/going_local_dijital_gndem_kitapcigi.pdf adresinden erişildi.

- Avrupa Konseyi Toplum İçin Kültürel Mirasın Değeri Çerçeve Sözleşmesi. (2005). Çev. Hasan Ferhat Güngör. 16 Nisan 2015 tarihinde <http://europanostra.org.tr/files/file/Farokonvansiyonu.pdf> adresinden erişildi.
- Ayris, P. (1998). Guidance for selecting materials for digitisation. 16 Kasım 2014 tarihinde http://discovery.ucl.ac.uk/492/1/paul_ayris3.pdf adresinden erişildi.
- Aytekin, A. (2015). Araştırmanın evreni ve örnekleme. 01 Ocak 2016 tarihinde <http://slideplayer.biz.tr/slide/2619873/> adresinden erişildi.
- Banach, M.; Shelburne, B.; Shepherd, K. Rubenstein, A. (2011). Guidelines for digitization. 10 Mart 2016 tarihinde <https://www.library.umass.edu/assets/Digital-Strategies-Group/GuidelinesPolicies/UMass-Amherst-Libraries-Best-Practice-Guidelines-for-Digitization20110523-templated.pdf> adresinden erişildi.
- Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities, (2003). 16 Nisan 2014 tarihinde <http://openaccess.mpg.de/Berlin-Declaration> adresinden erişildi.
- Berners-Lee, T., Hendler, J. ve Lassila, O. (2001). The semantic web. *Scientific American*, 284 (5): 28-37. 15 Mart 2015 tarihinde https://www.sop.inria.fr/acacia/cours/essi2006/Scientific%20American_%20Feature%20Article_%20The%20Semantic%20Web_%20May%202001.pdf adresinden erişildi.
- Besek, J. M., Coates, J., Fitzgerald, B., Mossink, W. ve diğerleri (2008). Digital preservation and copyright: An international study. *The International Journal of Digital Curation*, 2(3), 103-111. 26 Şubat 2015 tarihinde <http://www.ijdc.net/index.php/ijdc/article/view/90/61> adresinden erişildi.
- Bethesda Statement on Open Access Publishing. (2003). 12 Nisan 2014 tarihinde <http://legacy.earlham.edu/~peters/fos/bethesda.htm> adresinden erişildi.
- Björk, B.C. (2013). Open Access-are the barriers to change receding? 25 Ağustos 2014 tarihinde <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/157319> adresinden erişildi.

- Bowen, J. (2010). Moving library metadata toward linked data: Opportunities provided by the eXtensible catalog. 17 Ocak 2016 tarihinde <http://dcpapers.dublincore.org/pubs/article/viewFile/1010/979> adresinden erişildi.
- Buckland, M. (2008). Cultural Atlases: The Electronic Cultural Atlas Initiative and related studies at Berkeley, 1997-2008. 17 Şubat 2015 tarihinde http://ecai.org/about/ECAI_history_Buckland.pdf adresinden erişildi.
- Budapest Open Access Initiative. (2002). Read the Budapest Open Access Initiative. 12 Haziran 2014 tarihinde <http://www.budapestopenaccessinitiative.org/read> adresinde erişildi.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). Örneklem yöntemleri. 15 Mart 2013 tarihinde <http://w3.balikesir.edu.tr/~msackes/wp/wp-content/uploads/2012/03/BAY-FinalKonulari.pdf> adresinden erişildi.
- Chan, L., Kirsop, B., ve Arunachalam, S. (2005). Open access archiving: The fast track to building research capacity in developing countries. 12 Ağustos 2014 tarihinde <http://www.scidev.net/global/communication/feature/open-access-archiving-the-fast-track-to-building-r.html> adresinden erişildi.
- Chapman, S. (2000). Considerations for project management. *Handbook for digital projects: A management tool for preservation and access* içinde (s. 31 44). Ed. Maxine K. Sitts. 21 Mayıs 2016 tarihinde <https://www.nedcc.org/assets/media/documents/dman.pdf> adresinden erişildi.
- Conway, P. (2000). Overview: Rationale for digitization and preservation. *Handbook for digital projects: A management tool for preservation and access* içinde (s. 15 30). Ed. Maxine K. Sitts. 21 Mayıs 2016 tarihinde <https://www.nedcc.org/assets/media/documents/dman.pdf> adresinden erişildi.
- Coşkun, C., Bayram, Ö., Holt, İ., Karasözen, B. (2007). Kurumsal arşiv oluşturma rehberi. 16 Eylül 2014 tarihinde http://80.251.40.59/humanity.ankara.edu.tr/obayram/Ana_sayfa_metinler/Yayin_ar/2007_KArehber.pdf adresinden erişildi.

Council of Europe. (2005). Council of Europe framework convention on the value of cultural heritage for society. 22 Eylül 2014 tarihinde <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680083746> adresinden erişildi.

Creativech. (2016). 15 Temmuz 2016 tarihinde <http://creativech-toolkit.salzburgresearch.at/> adresinden erişildi.

DAGM. (2014). 16 Aralık 2014 tarihinde <http://www.devletarsivleri.gov.tr/> adresinden erişildi.

DAGM . (2016). Online hizmetler: Ferman ve beratlar. 15 Mayıs 2016 tarih <http://www.devletarsivleri.gov.tr/ferman-ve-beratlar-1289> adresinden erişildi.

DOAJ. (2016). 7 Mayıs 2016 tarihinde <http://doaj.org/> adresinden erişildi.

DPLA. (2015). Digital public library of America policy statement of metadata. 26 Kasım 2015 tarihinde <http://dp.la/info/wp-content/uploads/2013/04/DPLAMetadataPolicy.pdf> adresinden erişildi.

Deren, A.S. (2006). *Sanal ortamda kültürel miras enformasyon sistemlerinin kurulması ve Türkiye için durum analizi*. Yayımlanmamış bilim uzmanlığı tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Dietrich, D., ve Pekel, J. (2012). Open data in cultural heritage institutions. European public sector information platform topic report, (2012/04). 15 Şubat 2016 tarihinde <http://www.epsiplatform.eu/sites/default/files/Final%20TR%20Open%20Data%20in%20Cultural%20Heritage%20Institutions.pdf> adresinden erişildi.

Digital Public Library of America (2016). 05 Şubat 2016 tarihinde <https://dp.la/> adresinden erişildi.

Diyanet İşleri Başkanlığı (2016). 24 Mart 2016 tarihinde <http://kutuphane.diyanet.gov.tr/> adresinden erişildi.

- Dublin Core. (2013). Dublin Core metadata element set version 1.1. 24 Aralık 2014 tarihinde <http://dublincore.org/documents/dces/> adresinden erişildi.
- Ergün, C. (2007). Kütüphanelerde sayısallaştırma projesinin planlanması. 12 Kasım 2014 tarihinde <http://ab.org.tr/ab07/bildiri/60.pdf> adresinden erişildi.
- Ertürk, K.L. (2008). *Türkiye'de bilimsel iletişim: Bir açık erişim modeli önerisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Ertürk, K.L. ve Küçük, M.E. (2010). Bilimsel bilginin görünürlüğü: Hacettepe Üniversitesi'nde açık erişim farkındalığı. *Türk Kütüphaneciliği*, 24 (1): 63-93.
- Ertürk, K.L. ve Şengül, G. (2011), Bilimsel iletişimde yeşil ve altın yollarda yakınsama ve Türkiye'deki yansımaları (Convergence of the Gold and Green Roads at Scholar Communication and Reflections on Turkey). *Bilgi Dünyası*, 12 (2): 239-262.
- Eschenfelder, K.R. ve Caswell, M. (2010). Digital cultural collections in an age of reuse and remixes. 15 Mayıs 2016 tarihinde <http://firstmonday.org/article/view/3060/2640> adresinden erişildi.
- Eur-Lex. (2008). İ2010: Digital libraries. 16 Kasım 2015 tarihinde <http://lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV%3A124226i> adresinden erişildi.
- Europeana. (2013). Europeana semantic elements specification and guidelines. 20 Mart 2015 tarihinde <http://pro.europeana.eu/page/ese-documentation> adresinden erişildi.
- Europeana. (2016a). 05 Şubat 2016 tarihinde <http://www.europeana.eu/portal/> adresinden erişildi.
- Europeana. (2016b). Definition of the Europeana data model v5.2.6. 15 Mayıs 2015 tarihinde <http://pro.europeana.eu/page/edm-documentation> adresinden erişildi.
- European Commission. (2012). Orphan works directive 2012/28 EU. 15 Kasım 2014 tarihinde

http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/orphan_works/index_en.htm#maintContentSec1 adresinden erişildi.

Europeana Foundation. (2015). Open letter on copyright reform for online access to cultural heritage. 15 Aralık 2015 tarihinde http://pro.europeana.eu/files/Europeana_Professional/Advocacy/open-letter-on-copyright-reform-online-access-to-cultural-heritage-oct-2015-english.pdf adresinden erişildi.

Europeana Licencing Framework. (2015). 26 Kasım 2015 tarihinde http://pro.europeana.eu/files/Europeana_Professional/Publications/Europeana%20Licencing%20Framework.pdf adresinden erişildi.

Fausto, S. (2013). *The Evolution of Open Access: a brief history*. SciELO in perspective. 14 Kasım 2014 tarihinde <http://blog.scielo.org/en/2013/10/21/the-evolution-of-open-access-a-brief-history/> adresinden erişildi.

Fedora. (2016). 15 Mayıs 2016 tarihinde <http://fedora-commons.org/about> adresinden erişildi.

Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu. (2014). 13 Kasım 2014 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5846.pdf> adresinden erişildi.

Gutknecht, C. (2014). The uncoordinated potential of libraries to achieve open access now: How the transition to open access could be accelerated by libraries working together. *Zeitschrift für Bibliothekskultur* 2 (1):12-18. 26 Ocak 2015 tarihinde http://0277.ch/ojs/index.php/cdrs_0277/article/view/48 adresinden erişildi.

Halk Kütüphaneleri Bildirgesi. (2004). 12 Mart 2016 tarihinde <http://www.kutuphaneci.org.tr/halk-kutuphaneleri-bildirgesi> adresinden erişildi.

Harvey, R. (2011). *Preserving digital materials*. Boston: De Gruyter Saur.

Haşiloğlu, S.B.; Baran, T. ve Aydın, O. (2015). Pazarlama araştırmalarındaki potansiyel problemlere yönelik bir araştırma: Kolayda örnekleme ve sıklık ifadeli ölçek maddeleri. 15 Ocak 2016 tarihinde

<http://www.journalagent.com/pibyd/pdfs/PIBYD-47966>

[RESEARCH_ARTICLE-BARAN.pdf](#) adresinden erişildi.

ICOM. (2004). Reevaluating the ICOM definition of the museum. 15 Temmuz 2016 tarihinde http://archives.icom.museum/pdf/E_news2004/p4_2004-2.pdf adresinden erişildi.

IFLA. (2002). Guidelines for digitization projects for collections and holdings in the public domain, particularly those held by libraries and archives. 15 Kasım 2014 tarihinde <http://www.ifla.org/files/assets/preservation-and-conservation/publications/digitization-projects-guidelines.pdf> adresinden erişildi.

IFLA. (2004). IFLA statement on open access to scholarly literature and research documentation. 15 Eylül 2014 tarihinde <http://www.ifla.org/publications/ifla-statement-on-open-access-to-scholarly-literature-and-research-documentation> adresinden erişildi.

IFLA. (2014). Nadir ve yazma eser dermelerinin dijitalleştirilmesinin planlanması için kılavuzlar. 15 Ocak 2016 tarihinde <http://www.ifla.org/files/assets/rare-books-and-manuscripts/rbms-guidelines/guidelines-for-planning-digitization-tr.pdf> adresinden erişildi.

INDICATE Project. (2012). 24 Kasım 2014 tarihinde <http://www.indicateproject.eu/index.php?en/94/about> adresinden erişildi.

INSPIRE. (2014). About INSPIRE. 14 Kasım 2014 tarihinde <http://inspire.ec.europa.eu/index.cfm/pageid/48> adresinden erişildi.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı. (2016). 24 Mart 2016 tarihinde <http://katalog.ibb.gov.tr/yordambt/yordam.php?dilsecim=0&vt=YordamBTSYS&> adresinden erişildi.

KB Research. (2013). Europeana: The case for funding. 12 Mayıs 2014 tarihinde <http://blog.kbresearch.nl/2013/05/30/europeana-the-case-for-funding-tweet-allezculture/> adresinden erişildi.

- Kapsalis, E. (2016). The impact of open Access on galleries, libraries, museums and archives. 01 Haziran 2016 tarihinde http://siarchives.si.edu/sites/default/files/pdfs/2016_03_10_OpenCollections_Public.pdf adresinden erişildi.
- Kaptan, S. (1995). *Bilimsel araştırma ve istatistik teknikleri*. 10. bs. Ankara: Rehber Yayınevi.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. 24. bs. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karasözen, B.; Coşkun, C.; Holt, İ. ve Bayram, Ö. (2006). Kurumsal arşiv yaratma. Anadolu Üniversiteleri Konsorsiyumu, 6. Yıllık toplantısı, 2- 4 Haziran. 13 Ekim 2014 tarihinde http://eprints.rclis.org/7908/2/AEKA_Haz06.pdf adresinden erişildi.
- Karasözen, B. (2007). Açık erişim ve kurumsal arşivler. 43. Kütüphane Haftası, Muğla Üniversitesi 28 Mart 2007. 19 Ekim 2014 tarihinde <http://eprints.rclis.org/9593/1/Mugla2007BK.pdf> adresinden erişildi.
- Karasözen, B.; Zan, B. ve Atılgan, D. (2010). Türkiye’de açık erişim ve bazı ülkelerle karşılaştırma. *Türk Kütüphaneciliği*, 24 (2): 235-257.
- Kardaş, G. (2008). Anlamsal web ortamında çalışan çok etmenli sistemlerin model güdümlü geliştirilmesi. Ege Üniversitesi, Yayımlanmamış doktora tezi.
- Kayaoğlu, H.D. (2006). Açık erişim kavramı ve gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye için anlamı. *Türk Kütüphaneciliği*, 20 (1): 29-60.
- Keller, P. (2014). Europe’s cultural heritage institutions deserve better. 14 Kasım 2014 tarihinde <http://www.communia-association.org/2014/11/06/europes-cultural-heritage-institutions-deserve-better/> adresinden erişildi .
- Keskin, Ö. Ve Sezer, E. (2009). Kaynak kod sorgulamada ontoloji kullanımı. 16 Şubat 2016 tarihinde http://www.emo.org.tr/ekler/c2f61d37674400a_ek.pdf adresinden erişildi.

- Küçük, M.E. ve Alır, G. (2003). Dijital koruma (arşivleme) stratejileri ve bazı uygulama örnekleri. *TürkKütüphaneciliği*, 17 (4): 340-356.
- Külcü, Ö. (2012). Dijital ortamda kültürel mirasın yönetimi ve InterPARES 3 Projesi. 15 Temmuz 2016 tarihinde http://www.bby.hacettepe.edu.tr/e-bulten/dosyalar/file/haziran2012/ok_InterPares.pdf adresinden erişildi.
- Külcü, Ö. (2012). Dijitalleştirilen Kültürel Mirasın Arşivlenmesi Korunması ve Devamlılığı. Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi, 21-23 Kasım 2012, İstanbul, Türkiye, Bildiriler. International Congress of TheOttomanGeopolitics Management of Cultural Archive Heritageand Role of Land RegistryArchives. M. Yıldırım, S. Kadioğlu (Yay. Haz/Eds.) içinde (s. 875-889). Ankara: Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2014). 22 Kasım 2014 tarihinde <http://www.kultur.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2015). 15 Eylül 2015 tarihinde <http://www.kultur.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2016). 21 Mayıs 2016 tarihinde <http://www.kultur.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Lavoie, B. F. (2004). The open archival information system reference model: introductory Guide. 14 Nisan 2014 tarihinde www.dpconline.org/docs/lavoie_OAIS.pdf adresinden erişildi.
- LoCloud. (2014). About LoCloud. 15 Eylül 2014 tarihinde <http://www.locloud.eu/About> adresinden erişildi.
- Maio, P.D. (2011). Towards a reference model for open access and knowledge sharing, lessons from systems research. *Journal of Computer Science Issues*, 8 (5): 9-20. 20 Ekim 2014 tarihinde <https://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1112/1112.2619.pdf> adresinden erişildi.

Marmara Üniversitesi Dijital Nadir Eserler Koleksiyonu (2016). 24 Mart 2016 tarihinde <http://katalog.marmara.edu.tr/nadireser/index.html> adresinden erişildi.

MedOANet. (2013). Araştırma yapan kurumlar için MEDOANET açık erişim politikaları uygulama ilkeleri. 13 Kasım 2015 tarihinde http://www.acikerisim.org/dokumanlar/medoanet_guideline_2013.pdf adresinden erişildi.

Milli Kütüphane. (2014). 22 Kasım 2014 tarihinde <http://www.mkutup.gov.tr/> adresinden erişildi.

Moving theory into practice: digital imaging tutorial-delivery. (2003). Cornell University Library/Research Department, 2000-2003. 25 Kasım 2014 tarihinde <http://www.library.cornell.edu/preservation/tutorial/technical/technicalD01.html> adresinden erişildi.

Mukherjee, B. (2010). *Scholarly communication in library and information services: the impacts of open access journals and e-journals on a changing scenario*. Oxford: Chandos Publishing.

Müşerref, C. (2009). Kültürel miras ve müzecilik çalışma raporu. 15 Ağustos 2015 tarihinde <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/1279,muserrefcanpdf.pdf?0> adresinden erişildi.

NISO. (2004). Understanding metadata. 12 Aralık 2014 tarihinde <http://www.niso.org/publications/press/Understandingmetadata.pdf> adresinden erişildi.

Nash, J.; Sterkenburg, S.; ve Wentzell, P. (2011). Project plan for digitization: A structural manual for policy development at the Greater West Bloomfield Historical Society. 25 Nisan 2015 tarihinde <http://www.gwbhs.org/documents/2012/11/si644-digitization-projectplan.pdf> adresinden erişildi.

- OAI. (2006). 27 Temmuz 2014 tarihinde <http://www.oaforum.org/tutorial/english/page3.htm> adresinden erişildi.
- Oğur, R. ve Tekbaş, Ö.F. (2003). Anket nasıl hazırlanır? 15 Mart 2015 tarihinde <http://www.ttb.org.tr/STED/sted0903/anket> adresinden erişildi.
- Okerson, A. ve O'Donnell, J.J. (1995). Scholarly journals at the crossroads: A subversive proposal for electronic publishing. Washington, D.C. : Office of Scientific and Academic Pub., Association of Research Libraries. 05 Eylül 2014 tarihinde <http://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015034923758;view=1up;seq=5> adresinden erişildi.
- Olijhoek, T. (2011, 27 Ekim). Open Access Week 2011: A short history of open access. 15 Ağustos 2014 tarihinde <http://www.openaccessweek.org/profiles/blogs/open-access-week-2011-a-short-history-of-open-access> adresinden erişildi.
- OMEKA. (2016). 12 Nisan 2016 tarihinde <https://omeka.org/about/> adresinden erişildi.
- Onuncu Kalkınma Planı (2013). Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018). 6 Temmuz 2013 Tarihli ve 28699 Sayılı Resmî Gazete. 13 Kasım 2014 tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr> adresinden erişildi.
- Oomen, J. ve Baltussen, L.B. (2012). Sharing cultural heritage the linked open data way: Why you should sign up. 21 Mart 2016 tarihinde http://www.museumsandtheweb.com/mw2012/papers/sharing_cultural_heritage_the_linked_open_data adresinden erişildi.
- OpenAIRE. (2014). 15 Ağustos 2014 tarihinde <https://www.openaire.eu/> adresinden erişildi.
- OpenDOAR. (2016). 7 Mayıs 2016 tarihinde <http://www.opendoar.org/find.php> adresinden erişildi.
- OpenGLAM. (2014). 15 Aralık 2014 tarihinde <http://openglam.org/principles> adresinden erişildi.

- Özbağ, D. (2010). *Ulusal dijital kültür mirasının korunması ve arşivlenmesine yönelik kavramsal bir model önerisi*. Yayımlanmamış bilim uzmanlığı tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Özlem, (2000). *Kültür bilimleri ve kültür felsefesi*. İstanbul: İnkîlap.
- Öztürk, İ. H. (2015). Dijital tarih. 14 Mart 2016 tarihinde <https://dijitaltarih.wordpress.com/category/dijital-muzelersergiler/> adresinden erişildi.
- Pachali, D. (2014). Kütüphaneler dijital arşivlerini kullanıcılara nasıl açıyor? çev. Zehra Aksu Yilmazer. 02 Nisan 2014 tarihinde <http://www.goethe.de/ins/tr/lp/kul/mag/bib/tr12094548.htm> adresinden erişildi.
- Pandey, R. (2003). Digital library architecture, Paper B, *DRTC Workshop on Digital Libraries: Theory and practice*, March, 1-16, DRTC, Bangalore. 19 Aralık 2014 tarihinde http://dlissu.pbworks.com/w/file/44829234/B_architecture.pdf adresinden erişildi.
- PASTEUR4OA. (2015). Örnek üniversitesi açık erişim politika belgesi. 13 Kasım 2015 tarihinde <http://www.pasteur4oa.org/ornek-universitesi-acik-erisim-politika-belgesi/> adresinden erişildi.
- Pekel, J. (2014). Democratising the Rijksmuseum. 17 Temmuz 2015 tarihinde http://pro.europeana.eu/files/Europeana_Professional/Publications/Democratising%20the%20Rijksmuseum.pdf adresinden erişildi.
- Pickard, R. (2002). *European Cultural Heritage: A Review of Policies and Practice*. Strasbourg: Council of Europe Publications.
- Puglia, S.; Reed, J. ve Rhodes, E. (2004). Technical guidelines for digitizing archival materials for electronic access: Creation of production master files – raster images. 17 Temmuz 2015 tarihinde <http://www.archives.gov/preservation/technical/guidelines.pdf> adresinden erişildi.

- PLoS. (2014). History. 11 Ekim 2014 tarihinde <http://www.plos.org/about/plos/history/> adresinden erişildi.
- Polat, C. (2006). Bilimsel bilgiye açık erişim ve kurumsal açık erişim arşivleri. *Journal of Social Sciences*, 6 (37): 53-80.
- QuippyQuotes. (2014). 24 Kasım 2014 tarihinde http://www.quippyquotes.com/scottturow_widespread-public-access-to-knowledge-like/ adresinden erişildi.
- ROAR. (2016). 25 Mayıs 2016 tarihinde <http://roar.eprints.org/> adresinden erişildi.
- Randhawa, S. (2008). Open source software and libraries. 12 Mart 2016 tarihinde http://eprints.rclis.org/13172/1/Open_Source_Software_and_Libraries.pdf adresinden erişildi.
- Randhawa, S. (2012). Open source software for creation of digital library: A comparative study of Greenstone digital library software & DSpace. 12 Mart 2016 tarihinde <http://eprints.rclis.org/19924/> adresinden erişildi.
- Reference Model for an Open Archival Information System (OAIS): Magenta Book. (2012). The consultative committee for space data system. 15 Mayıs 2015 tarihinde <http://public.ccsds.org/publications/archive/650x0m2.pdf> adresinden erişildi.
- Registry of Open Access Repositories-ROAR. (2016). 7 Mayıs 2016 tarihinde <http://roar.eprints.org/> adresinden erişildi.
- Rijksmuseum (2016). 05 Şubat 2016 tarihinde <https://www.rijksmuseum.nl/en> adresinden erişildi.
- Saha, B. (2006). Digital archiving and preservation: Present scenario. 30 Mart 2016 tarihinde <http://ir.inflibnet.ac.in/bitstream/1944/1258/1/265274.pdf> adresinden erişildi.
- Savanur, K.P. ve Nagaraj, M.N. (2004). Design and implement of digital library: An overview. 16 Aralık 2014 tarihinde <http://eprints.rclis.org/8432/1/ASSIST.pdf> adresinden erişildi.

- Schaefer, S.N. (2014). Inaccessible knowledge. Inconsistent access to state historic preservation offices online databases. Master of fine arts in historic preservation thesis, Savannah, Georgia. 25 Kasım 2014 tarihinde <http://ecollections.scad.edu/> adresinden erişildi.
- Schilling, V. (2012). Transforming library metadata into linked library data. 25 Mart 2016 tarihinde <http://www.ala.org/alcts/resources/org/cat/research/linked-data> adresinden erişildi.
- SHERPA (2014). Authors and open access. 14 Ekim 2014 tarihinde <http://www.sherpa.ac.uk/guidance/authors.html#whatoa> adresinden erişildi.
- Smith, M. (2011). Proposed: a 4-star classification-scheme for linked open cultural metadata. 15 Mayıs 2015 tarihinde <http://lod.lam.net/summit/2011/06/06/proposed-a-4-star-classification-scheme-for-linked-open-cultural-metadata/> adresinden erişildi.
- Suaiden, E.J. (2010). Open Access to Cultural Heritage in Latin America. 15 Temmuz 2016 tarihinde <http://www.ifla.org/past-wlic/2010/121-suaiden-en.pdf> adresinden erişildi.
- Suleman, H. ve Fox, E.A. (2001). A Framework for Building Open Digital Libraries. 21 Aralık 2014 tarihinde <http://www.dlib.org/dlib/december01/suleman/12suleman.html> adresinden erişildi.
- Şahbaz, U.; Alpaslan, İ. ve Sökmen, A. (2014). Türkiye’de kişisel verilerin korunmasının hukuki ve ekonomik analizi (raporun birinci bölümü). İstanbul: Bilgi Üniversitesi. 17 Ekim 2014 tarihinde <http://www.tepav.org.tr/upload/files/1421853130> 9.Turkiyede_Kisisel_Verilerin_Korunmasinin_Ekonomik_ve_Hukuki_Analizi.pdf adresinden erişildi.
- Şahin, İ.D. (2010). *Yerel kültür mirasının dijitalleştirilmesi ve halk kütüphaneleri: Yalova örneği*. Yayımlanmamış bilim uzmanlığı tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

- Şengül G. ve Ertürk K.L. (2011), Bilimsel iletişimde yeşil ve altın yollarda yakınsama ve Türkiye'deki yansımaları. *Bilgi Dünyası*, 12 (2): 239-262.
- TBMM. (2016). TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri. 24 Mart 2016 tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/e_yayin.eser_bilgi_q?ptip=SUNUM%20IZNI%20ALINMIS%20YAYINLAR&pdemirbas=197601701 adresinden erişildi.
- Telif Hakları Genel Müdürlüğü. (2014). 15 Aralık 2014 tarihinde <http://www.telifhaklari.gov.tr> adresinden erişildi.
- Terras, M. (2015). Opening Access to collections: The making and using of open digitized cultural content. *Online Information Review*, 39 (5): 733 - 752.
- Terras, M.M. (2011). The rise of digitization: An overview. Ed. Ruth Rikowski. *Digitisation Perspectives* içinde. (s. 3-20). 23 Eylül 2014 tarihinde https://www.sensepublishers.com/media/263-digitisation_perspectives.pdf adresinden erişildi.
- The Finnish National Digital Library. (2012). Digital preservation implementation plan of the National Digital Library. 20 Nisan 2015 tarihinde <http://www.kdk.fi/images/tiedostot/digital%20preservation%20implementation%20plan.pdf> adresinden erişildi.
- Thorin, S. E. (2003). Global changes in scholarly communication. e-Workshops on scholarly communication in the digital era, Feng Chia University, Taichung. 17 Ağustos 2014 tarihinde <http://surface.syr.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1019&context=sul> adresinden erişildi.
- Tonta, Y. (2000). Elektronik yayıncılıkta son gelişmeler. *Bilgi Dünyası*, 1 (1), 89-132.
- Tonta, Y. (2005). Bilimsel iletişim ve açık erişim: Bilgi erişim sorunlarımızın çözümünde açık erişimden nasıl yararlanabiliriz? (Davetli bildirisi). *Akademik Bilişim Konferansı*, 2-4 Şubat, Gaziantep. 21 Temmuz 2014 tarihinde

<http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/tonta-ab-2005-acik-erisim.pdf> adresinden erişildi.

Tonta, Y. (2005). Açık erişim ve kurumsal arşivler. 12 Ağustos 2014 tarihinde <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/tonta-kut-haftasi-2005-acik-erisim.pdf> adresinden erişildi.

Tonta, Y. (2006). Açık erişim: Bilimsel iletişim ve sosyal bilimlerde süreli yayıncılık üzerine etkileri (bildiri). 1. *Ulusal Sosyal Bilimlerde Süreli Yayıncılık Kurultayı 2-3 Kasım 2006*, Ankara. 14 Haziran 2014 tarihinde <http://eprints.rclis.org/9425/> adresinden erişildi.

Tonta, Y., Küçük, M., Al, U., Alır, G., Ertürk, K., Olcay, N., ve diğerleri. (2006). Hacettepe Üniversitesi Elektronik Tez Projesi: Yüksek lisans, doktora ve sanatta yeterlik tezlerinin dijitalleştirilmesi ve tam metinlerinin internet aracılığıyla erişime açılması. Proje raporu, Hacettepe Üniversitesi, Ankara. 15 Temmuz 2014 tarihinde <http://eprints.rclis.org/9474/> adresinden erişildi.

Tonta, Y. (2007). *Açık Erişim ve Tıpta Bilimsel İletişimin Geleceği*. Bilimsel yayınlar kitabı içinde. Ankara: Klinik Araştırmalar Derneği. 18 Eylül 2014 tarihinde <http://www.bby.hacettepe.edu.tr/yayinlar/dosyalar/K%C3%87B--1.pdf> adresinden erişildi.

Tonta, Y. (2008). *Open access and institutional repositories: The Turkish landscape*. In Didar Bayır (Ed.). *Turkish Libraries in Transition: New Opportunities and Challenges* (s. 27-47). İstanbul: Turkish Librarians' Association. 22 Ağustos 2014 tarihinde <http://eprints.rclis.org/14703/1/tonta-liber-2008-0616.pdf> adresinden erişildi.

Tonta, Y. (2012). Açık erişim, kurumsal arşivler ve MedOANet Projesi. Ulusal açık erişim çalıştayı, 8-9 Kasım. 12 Ağustos 2014 tarihinde http://www.acikerisim.org/sunumlar/yasar_tonta.pdf adresinden erişildi.

Tonta, Y. (2014). Açık erişim, açık veri. Akademik Bilişim Konferansı, 5-7 Şubat, Mersin. 18 Eylül 2014 tarihinde <http://ab.org.tr/ab14//sunum/192-tonta.pdf> adresinden erişildi.

- TÜİK. (2015). Kültürel miras, 2014. 18 Aralık 2015 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21553> adresinden erişildi.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü. (2014). 16 Ekim 2014 tarihinde www.tdk.gov.tr adresinden erişildi.
- Türk Dil Kurumu. (2016). 224 Mart 2016 tarihinde http://yazmalar.tdk.gov.tr/kullanım_sartlari.php adresinden erişildi.
- Türkiye Bilişim Derneği. (2014). Kültür ve Sanatta Bilişim Uzmanlık Grubu Çalıştay sonuç raporu. 7 Kasım 2014, Myra Salonu, ATO Congressium.
- Türkiye Kültür Mirasları. (2014). www.kulturvarliklari.org neden var? 25 Kasım 2014 tarihinde <http://www.kulturvarliklari.org/hakkimizda.uhtml> adresinden erişildi.
- Türk Standartları Enstitüsü. (2016). TS 13298. 21 Temmuz 2016 tarihinde <https://www.tse.org.tr/tr/Default.aspx> adresinden erişildi.
- Türkiye Yazmaları. (2016). İstatistikler. 18 Şubat 2016 tarihinde <https://www.yazmalar.gov.tr/istatistik.php> adresinden erişildi. Türk Tarih Kurumu. (2016).
- UNESCO. (2001). UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity. 16 Ekim 2014 tarihinde <http://www.refworld.org/docid/435cbcd64.html> adresinden erişildi.
- UNESCO. (2003). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi. Çev. Yeliz Özay. 10 Temmuz 2016 tarihinde <http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00009-TR-PDF.pdf> adresinden erişildi.
- Vavliakis, K.N., Karagiannis, G.T. ve Mitkas, P.A. (2012). Semantic web in cultural heritage after 2020. 01 Mayıs 2016 tarihinde <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.492.4352&rep=rep1type=pdf> adresinden erişildi.
- W3C Semantic Web Activity (2009). 11 Kasım 2015 tarihinde <https://www.w3.org/standards/semanticweb/> adresinden erişildi.

- Waaaijers, L. (2009). A brief overview of international trends in Open Access. 17 Ekim 2014 tarihinde http://www.kb.se/dokument/om/projekt/open_access/international_trends_oa_lowaaijers.pdf adresinden erişildi.
- Wallach, R. (2001). Does cultural heritage information want to be free? A discourse on access. *Art Documentation: Journal of the Art Libraries Society of North America*, 20 (2): 42-45.
- Ware, M. ve Mabe, M. (2012). The STM report: An overview of scientific and scholarly journals publishing. 15 Mart 2015 tarihinde http://www.stmassoc.org/2012_12_11_STM_Report_2012.pdf adresinden erişildi.
- Watry, P. (2007). Digital preservation theory and application: Transcontinental persistent archives testbed activity. *The International Journal of Digital Curation*, 2(2):41-67. 27 Temmuz 2015 tarihinde <http://www.ijdc.net/index.php/ijdc/article/view/43/28> adresinden erişildi.
- Yılmaz, B. (2011). Dijital kütüphane becerileri konusunda Türkiye’de durum: AccessIT Projesi çerçevesinde bir değerlendirme. *Türk Kütüphaneciliği*, 25 (1): 117-123.
- Yılmaz, B. (2012). Dijitalleştirme konusunda Türkiye’den bir proje örneği: AccessIT. 16 Kasım 2014 tarihinde www.indicate-project.eu/getFile.php?id=235 adresinden erişildi.
- Zaki, F.M. ve Dollah, W. A. K.W. (2012). Current atatus of open access institutional repository: a case study in Universiti Teknologi Mara (UiTM). *Journal of Emerging Trends in Computing and Information Sciences*, 3 (3): 427-431. 15 Kasım 2014 tarihinde <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.650.2619&rep=rep1type=pdf> adresinden erişildi.

EK-1: TÜRKİYE’DE DİJİTAL KÜLTÜREL MİRAS ÜRÜNLERİNE AÇIK ERİŞİM ÖLÇME ARACI

Sayın Meslektaşımız,

Kültürel bellek kurumları açısından açık erişim; kültürel miras ürünlerine yasal, mali ya da teknik herhangi bir engel olmaksızın internet üzerinden özgürce erişebilmeyi kapsamaktadır. Türkiye’de dijital kültürel miras ürünlerine açık erişim konulu doktora tezi kapsamında hazırlanan bu sorulara içtenlikle vereceğiniz yanıtlar araştırmanın güvenilirliği açısından büyük önem arz etmektedir. Katkılarınız için teşekkür ederiz.

Semanur ÖZTEMİZ

H.Ü. Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Doktora Öğrencisi

1. Lütfen aşağıda belirtilen kurum türlerinden sizin için uygun olanın altına kurumunuzun adını yazınız.

Kütüphane

Müze

Arşiv

.....
.....

.....

2. Kurumunuzda ne tür bir içerik bulunuyor?	Evet	Hayır
Kitap ve dergiler		
Resmi yayınlar		
Haritalar		
Film ve video kayıtları		
Nadir eserler		
Tez ve denemeler		
El yazması		
Tarihsel belgeler		
Sanat eserleri		
Gazeteler		
Müzik ve diğer kayıtlı sesler		
Yazılı notalar		
Üç boyutlu materyaller		
Diğer (Lütfen açıklayınız).....		

3. Kurumunuzda toplam ne kadar materyal var?

- ☐ < 5000
- ☐ 5000 ila 10000
- ☐ 10001 ila 15000
- ☐ 15001 ila 20000
- ☐ 20001 ila 25000
- ☐ 25000+

4. Kurumunuzda dijitalleştirilmiş ve hemen açık erişime sunulacak materyallerin koleksiyon içindeki oranı nedir?

- ☐ %30 ve daha azı
- ☐ %31-%50
- ☐ %51-%70
- ☐ %71+

Yukarıdaki soruya ilişkin olarak varsa eklemek istediklerinizi lütfen belirtiniz:

.....

5. Dijital içeriği hangi formatta/formatlarda saklıyorsunuz?

- ☐ JPEG
- ☐ TIFF
- ☐ GIF
- ☐ Word
- ☐ PDF
- ☐ Diğer (lütfen açıklayınız.....)

6. Kurumumuzda açık erişim uygulamalarını gerçekleştirdiğiniz bir kurumsal açık erişim sistemi var mı?

- ☐ Var
- ☐ Yok

Yanıtınız “Yok” ise,

7. Kurumsal açık erişim sistemi oluşturma fikri kurum gündeminizde yer alıyor mu?

- ☐ Evet
- ☐ Hayır
- ☐ Bilmiyorum

8. Hangi dijital kütüphane yazılımını kullanıyorsunuz?

- ☐ DSpace
- ☐ Greenstone
- ☐ Bepress
- ☐ Opus
- ☐ EPrints
- ☐ Diğer (lütfen açıklayınız.....)

9. Hangi üstveri (metadata) standardını kullanıyorsunuz?

- ☐ Dublin Core
- ☐ EAD
- ☐ LIDO
- ☐ MAB
- ☐ MARC
- ☐ METS
- ☐ MODS
- ☐ XMP
- ☐ PREMIS
- ☐ Diğer (Lütfen açıklayınız.....)

10. Kurumunuzda açık erişim uygulamaları kim tarafından yürütülmektedir?

- Açık erişim uygulamalarını gerçekleştirmek üzere sözleşmeli veya kadrolu personel alınmıştır.
- Kurumumuzda açık erişim uygulamalarını gerçekleştirmek üzere var olan personel görevlendirilmiştir.
- Kurumumuzda açık erişim uygulamalarını gönüllüler gerçekleştirmektedir.
- Kurumumuzda açık erişim uygulamaları ticari tedarikçiler tarafından gerçekleştirilmektedir.
- Diğer (Lütfen açıklayınız.....)

11. Kurumunuzda dijital kültürel mirasa açık erişim sağlanması kimin onayıyla gerçekleşir?

- Kurum müdürü/başkan
- İl kültür/turizm müdürleri
- Bakanlık merkez örgütündeki yetkililer
- Özel olarak oluşturulan kurul/komisyon
- Açık erişim sağlanmasında kararlarımın etkili olduğumu söyleyebilirim
- Diğer (Lütfen açıklayınız.....)

12. Kurumumuzun açık erişimle ilgili mevzuatı hangi düzeydedir?

- Kurum genel yönetmeliği düzeyinde
- Kurum genel yönergeleri düzeyinde
- Genel ve tanımsal düzeyde
- Genel, tanımsal, uygulama ve erişim düzeyinde
- Açık erişimle ilgili bir politika belgesi bulunmaktadır.
- Açık erişimle ilgili herhangi bir mevzuatı bulunmamaktadır.
- Diğer (Lütfen açıklayınız.....)

13. Açık erişime sunulması planlanan materyallerin telif hakları ile ilgili düzenlemeler neye göre belirlenmektedir?

- Telif hakları 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca düzenlenir.
- Kültürel miras ürünleri “Kamu Mali İşareti” kullanılarak, bilinen telif hakkı kısıtlamalarından bağımsız hale getirilmektedir.
- Creative Commons lisanslarına uygun olarak düzenlenir.
- Diğer (Lütfen açıklayınız.....)

	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum
Web sitesi, portal gibi kurumsal internet platformlarından yayınlarız			
Kurumsal açık erişim sistemi üzerinden yayınlarız			
Açık erişimli dergiler aracılığıyla yayınlarız			
Ulusal ortak platformlardan yayınlarız			
Uluslararası ortak platformlardan yayınlarız			
Tam metin formatında ücret karşılığında internet üzerinden yayınlarız			
Tam metin formatında ücretsiz internet üzerinden yayınlarız			
Yalnızca katalog kaydı formatında internet üzerinden erişim sağlarız			
Yalnızca kurumda yetkili olan kişilerin erişimine sunarız			
Açık erişimle ilgili yeterli ve kapsamlı düzeyde bilgiye sahibim			
Açık erişimle ilgili temel düzeyde bilgiye sahibim			
Açık erişime yönelik bilgilenme sürecini konferans, toplantı ve seminer gibi ortamlar aracılığıyla gerçekleştirdim.			
Açık erişime yönelik bilgilenme sürecini kişisel okuma ve araştırma yoluyla gerçekleştirdim.			
Açık erişime yönelik bilgilenme sürecini lisans, yüksek lisans ya da doktora düzeyinde üniversite eğitimimle gerçekleştirdim.			
Açık erişimle ilgili hiçbir bilgim yok			
Açık erişim, kültürel miras ürünlerinin dijital bir kopyasının kurumsal arşiv, web sitesi gibi çevrimiçi ortamlar üzerinde depolanmasını gerekli kılar			
Açık erişim kültürel miras ürünlerine ilişkin üstverilerin depolama sırasında erişime açılmasını gerekli kılar			
Açık erişim kültürel miras ürünlerine ilişkin içeriğin depolama sırasında ya da hemen sonrasında erişime açılmasını gerekli kılar			
Açık erişim kültürel miras ürünlerinin internet üzerinden üyelik, parola, ücret gibi kısıtlamalar olmadan, özgür ve sınırsız bir biçimde erişilebilir ve kullanılabilir olmasını gerekli kılar			
Açık erişim, üstverinin (metadata) kültürel veri portalleri tarafından kolaylıkla toplanmasına ve erişime açılmasına olanak sağlar			
Açık erişim, üstverinin Google gibi popüler arama motorları tarafından kolaylıkla indekslenmesine ve erişime açılmasına olanak sağlar			
Kültürel bellek kurumlarında açık erişim uygulamalarını destekliyorum			
Kültürel bellek kurumlarında açık erişim uygulamalarını güvenilir buluyorum			
Yaratacağı kurumsal avantajlar nedeniyle dijital kültürel mirasa açık erişim sağlanmasına istekliyim			

Kurumlar arası işbirliğini artıracaklarını düşündüğüm için dijital kültürel mirasa açık erişim sağlanmasına istekliyim			
Yaratıcı ve yenilikçi bir yaklaşım konusu olması nedeniyle dijital kültürel mirasa açık erişim sağlanmasına istekliyim			
Uluslararası gelişim düzeyini yakalama fırsatı sunacağından dijital kültürel mirasa açık erişim sağlanmasına istekliyim			
Yaratacağı sorunlardan ötürü dijital kültürel mirasa açık erişim sağlanmasına karşıyım			
Kurumumuz diğer ulusal kurum ve organizasyonlarla materyallerin açık erişime sunulması konusunda işbirliği yapmaya isteklidir			
Kurumumuz uluslararası düzeyde materyallerin açık erişime sunulması konusunda Europeana gibi platformlarla işbirliği yapmaya isteklidir			
Bağlı olduğumuz üst yönetimin açık erişime ilişkin yaklaşımları olumlu yöndedir			
Açık erişimin yeniden kullanıma izin verme yaklaşımı eserlerin ticarileştirilmesine neden olabilir			
Hak sahiplerinin açık erişime izin vermek istememeleri nedeniyle telif haklarına dayalı sorunlar yaratabilir			
Materyallere ait telif hakkının hak sahipleri dışında başka kişi ya da kurumlara ait olması nedeniyle telif haklarına dayalı sorunlar yaratabilir			
Telif haklarıyla ilgili mevzuat yetersizliğinden kaynaklanan sorunlar yaratabilir			
Veri kaybına neden olabilir			
Koruma ve yönetimle ilgili sorunlar yaratabilir			
Personelin nitelik ve niceliğinden kaynaklanan sorunlar yaşanabilir			
Teknolojik altyapıya dayalı sorunlar yaşanabilir			
Finansmana dayalı sorunlar yaşanabilir			
Aktif kullanıcı sayısında azalmaya neden olabilir			
Gelir kaybına neden olabilir			
Kurumsal görünürlüğü artırır			
Bilgi erişimle ilgili kurumsal hedeflerin gerçekleşmesine katkı sağlar			
Yenilikçi uygulamalarda öncü olma fırsatı yaratır			
Üst yönetim desteğinin artmasına neden olur			
Kurumlar arası işbirliğini artırır			
Kurumsal erişim maliyetlerini azaltır			
İş gücü tasarrufu sağlar			
Depolamada mekânsal avantaj yaratır			
Ulusal kültürel mirasa erişimi artırarak daha çok kişi tarafından tanınmasına katkı sağlar			
Kültürel miras ürünlerine Wikipedia ve Facebook, gibi Web araçlarıyla da erişime olanak sağlayarak kaynak keşfini kolaylaştırır			
Açık erişim sistemimiz ulusal e-altyapı ve Avrupa altyapılarıyla birlikte çalışma özelliğine sahiptir			
Kurumsal açık erişim sistemimizin zorunlu/kısmi zorunlu arşivleme politikası bulunmaktadır			
Açık erişim uygulamaları belirli stratejiler ve bir plan			

doğrultusunda gerçekleşmektedir			
Kurumumuzun açık erişim uygulamalarına yol gösterecek bir rehber gereksinimi vardır			
Açık erişime sunulması planlanan kültürel miras ürünlerinin tarihsel olması gerekir			
Açık erişime sunulması planlanan kültürel miras ürünlerinin nadir olması gerekir			
Konusu ve teması gereği ulusal ve uluslararası düzeyde önemli olması gerekir			
Açık erişime sunulması planlanan kültürel miras ürünlerinin araştırmaları destekleyici olması gerekir			
Açık erişime sunulması planlanan kültürel miras ürünlerine diğer platformlardan erişimin ücretli, pahalı ve zor olması gerekir			

Ekleme istediklerinizi lütfen belirtiniz:.....

EK-2: ETİK KURUL İZİNİ

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

Say ı : 35853172/ 433-2846

28 Ağustos 2015

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi: 12.08.2015 tarih ve 3723 sayılı yazınız.

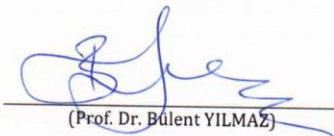
Enstitünüz Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Programı öğrencilerinden **Semanur ÖZTEMİZ**'in **Prof. Dr. Bülent YILMAZ** danışmanlığında hazırladığı, **"Türkiye'de Dijital Kültürel Miras Ürünlerine Açık Erişim: Bir Model Önerisi"** başlıklı tez çalışması, Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun **25 Ağustos 2015** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, hazırlanan tutanak ilişikte gönderilmiştir.

Bilgilerinizi rica ederim.

Prof. Dr. Ömer UĞUR
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

Ek: Tutanak

EK-3: ORJİNALLİK RAPORU

 HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ BİLGİ ve BELGE YÖNETİMİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA
Tarih: 26/07/2016
Tez Başlığı / Konusu: Türkiye'de dijitalleştirilen kültürel miras ürünlerine açık erişim: Bir model önerisi Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 110 sayfalık kısmına ilişkin, 26/07/2016 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %10 'dur. Uygulanan filtrelemeler: 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, 2- Kaynakça hariç 3- Alıntılar dâhil 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.
Adı Soyadı: <u>Semanur</u> Öğrenci No: <u>Öztemiz</u> Anabilim Dalı: <u>Bilgi ve Belge Yönetimi</u> Programı: <u>Doktora</u> Statüsü: ☐ Y.Lisans ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr. Tarih ve İmza <u>26.07.2016</u>
<u>DANIŞMAN ONAYI</u> UYGUNDUR. (Prof. Dr. Bülent YILMAZ)